kaj

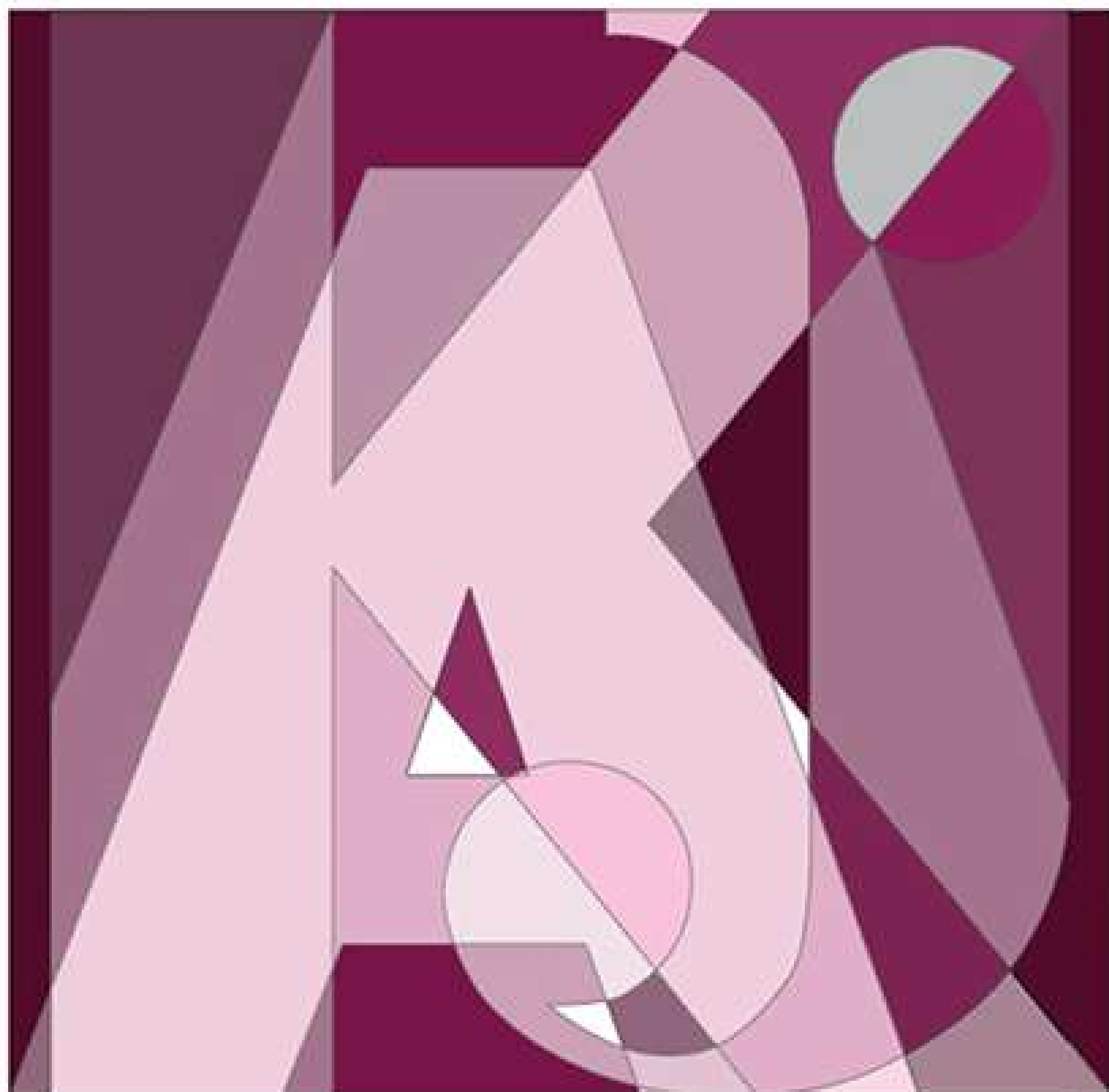
UDK 821.163.42:008:7

1-2

ČASOPIS ZA
KNJIŽEVNOST
UMJETNOST
KULTURU

ZAGREB 2021.

ISSN 0453 - 1116



Kazalo

*

Naslovnica:
Frane Paro

Poštovani čitatelji, pretplatnici i suradnici!

Uz tematske znanstvene rijetkosti – književno-teorijske (M. Varjačić), jezično-semantičke izvan domaje (Z. Skok) i povijesne (o navršenoj 100. obljetnici seljačke pobune – S. Vuković) – dvobroj Kaja 1-2/2021. donosi obilje suvremene (kajkavske) beletristike, doprinoseći ravnopravno korpusu hrvatske književnosti. Visoko stiliziranu književnu razinu jamče autorski izbor iz kajkavske poezije i proze Božice Jelušić (uz životnu joj 70-ljetnicu i maestralnu Varjačićevu studiju), kao i objavljeni rezultati sustavnih programa /natječaja Kajkavskoga spravišča i Kaja (za kratku kajkavsku prozu i književni putopis). U raznolikosti pet rubrika i 27 tekstova, svezak Kaja 1-2/2021. ostvarilo je dvadeset troje autora. Dijelom zbog povremenih zastoja u slanju pošte ljetnih mjeseci, a većinom zbog neisplaćene (niti lipe!) odobrene akontacije nekih mjerodavnih donatora, ovaj svezak Kaja stiže u drukčijem ritmu na Vaše adrese. Nadajući se razumijevanju, zahvaljujemo Vam, dragi pretplatnici, i na ovogodišnjoj pretplati kojom sigurno pudupirete opstanak našega Kaja – dobopisa ob navuku i meštrije rieči materinske, hištorije i vezdašnjice! (Uredništvo)

Izvorni znanstveni rad
UDK 821.163.42'282-1 Jelušić (497.5)
Primljeno 2021-06-04
Prihvaćeno za tisak 2021-06-28

UZ OBLJETNICU BOŽICE JELUŠIĆ

Antologijsko čitanje *knjige prirode*

Marijan Varjačić, Varaždin

Kad bih imao dar proricanja
i znao sve tajne
i sve znanje;
Kad bih imao puninu vjere,
tako da bih brda premještao,
a ljubav ne bih imao,
bio bih ništa.
(Apostol Pavao u *Prvoj poslanici Korinćanima*)

Nije li jezgra prirode
u srcu čovjeka?
(Goethe)

Sažetak

Članak je svojevrsna „poslanica“ pjesnikinji Božici Jelušić, ususret obljetnici.[1] *Uz nekoliko njenih kajkavskih pjesama i „okoli“ njih autor tematizira ponajprije ljubav i istinu; u Božičinoj kajkavskoj lirici sadržan je zahtjev za istinom, a iz ljubavi ona izrasta i u njoj nam se otvara. Ovaj rad je u uskoj vezi sa studijom „Kajkavski svjetogled Božice Jelušić“ objavljenom u Kaju br. 5-6, 2019., i na određeni način njen nastavak, pa i dopuna glede nekih motiva.*

[1] BOŽICA JELUŠIĆ (Pitomača, 16.12.1951.) - književnica, esejistica, publicistica, likovna kritičarka, ekologinja, prevoditeljica, urednica. Jelušićeva - autorica višejezične kompetencije (hrvatskostandardne-kajkavske-engleske) u više no 60-ak djela - nemjerljiva je duhovna pojavnost u hrvatskoj kulturi. Djelujući iz svog duhovnog središta – Đurđevca (i plemićkog dvora Barnagor), žanrovski bogato, uspješno korelira s vrsnicima svjetske suvremene književnosti (poezija, proza, putopisi, kritika, esejistika, likovne monografije i studije o renomiranim hrvat-

Ključne riječi: *istina; ljubav; suosjećanje; doživljaj; priroda; Max Scheler, Platon, Martin Heidegger*

Posljednja riječ u članku *Kajkavski svjetogled Božice Jelušić* bila je *istina*. Istina je središnji filozofijski pojam od rane antike; prema njemu se određuju svi filozofi i filozofijske pozicije. Ljubav je također ušla u horizont filozofijskog mišljenja već kod ranih grčkih mislilaca i prisutna je do danas. LJUBAV NAS DOVODI DO ISTINE /Platon, *Gozba* 211a-b); prema Platonu, na vrhu ljubavnog uspinjanja iznenada će se ugledati ideja lijepog, "sama božanska ljepota" (*auto to theion kalon*). Ljepota pak u Platona tvori jedinstvo s idejom Dobra i Istine. Za Maxa Schelera, u tradiciji platonizma, ljubav je "sveobuhvatni čin" (*Total akt*) u kojem se susreću spoznaja i htijenje. Iz ljubavi izrastaju različiti načini angažmana, solidarnosti i kreativnosti. U biti kajkavskog pjesništva Božice Jelušić sadržan je zahtjev za istinom, a iz ljubavi ono izrasta i u njoj nam se otvara.

***

Djelo i istina, Istina i umjetnost, međunaslovi su glasovitog predavanja Martina Heideggera *Izvor umjetničkog djela*[2] (prvo izdanje teksta 1935.). Heideggerovoj raspravi prethodi duga tradicija promišljanja odnosa istine i umjetnosti.[3] Platon se u prvom redu bavio etičkim i ontološkim vidovima umjetnosti (ideja *ljepote, lijepo po sebi*). U *Zakonima* 668e, svom posljednjem i najopsežnijem djelu, izričito kaže da se umjetnost prosuđuje "po istini, a nipošto ne po nečem drugom" (*to alethei panton malista ekista de atooin allo*). Aristotel je pjesništvo/umjetnost smatrao filozofskijom od pisanja povijesti jer ona izražava **trajne istine** (*Poetika* 1451b). Pod utjecajem Platona i platonizma (Plotin) rasprave su o umjetnosti u srednjem vijeku. Prema Aureliju Augustinu, u umjetnosti se otkrivaju principi koji leže u temelju svih stvari i zbivanja. Toma Akvinski ljepotu (*pulchritudo*)

skim, osobito podravskim izvornim, slikarima i kiparima; poezija i proza za djecu). U kulturnoj javnosti i suvremenoj hrvatskoj književnosti osobito je cijenjena njezina „activa kajkaviana" - višedesetljetni i raznolik kajkavski opus – pod originalnom joj, naddijalektalnom, krilaticom U.K.E /Ujedinjeni Kajkavski Emirati). Diplomirala je na Pedagoškoj akademiji u Čakovcu. Bavila se pedagoškim radom, galerijskom djelatnošću, novinarstvom i kulturnom animacijom. Nositeljica je Fulbrightove stipendije na University od Washington 1988. godine. S više od 900 bibliografskih jedinica, prestižno je mnogostruko nagrađivana i zastupljena u 40-ak domaćih i svjetskih antologija, te lektirno, u čitankama. U posebnoj ovogodišnjoj prigodi, ususret njenoj životnoj 70-ljetnici, u ovom dvobroju *Kaja* donosimo jedinstvenu studiju Marijana Varjačića i autorski joj suvremeni izbor iz kajkavske poezije i proze. *(Uredništvo)*

[2]Martin Heidegger, *Der Urspsung des Kunstwerkes, Kleostermann,* Frankfurt am Main, 2012.

[3] V. Marijan Varjačić, *Lijepa pjesma? Umjetnost i istina,* Republika 11-12, Zagreb, 2019., str. 115-124.

određuje u svom nauku o transcendentalijama preko kombinacije karakteristika istine i dobrote… Za A. G. Baumgartena, utemeljitelja estetike kao samostalne filozofske discipline, temeljni problem estetike je estetska istina (*veritas aestetica*). Preko neoplatonizma Platonovo mišljenje ulazi u sistematsku estetiku F.W.J. Schellinga i G.W.F. Hegela. U tzv. *Najstarijem programu sustava njemačkog idealizma*[4] (nađen u Hegelovoj ostavštini tek 1913., ali kao autori dolaze u obzir Hölderlin i Schelling) čitamo "da su istina i dobrota sestrice samo u ljepoti" (*das Wahrheit und Güte nur in Schönheit verschwistert sind*). Za Hegela lijepo je istina koja se očituje u osjetilnome (*osjetilno sijanje ideje*). Umjetnost izražava najdublje čovjekove interese i najobuhvatnije istine duha. Prema Schopenhaueru, umjetnost razmatra samo prve bitnosti svijeta, istinske sadržaje njegove pojave. U spomenutom predavanju Heidegger je razvio prije svega misao o shvaćanju istine umjetničkog djela, može se reći poetološko shvaćanje, u suprotnosti s logičkim, ontološkim ili epistemološkim teorijama istine. Prema njegovom učeniku Hans-Georg Gadameru, umjetnost je spoznaja, u iskustvu umjetnosti nalazi se "zahtjev za istinom" (*ein Anspruch auf Wahrheit*). Estetika je tako "povijest istine" (*Geschichte der Wahrheit*) kako ona biva vidljiva u ogledalu umjetnosti.[5]

PESMA ZRESMA

Pesma je pesma, gda je zresma: gda boli,
i gda blaži, i moreš ju pod vankuš deti,
da moli i prisnaži
namesto tebe, dok trdo i blaženo spiš i senjaš
mesta na koje nigdar ni moči oditi, a pesma more
stati na mrtvoj straži;
kak železce za nogu vloviti, onoga koj od tebe odhađa,
i more starumajku pred hižom vu topli gunjaš ogrnuti,
i dete nasmejati rasplakano, za zvezdam čežnjivo,
i pesma more lovcu ruku zakočiti, gda strelja mladoga jelena,
pri drevu kruto visokom, drevu zelenom,
gdi si negda vetru veru obečala, ti mlada grlica,ti
curička-ženička,
žareča šumska jagoda v rudastu preprut zahrčkana.

[4] Das alteste Systemprogramm des deutschen Idealismus, u: Friedrich Hölderlin, Gesammelte, Werke, Fischer Verlag, Frankfurt am Main, 2008., str. 672.

[5] Hans-Georg Gadamer, Wahrheit und Methode, J.C.B. Mohr (Paul Siebeck), Tübingen, 1990., str. 103.

Ako je pesma zresma, ona je od povesma, i od nje je moči
tkati i sukno prekrajati i dati mladoženji za reklec,
nevesti za ponjave, i mrtviku za pokrov, i još je moči
vuže zeskukati, preko ruba odhititi
telu koje v ponor pada, duši koja vunshaja
bez terha i bez verig
v nebo visoko, široko, v modričav vrtel Gospodnji -
ako je pesma pesma, ona spi Bogu z desna;

ako je pesma zresma, ona je blagoviesna.

Pridjev *zresma* znači *zaista, istinski, pravi* (opr. *lažan, patvoren*). U *zresma* čuje se i lat. *res, rei* (između ostalog znači *zbilja, istina* i *stvar*). *Pesma zresma* je tako reći programatska pjesma; na pjesnički se način, ontološki određuje p j e s n i š t v o s a m o, što ono uistinu jest tj. kad je pjesma i s t i n s k a. Ontološka istina je svojstvo bića; kad je biće takvo kakvo treba biti, tada je ono istinito. U tom smislu govorimo o istinskom zlatu, istinskom čovjeku, istinskoj pjesmi.

Zresma pjesma je u izvornom smislu riječi a u t e n t i č n a. Grč. *auto* znači *ono isto*, što se u korijenu u hrvatskom povezuje s riječju *istina*, i *ono samo*, vlastito, autentično.[6]

Ako je pjesma istinska/*zresma* ona je *blagoviesna*, to jest, donosi radosnu ili d o b r u vijest (stsl. *blag* znači *dobro*: Blagoveščeńe je *negibljivi svetek*, blagdan začeća Djevice Marije, 25. ožujka). Božica Jelušić je istakuta nasljedovateljica tradicije duboke povezanosti estetskih i etičkih vrijednosti u hrvatskom pjesništvu, od Kranjčevića, Ujevića, Krleže, Šopa, Vide do naraštaja krugovaša i dr.

***

Ljubav je dvoznačan pojam.[7] S jedne strane znači žudnju, težnju ili čežnju za ljubljenom osobom ili prema osobito cijenjenom objektu (*eros, amor concupiscentiae*). S druge strane ona znači simpatiju, empatiju, afirmaciju, vrijednosno poštovanje i naklonost koju pokazujemo nekome ili nečemu (*philia, amor benevolentiae*). Na počecima zapadnjačke metafizike, za Empedokla ljubav (*Philia*) je kozmička sila. Ljubav sastavlja (točnije, miješa, grč. *mixis*) elemente u kozmosu,

[6] Marijan Cipra, *Autentično biti,* Filozofska istraživanja 58, Zagreb, 1995., str. 585-590.

[7] Otfried Höffe, *Lexikon des Ethik,* C.H.Beck, München, 2008., str. 181-183. U knjizi *Riječi* (ABC naklada, Zagreb, 2000.) Tomislava Ladana, prva riječ čije se značenje, uporaba i podrijetlo obrađuje jest *Bog*, a odmah potom *Ljubav*, kojoj se posvećuje više prostora nego prvoj; kršćaninu je ljubav sam Bog, a poganima božica ili božanstvo.

a svađa (*Neikos*) ih rastavlja.[8] Svijet neprestano nastaje i neprestano propada, a Empedoklo, u tom svijetu kao jedini suprotni oslonac vidi Afroditu, ljubav, koja mu jamči jedan drugi svjetski poredak, n a g o n s t v a r a n j a kao najvišu suprotnost nagonu razdvajanja.[9] Ljubav stvara svijet dok ga mržnja razara.

Od Platona ljubav je velika tema filozofije. Ljubav je žudnja za tjelesnim i duhovnim "rađanjem" (tes genneseos, *Gozba* 206e). Svi oblici stvaralaštva, filozofija i umjetnost jesu duševno rađanje i iznošenje u svijet. Ljubav je žudnja za besmrtnošću; rađanje je ono vječno i "besmrtno" (*atanatan*, *Gozba* 207a). Homer i Heziod i drugi pjesnici, kaže Platon, ostavili su za sobom potomke koji im pribavljaju besmrtnu slavu.[10]

I simpatija (grč. *sympathein*, suosjećanje, sučuvstvovanje, sutrpljenje) od predsokratovaca ima kozmološko značenje. Prema Plotinu, simpatija znači da je sve međusobno povezano i prožeto, pa ako jedno nešto trpi (u bilo kojem dijelu svemira) to se tada održava na sve, na cijeli svemir. Kozmos je simpatički organizam. "Dijelovi Svega su osjetljivi kao dijelovi nategnute žice" (Plotin, *Eneade* IV. 4.41. 2-3). Pojmovi simpatija / antipatija nalaze se u svim kozmološko-mitološkim filozofijama, njemačkoj mistici i romantizmu, kod Novalisa i dr. Za engleske filozofe (D. Hume, A. Smith i H. Spencer) simpatija je t e m e l j d r u š t v e n o g ž i v o t a . U fenomenološkom i kulturno-filozofijskom vidu Max Scheler obrađuje simpatiju kao s r e d i š n j e p o d r u č j e e m o c i o n a l n o g ž i v o t a .

Schelerova[11] je velika tema ljubav: "Der Mensch ist, eher er *ein ens coqitans* ist oder *ein ens volens*, *ein ens amans*"[12] (*Čovjek, prije nego što je* ***b i ć e m i š - l j e n j a*** *ili* ***b i ć e h t i j e n j a***, *jest* ***b i ć e l j u b a v i***, istaknuto u izvorniku).

Svoju poziciju Scheler je nazvao "e m o c i o n a l n i m i n t u i t i v i z m o m" (*emotionaler Intuitivismus*)[13] Učenje o oblicima ljubavi bitna je sastavnica njegove filozofije osobe. Osoba je nešto što uvijek djeluje: osobe n i s u, one b i v a - j u. To djelovanje je ljubav prema vrijednostima. Vrijednosti su osjetilne, duhovne

---

[8] Diels, str. 87.

[9] Manfred Riedel, *Empedoklo i razmoćenje prirode,* Filozofska istraživanja br. 37, Zagreb, 1990., str. 916.

[10] Platonovi pojmovi gennesis (rađanje, stvaranje) iz Gozbe 206e i poiesis (činjenje, stvaranje, začinjanje) iz Gozbe 205b gotovo su istoznačnice.

[11] Max Scheler (1874.-1928.), jedan od najistaknutijih filozofa fenomenološke orijentacije. Glavna djela: Formalizam u etici i materijalna etika vrijednosti i Čovjekov položaj u kozmosu. Scheler je prema M. Heideggeru, u svoje vrijeme bio u Njemačkoj i svijetu "najsnažnija filozofska snaga" kojoj "svi mi ponešto dugujemo". Scheleru je posvetio prvo izdanje Bitka i vremena.

[12] Max Scheler, Ordo amoris, u: Scheler, Schriften aus dem Nachlaß, Band I, Zur Ethik und Erkenntnistheorie, Bouvier Verlag, Bonn, 2000., str.356.

[13] Max Scheler, Der Formalismus in der Ethik und die materale Wertethik, Verlag von Max Niemayer, 2. unveränderte Auflage, s. XI (Vorvort zum zweiten Auflage), Halle, 1921.

i religiozne. One imaju vlastiti bitak drukčiji nego bitak stvari. Scheler razlikuje duhovnu ljubav, duševnu ljubav i vitalnu ljubav odnosno strast. Duhovne su vrijednosti pravedno-nepravedno, lijepo-ružno, istinito-lažno. Vrijednosti shvaćamo neposredno, doduše ne umom nego "o s j e ć a j e m v r i j e d n o s t i" (*Wertgefühlen*) koji nije manje objektivan nego kod Kanta praktičan um.

U spisu *Uzori i vođe*[14] Scheler kaže: "Schöpferisch ist im strengen Sinne allein Liebe" (*Stvaralaštvo je u strogom smislu samo ljubav*). Za stvaratelje Scheler, poput Kanta, koristi izraz "Genius"[15]; u genije ubraja filozofe i mudrace, umjetnike, poglavito pjesnike, zakonodavce i suce. Sva je umjetnost i platonska i dionizijska; stvaralački proces karakterizira o b i l j e d u h a i o b i l j e ž i v o t a, najprije OBILJE LJUBAVI (*Liebesüberflusses*).[16] Stvaratelja pokreće strast (*Leidenschaft*) "duhovna ljubav prema bitnim vrijednostima" (*geistige Liebe zu dem Wesenwerte*) koje su sadržaj njihova stvaranja. Filozof je pokrenut filozofskim erosom ili ljubavlju prema spoznaji biti stvari, a umjetnik ljubavlju "prema prikazivanju i stvaranju jednoga svijeta" (*zur Dorstellung und Hervorbringung einer Welt*). Ova ljubav nije strast u vitalnom smislu već "strast duha" (*Leidenschaft des Geistes*).[17] To je, ističe Scheler, suprotno shvaćanju S. Freuda. Strast je duha VRIJEDNOSNOVIDNA (*Wertsichtig*) za razliku od afekta koji je "bitno slijep" (*wesentlich blind*).

Scheler zaključuje: "Was heßt im Worten und Tönen dichten, malen und bilden anderes, als Liebe in meinningfacher Art und Form zum Ausdruck bringen?"[18] (*Što drugo znači stvarati riječima i tonovima, slikati i modelirati, nego na različite načine i u raznim oblicima dovesti do izraza ljubav?*)

NAŽGI SVETLO NA GANJKU

Nažgi svetlo na ganjku, naj pozabiti, nažgi,
Predi neg' poješ spat i škrebetljivu kištru
Vužgaš, kaj ne bu žlabrala do pol noči, gda soha
Zleteti mora na staru hrušku, kaj bi otpravila mrtvike

[14] Max Scheler, Vorbilder und Führer, u: Scheler, Schriften aus dem Nachloß, Band I, Bouvier Verlag, Bonn, 2000., str. 321.

[15] Genij (lat. genius), izraz početkom 18. st. preko fancuskog génie ušao u njemački i druge jezike. U francuskom klasicizmu, po uzoru na antičku retoriku, znači razliku između ingenium i studiorum, umijeće koje pjesnik ima bez poznavanja normativnih pravila stvaranje umjetničkog djela i koje se ne može naučiti. Genijalnost je dakle prirodna duševna dispozicija (ingenium)

[16] Isto, str. 331.

[17] Isto, str. 325.

[18] Kao pod 11., str. 373

V prekorubne dalšine, gdi se više ne čuju Mura ni Drava,
I ni na jenom se jeziku nemre zreči Rieč domača i nezamrla.

Nažgi svetlo i kluča pod asparagus, kak negda, tam zašuškaj,
I zdeličku z mlekom za mačka i hižnoga miša dugorepca,
I ficlek špeka; sakomu njegvo ostavi; i lehka srca
Legni med bele ponjave i naštikane vanjkuše, po žalfiji dišeče.
I Bogu se pomoli i sv. Jantonu za nekaj morti nigda bilo ni postalo,
I Srcu Jezuševom sakoga od nas preporuči,
A sebi ne izišči ni mrvu ni dela ni falačeca, kak navek.

Ti samo nažgi svetlo, ti jena, naša i sama, kojoj ničesa ne treba.
Ti staramama, kojoj je mujcek odlunjal, miši hižu ostavili,
Kojoj se asparagus osušil, ganjek z tuteninom nafutral:
Ni poštar ne pamti gda ti je dzadnji put lištru donesel.
Ni trgovec v štacunu ne zna jel si došla po cukora v kocki
I one ljute bombone. Samo se tvoje flake na vetru njišu,
Negdar, podvečer, pak nepobrane na deždu zmoknu.

Pravzaprav, nišče ne zna jel v hiži ti zdihavaš, il' samo
Tvoja senca kolobruje. Ipak, ti nažgi svetlo, nažgi,
Šprljavu malu žarulju, z pavočinjem opletenu.
Morti nešče navrne: nočni metulj hrđavoplavi, tenšiva
Tenja: dobrohoteči, duše v nebo prateči, tolike lete
Čekan, prizivan, vabljeni *ajngel tvoj čuvar,*
Tvoja najvekša potpora, tvoja zadnja familija.

Pjesma *Nažgi svetlo na ganjku* veličajna je po ljubavi, suosjećanju, ljepoti i potresnosti. Ona je istinska, ne u smislu činjenične nego životne istine.

Kao što je ljubav, poslužimo se Schelerovim riječima, "podižuća i izgradbena" (*erbannde und autbannde*) za poeziju Božice Jelušić, tako je i za njeno razumijevanje bitan i n t e r e s v o đ e n l j u b a v l j u; što su jači ljubav i interes njihov "objekt"/pjesma se samootvara, otkriva i samodaje. Na taj način ne postavljamo sebe nasuprot pjesme, dakle ne opredmećujemo je; ljubav i simpatija ne opredmećuju nego sjedinjuju. "Samo ih [umjetnička djela] ljubav može spoznati, podržati i biti pravedna prema njima. Dajte uvijek za pravo sebi i svojem osjećaju (...)"[19]

[19] Reiner Maria Rilke, Treće pismo Franzu Xaveru Kappusu, u: Rilke, Izreke, Pisma mladom pjesniku, DiVič, Zagreb, 1997., str. 28.

***

D o ž i v l j a j je način na koji mi kao bića postojimo: od najjednostavnijih (osjeti), složenijih (percepcije i zorovi) do najsloženijih emocionalnih i duhovnih doživljaja. Kajkavsko pjesništvo Božice Jelušić je u m j e t n o s t d o ž i v l j a j a (*Erlebnis Kunst*).

VRBA

Ti vrba, ti zelena, mlada vu protuletju
nad zrcalom od vode rasplečeš žute lasi.
Ti točka si žareča vu mojem ravnokretju,
kak v tekučem smaragdu da okupana vsa si.

Ti živa, ti drfteča, čedno se v koru stiščeš
gda vusnice žudeče Sunce ti spušča na granu.
A s žilom, belem prstom, pod zemljom puta išćeš
i v starom srcu zemlje otpiraš živu ranu.

Al' v zraku tvoja krošnja titra, i z zračne mreže
kak magnet vleče dušu crnoga flagelanta.
I samo hmajni vihor v noči ti vuzle razveže
ti drukčija, ti svoja više neg jena je planta.

Tam f polju, tam v dalšini, gdi oblaki se dižu
još stojiš néma naspram neba od puriflama.
Ftiče na put otpravljaš, zbiraš si žalosnu vižu,
ti sestra moja lepa, ti sama, sama, sama.

Riječ "doživljaj (*Erlebnis*) postaje uobičajenom tek sedamdesetih godina 19. stoljeća u Njemačkoj, u biografskoj literaturi. Izvedena je od riječi "doživljavati" (*erleben*) koja je starija i mnogo se upotrebljavala u Goetheovo doba. "Doživljavati" najprije znači "biti još živ, dok se nešto događa". Otud u toj riječi ton n e p o s r e d n o s t i; doživljeno je uvijek s a m o d o ž i v l j e n o. Oblik "doživljeno" (*Erlebte*) upotrebljavao se pak za označavanje t r a j n o g sadržaja onoga što se doživljava; doživljeno je trajni rezultat doživljavanja. U riječi "doživljaj" sadržano je jednako neposrednost i trajni učinak.[20] Doživljaj iako obilježen neposrednošću

[20] Hans-Georg Gadamer, *Wahrheit und Methode,* J.C.B. Mohr (Paul Sielbeck), Tübingen, 1990., str. 66. i d.

i emocionalnim uzbuđenjem ne isključuje m i s a o n o pronicanje. W. Dilthey, SPOZNAJU doživljavanjem naziva "neposredno osvještenje" (*Selbstbesinnung*), bez razumske analize. Za E. Husserla pak, doživljaj postoji samo ako se u njemu nešto doživljava i m i s l i. U tom smislu upitno je shvaćanje doživljaja u nekim estetskim teorijama kao kriteriju za razlikovanje vrsta umjetničkih djela, prije svega lirike doživljaja i misaone lirike. Isto vrijedi i za stajalište da doživljaj zajedno s pojmom "doživljavati" znači naglašavanje emocionalne komponente na s u p r o t racionalne. Ujević je pisao (*Ispit savjesti*) da je osjećaj samo malo drukčije položena misao i obratno. Osjećaj/doživljaj i misao tvore jedinstvo, ne stoje "nasuprot". Prvorazredni je primjer Božičina kajkavska lirika.

Razumijevanje lirike kao izražavanja osjećaja doseže vrhunac u 20. stoljeću u djelu E. Steigera *Temeljni pojmovi poetike* (1946). Od 1950-ih u brojnim teorijama lirike napušta se kategorija doživljaja ili, kako se kaže, "subjektivistički princip" u tradiciji Hegelove estetike odnosno romantike. Na određeni način taj princip rehabilitira D. Jaegle u monografiji *Das Subjekt im und als Gedicht* (1995.).

Pjesnik, jedan od naših najuglednijih teoretičara književnosti Ante Stamać govoreći o književnoj kritici kaže da je "previše podvrgnuto analitičkom i apstraktnom promišljanju, a mnogo je manje u stanju prenijeti doživljaj književnog djela, emocionalni ton".[21] Danko Grlić pak u *Estetici*, komentirajući Gadamerovo shvaćanje umjetnosti, kaže da je "koncentrirajući se isključivo na bitak umjetničkog djela, "unekoliko zapostavio s t v a r a n j e i d o ž i v l j a j, koji nesumnjivo pripadaju biti umjetničkog djela" (isticanje M.V.).

***

"Nego poezija, nije samo stvar čuđenja i udivljenja pred prirodom, nego i voljenja, ljubavi, traganja. To je spontana ljubav za život i biće".[22] Lirika prirode Božice Jelušić "spontana [je] ljubav za život i biće". U pjesmi *Kak visoka črešnja* na jedinstven se način ogleda jedinstvo prirode i čovjeka; čovjek u prirodi vidi d r u g o s a m o g a s e b e.[23]

KAK VISOKA ČREŠNJA

Kak visoka črešnja zrasla si, tak vetruljasta, gipka,
Tak lepa potlam zime zimljičave, najempot, znagla,
v belini, v rubenini od svetloče i sniega,

[21] Vijenac, Zagreb, 9.XVI, str. 364., 14.2.2008., str. 5.

[22] Tin Ujević, *Izvori, bit i kraj poezije,* u: Ujević, *Eseji, rasprave i članci II,* Sabrana djela, sv. IX, Znanje, Zagreb, 1965., str. 238.

[23] Gernot Böhme, *Für eine ökologische Naturästhetik*, Frankfurt am Main, Suhrkamp, 1989., str. 29.

ta tvoja bela koža, to drhutljivo srebro, to nekaj
ne da mi spati, misliti, ne da mi v kmici dihati,
tvoj rani cviet, na grani tenkoj, letljivoj, vitkoj svrži,
na mesečevom vignju skovanoj, srebrom srebrenoj.

V protuletnoj svežini, te tvoje sitne grudvice,
tvoje koščice mliečne, tvoja žuhkost i gorkoslad;
skupljal sem vusnice, z jokom ciljal kak samostrelec,
hrustil se na te, pod deblom sem ophađal, kolobaril,
kak kradikesa, kak zaplotnjački zbleščeni mulec i norc,
koj bi se štel obleznoti, vsu tvoju sladnost leznuti,
v sebi sem rekel: *Strpi se, k letu bu tvoje, tvoje vse!*

I vre je leto, došlo je; vrelina kaplje v obloke,
tak lepa, zarumenjena, tak puna meda, sladora,
kam god obrnem v meni si, kam god se genem blizu si;
kak črešnja ona visoka, kak ljubav moja dozrela.
Kraljeval bum, gospoduval, ve se bum zval tvoj milostnik.
Tak gruntal sem i čeznul sem, za tebom ruke pružal sem.
Leto je prešlo, trenul sem; *tebe su škvorci obrali ...*

Novallis bi kazao da Božica Jelušić "sve nalazi u prirodi".[24] Pjesma *Kak visoka črešnja* je antologijski primjer *čitanja* "knjige prirode". Sve u prirodi Božici kao da otkriva svoj unutrašnji lik. Suvremeni postmetafizički estetičari (Gernot Böhme, Martin Seel, Wolfrang Welsch) povezuju estetiku i etiku prirode; lijepo u prirodi shvatljivo je samo kada u njemu bivaju zorne životne mogućnosti čovjeka.

RAST

Vnebostremeči samotnjak.
Rapavi lužnjak, stoletnjak.
Jezerolisna početnica
i vu njoj veter, grom i kmica.

Skulava kora. Odspod skrit
kak beli možđan sfrkan ščit.
Čez srž je prešla jognjena strela:
žareča misel, divlja čmela.

[24] Novalis, *Gesammelte Werke,* Fischer Verlag, Frankfurt am Main, 2008., str. 188.

Rast raste. Tvrdi, kvrgnjasti les.
Vu njemu Vreme gori kak kres.
Fkorenjen jezik, reči skrite:
nepozabive, vekovite.

Rast šuti v noči. Zvezde švaste.
On sluša kak mu v telu raste
podštrekač, most i sleme hižno.
Postelja. Zipka. Drevo křižno.

V štorgi vremena svetla žnjora
lepa, starinska metafora:
v rudastoj rosi rast rastrti
sam, kak je čovek v senji i smrti...[25]

(Prema slici Milana Generalića *Crveni hrast)*

Jahve se ukazao Abrahamu "kod hrasta" (*Postanak* 18,1). Friedrich Hölderlin pjeva o hrastovima: "Eine Welt ist jeder von euch" (*Svaki od vas je svijet*, *Die Eichbäume*/*Hrastovi*). Stablo je simbol ponajprije života, opstanka, postojanja uopće. U nas na osobit način o stablima su pjevali Tin Ujević (*Pet stabala*) i Fran Galović (*Kostanj*). Sarah Kirsch, pjesnikinja koja je obilježila pjesništvo na njemačkom jeziku u drugoj polovici 20. i početkom ovoga stoljeća, pjevala je o stablima (i o hrastu). Na početku pjesme u prozi *Post*/*Vijest* kaže: "Irgendwo auch der Welt steht mein Baum, denn ich weiß jedenn Menschen ein Baum zusteht" (*Negdje na svijetu postoji moje stablo, jer znam da svakom čovjeku priliči jedno*). A Günter Eich u pjesmi *Kraj jednog ljeta* veli: "Da tko bi živio bez utjehe stabala?/ Kako dobro da i ona sudjeluju u umiranju". Biranom društvu pripada i Božica Jelušić čiji je *Rast* "sam kak je čovjek v senji i smrti".[25]

[25] Wáclav Havel prigodom svojih predsjedničkih putovanja nije primao poklone, osim sadnice drva tipičnog za zemlju posjeta, koju bi zasadio na seoskom imanju naslijeđenom od pokojne supruge. Iz Hrvatske 2000. godine ponio je sadnicu hrasta, koja, ako je bilo sreće sa tlom i podnebljem, već dvadeset godina raste.

MARKING BOŽICA JELUŠIĆ'S ANNIVERSARY

Anthological reading of „the book of nature "

By Marijan Varjačić, Varaždin

Summary

The paper is a kind of epistle to the poet Božica Jelušić in connection with the oncoming anniversary. The author focuses primarily on love and truth relating to several of her Kajkavian-dialect-based poems and around them. Božica's Kajkavian lyrics require the truth; she grows out of love and reveals herself in it. This work is tightly linked with the study "Kajkavski svjetogled Božice Jelušić" (Božica Jelušić's Kajkavian world view) published in Kaj no. 5-6, 2019, and in a way, it is also a certain continuance, even a kind of supplement as to certain motifs.

Key words: truth; love; compassion; an experience; nature; Max Scheler, Platon, Martin Heidegger

VUNSHAJANJE, VUZVIŠENJE

Izbor iz poezije i proze

Božica Jelušić, Đurđevec

RIVLJU SE...

Rivlju nam se ljudi kakti v rit robače.
Pešču se čez saku luknju, prelo, škulju.
Regaju i pršče kak kmukači v mulju,
Nameču si larfe i halje preslače.

Nišče ne bi ostal stati v svojem čošku,
Pak vu šaltvu puhal il' metulja lovil.
Od motike teške gda bi se osovil,
Da bi redno živel o svojemu strošku.

Saki valja kuglu sirovoga testa,
Ž nje kiflince mota i trde prkače.
Kak jopec na bini frče se i skače,
Dok pod Suncem išče „svomu delu mesta".

Ampak dole vise ščerepane gače.
Se su slike falšne, versi su bogečki.
Ta se roba para vuzduž i poprečki;
Rivlju nam se ljudi kakti v rit rubače.

JENO TE ISTO

Jeno te isto, jeno te jeno,
Cundravo, jadno, neopljevljeno;
Kaj misliš da bu v tem vrtu raslo,
Ako je sunce zanosa vgaslo?

Vse misli takve: shabane, jadne,
I vode žeđne i kruva gladne;
Kak da je pšenicu zmlavila tuča,
Bez friških reči, bez nadahnuča.

Jeno te jeno: kaj sem i tko sem,
Na trn nasađen z tabanom bosem.
Kaj misli sused, selo i varoš,
Da ja sem šarža, šef i muktaroš.

Ja sem poetuš, ja verzotočec,
Napršec, živec, k špotnici skočec.
Ja imam kuraž, botu, mustače,
Gdi mene nema, svet se rastače.

Ne maram jalnuše ni nadžak-babe:
Premečem svoje svete čitabe.
Gizdavost moja ne pozna kraja:
Znaju me otkud Sunce shaja.

Pod vencom hodim od dračja zvitim:
Kaj drugi vele, v zapeček hitim.
Ja nigdar ne bum prignul koleno:
Lupal bum navek, jeno te jeno

GOSPON GAŽI
In memoriam

Pravi gospon bil je Pavle Gaži,
Kak v životu, tak isto na glaži.
I na platnu i vudren na kipec,
Ni ga pojel ni štakor ni pikec.

Bil je bister, kak su dravske struje:
Za "Podravku" po svetu se čuje!
Znal je kak se tanca i popeva,
Zlato polja v jestvine preleva!

On je imal se kaj drugi žude:
Čast, poštenje, dobru veru v ljude!
Med Podravci kak jagnjed je zrasel;
Z hudom družbom ne bi ovce pasel!

Gospon Gaži išel je za zvezdom,
Štimajuč se z svojem rodnem gniezdom!
Med oblaki vre škornje obuva;
Mak vu polju spomenek mu čuva!

DOBILA BUM NORU PAMET

Bum dobila noru pamet, da po svetu hodam,
Dobila bum crne buhe, da Ciganu prodam.
Se me svrbi, žekče, piče, po lasima plazi,
Ne znam više gdi su puti, gdi su vetrokazi.

Živim tu po tuđoj meri, od denes do zutra:
Čutim se kak prazen lonec i potrta putra.
Po plesnivom zidu z noktom nore verse pišem,
Drago lice po sečanju po zraku narišem.

Bum se dala na harendu, za krajcar se prodam.
Dopeljajte kakvo marše, da po gmajni vodam.
Dajte mi da rušim drevo, spiram zlato z peska;
Nek se jarec-kozodarec vu mene zatreska.

Idem v šumu med zverinje, ili vu puščavu:
Glodala bum koru z vrbe i pasla bum travu.
Nek se puh il jazbec z menom tu na logu skutri:
Dobila bum noru pamet, NEČU BITI VNUTRI!

ZGASLOST

Zgasle farbe, večer-pepel,
Plazi den kak puž po steklu.
Z drevja veter listje stepel,
Abanos se spekel v peklu.

Pitam jalše gdi je koren,
Kaj pod zemljom išče, pipa?
Od čega je čovek stvoren,
Gda se v zemni prah zesipa?

Jen falačec neba v školjki,
Kamen-vuzli reku krote.
Nega leka mojoj boljki,
To je beteg od lepote.

Čekam da se struje zbude,
Da zdrmaju ravnokretje.
Zgasle farbe da polude,
Gda te sretnem v protuletje!

BOŽIČNA SLAMA

Gda donesli su slamu, v hiži bilo je zlatno.
Petrolejka i sveča kolobare su splele.
Batič je kucal vredno i zibalo se klatno,
I dišalo je nekaj na stolu z cinčane zdele.

Japa je slamu razgrnul i zmolil Očenaša.
Sema je „Dober večer“ rekel; i deci i mačku.
Zamotala se večer kak v testu prosena kaša,
Ajngel je z bora spustil nit svetlu i dugačku.

Do polnočke su rekli da nikaj ne bumo jeli,
Popevali smo samo, zbirali slamke hržene,
I mislili na žito kaj k letu bumo ga želi,
I na cula i vreče z nulerom napunjene.

V noči smo išli po snegu, zabundrani v rupce,
Cirkva kak košnica brni, a mi smo čmele.
Mali je bratec najemput v zapuh opal nazupce,
I svet je bil od vate i od kudelje bele.

Japa je zginul zdavna, kak i navade stare.
Fletno su prešla leta, na nebo otišla slama.
Al’ nešče se još zmisli na te deteče dare:
Božič je k nama došel, Jezušek igral se z nama.

PROSINEČKA, NAPOPREČKA

Zdeno ranje, svetlo titra,
Kam je prešla noga hitra,
Gdi su ftiči, kaj bu z mravci,
Kam su nestali Podravci?

Masna zemlja, klica živa,
Blagoslova čeka njiva,
Miš nam v kleti prgu škrgla,
Pri susedu traktor drgla.

Agaciju jogenj liže,
Tenki dim se v nebo diže,
Čurka i kiselo zelje,
To je seljačko veselje!

Mraz po listju i po husti,
K obedu se maček hrusti,
Si smo vnutri, si zaprti,
Kak pod zemljom crni krti.

Gda prosinec zvezde zdigne,
Morti k nama Božič stigne:
Makar nam se život shabil,
Naš nas Jezuš ni pozabil!

NAVEK PEVEC

Gdi je pevec našel stana?
Tu pri lojtri spod tavana
Šturka zrnje, sira, melju,
Zrno prpra v žutom zelju!

Gdi se pevcu žari kresta?
Z visokoga gledi mesta,
Z grane, kroha, plasta, kriči:
"Zbudite se, dangubiči!"

Kaj če pevcu kandža oštra?
Od Đurđevca se do Kloštra,
Njeg'vo pero nosi veter,
Kud hodi kak geometer.

Podravinu on natkrili,
Na bunjišču trepče v svili.
Beli labud, crna sraka,
Rep mu lepši od barjaka!

Gdi je pevec našel trona?
Zvrh cirkvenog stoji zvona.
Med Picoke gda je zletel,
Veliko je ime stekel!

ČKOMINA

Zakaj dobra je čkomina?
Ona zbriše vuhle trage.
Ne plača se maltarina:
Misli lete čez orsage.

Z mehkom spužvom te opere,
Falšne ljude skine z prsta.
Kak prebranca jih prebere,
Pak kak smetje jih razvrsta.

Potlam letiš kak raketlin,
Vuha ti se v jognju žare.
Glediš gdi je cigaretlin -
Puščaš dimne kolobare.

Vu sebi razmotaš vižu,
Krasnosloviš vers bez treme.
Glancaš šajbe, luftaš hižu:
Čkomina te skroz prevzeme.

Vu komori z tebom plače,
Niť te ruži, nit ošvica.
Ja ti rečem po domače:
To je prava pajdašica!

SELSKE ŽENE

Na brvnu više flačno si ne žmiču,
Niti po polju za kravami hode,
Več žitku svojem drugu meru išču,
Hoteči sreču, gda brige prebrode.

Briguju z decom, vrtne duhe dišu,
Gredicu slože, flance preokrenu,
Od stranih reči ni je'nu ne pišu,
Al' se z semenjem svojim dospomenu.

Zviksaju z peskom zdele i tanjere,
Okna se lešče, pod navoščen stari!
Čuvaju robu da se ne dodere,
Znajuči gdi su međe i hatari.

Radio svira gda mešaju žgance,
Vesti zdaleka žvrgljaju v blizini.
Misle na svoje i na boge strance,
Kajti po zimi blude vu tuđini.

Po toplo jajce spod kokoši krenu,
Gda poldanm zvoni, obeda pristave.
Damjana i Kuzmu v molitvi spomenu,
Za zdravlje mole i za vesti prave.

Seno okrenu, da se suši žurno,
Pod 'rastom sede: žene trudne, same.
I svetu tomu zlom i ničemurnom,
Pod fundamentum fčas podenu rame.

PRDA ZA NEDELJU

Ne znam jeste možda negda čuli, da se nešče nečega setil *kak prda za nedelju*. To vam nikaj ne znači ljudima, koji zvun kajkavskih orsagov žive, pak ne razmu kakva je to narav, gda nekomu vele da je „prda". Svadljiva, durljiva, pekmezljiva, nigda spokojna i dobrohotna, nikomu milosna i posložljiva. Po dvoru hodi kak da morem brodi, z nosom oblake para, a na pesje se lajno popikava. Pred zrcalom se prenavlja, saku dlačicu poslaguje, čube skuplja, obrve nadiže, gledi z kojega joj je vugla nos menje špinčast, pak stalno hoće biti nekaj drugo od onoga, kak je Bogek posložil i po svojoj višnjoj milosti meru odredil. Pravzaprav, godine bi joj čovek fest teško odredil, kajti vu njoj se zestala trucljiva školarka, zburkana matrona i našpotljiva baba, kojoj je mrsko ostareti, makar su leta nahrupila na okovana vrata.

Kaj se družbe dotikavlje, prda se nemre baš bogzna kaj pofaliti. Z muškima sreče nigdar ni imala, a ženski ju svet v žalost hiče, kajti je tu samo boli i grenkobe sporadi svoje duševnosti doživljavala. To je bilo negdar, predi neg je stranu zebrala i svojoj čudi maha dala. Još je imala ufanja v dečju neporočnost i v ljudsku dobrohotnost. Navek je v deljenju bila prva, navek na svoju štetu. Jemput je decu na majkičinu čerešnju otpeljala, na breg zvun sela, a bila je to slatka, bela čerešnja, praf za majkičine štruklje stvorena. Prda ni mogla spuzati gore, z štrkljastema nogama i tenkema rukama, pak je čekala da joj koju grančicu hite, negdi z vrha, gdi su se med granama i listjem zmeknuli. Ali deca, lakoma i proždrljiva, čerešnju su ščebrala (još se seča kak su majkica plakali nad praznom košaricom!) a nju su bez jednoga ploda dole pod stablom ostavili. I još su bežali po prugi, gda su se doma vračali, a ona sama, klipsala preko livade, pak vu sebi jade razmatala: „*Nigdar više, ne bum nigdar više…*".

Na Matkanu je nedelju pomarandže dala, a pišljivu jabuku od svoje *matke* dobila. Gda su se sličice od filmskih zvezdi skupljale, ona je najbolšoj pajdašici celoga albuma dala, a onda i salvete takaj, z gizdavemi cveteki i naheklanem rubom, koje su z Amerike v jenem paketu došle, skupa z čudnom robom i prahastem mlekom, od kojega se deci navek povračalo. Prda je zadače pisala, lektire sastavljala, pisma ljubavna vu nečije ime, i nigdar jeno *fala* za taj trud ni dočekala. *To tebi ide, pak je to tebi pol vure posla,* rekla je njezina prepametna „pajdašija". Onda je ona sama sebi rekla da zapira štacuna i da je dosta. Nigdar ničiju ljubav više ne bu štela prisvojiti ni kupiti, ni z štrikom za svoje srce vezati. Gotovo je.

Akoprem, ne se moglo reči, da je života potratila. Zagradila se vu svojem svetu z knjigama, tekama, novinama i lištrama sakojačkim, nosa vu slova porinula i od tuda cmrkala: tuđe čemere, tuđe nemire, tuđe mudre spomenke i fkanjive nakane, i vu tomu su joj najlepša cvetna leta prešla, prah se strusil, stapka pre-

trgla, a cvetna krunica po zemlji se rasipala. Na biciklinu je prešpartala polja z žutom repicom i ljubičastom detelinom, njive z crlenem makom naštikane, utvajde gdi su siručice rasipane kak prelejani stepki, konake z napuščenemi hižami, gdi bršljani caruju, a stekelce vu travi, jen krhlek od zelene flašičke, najlepše boje neba vu sebi preleva i zanavek čuva. Imala je rad šume dišeče po mehnju i sluzavim glivama, šodrane pute koji vode k zavičajnoj reki, stara debla i panje potonule vu treset, na kojema bi sedela do večernje rose, vpijajuči slike z celom dušom, kajti je znala da jedino to na kraju preostane, dok e drugo grabežljiva i pohotljiva ruka otme, spretrga, zništi i rastepe. Nekakve je verse zapisala o tomu, v teku koja se zgubila i v hižnomu neredu potonula. Ni suzu ne bi za tem pustila, kajti jih i ovak nikomu ni kanila pokazati, nemajuči ufanja vu ljudsku skrovitost i tenkočutnost.

I tak: ide prde prda po svetu, ljuta kak vugerska feferona i još hujše, kaj bi ti jezika i želoca spalila kak z jognjenom silom. Negdar se zaostrne, na oblok nasloni pak vu sebi mudruje i grunta: *Zakaj ja stalno nekaj moram, zakaj moram onak kak drugi hočeju i ne smem glasa pustiti ako mi tone paše…Zakaj mi tak fletno čambe narastu, zakaj lasi posede, zakaj su miši ruho spreluknjali a kiša prsnice namočila i krov se slosnul, zakaj me Jožina grdo pogledal gda sem mu z fertuna cigaretline zvadila i na stol dela, gda su pri nama na senokoši delali…Majkici su cvebe z kolača pobrali i pojeli, zakaj to delaju, em ne budu majkica još dugo na svetu dihali, za to malo slatkoče poštenje su zgubili, ja to nigdar, nigdar nekomu ne bi napravila…A zakaj , zakaj su dnevi tak dugački, zakaj se vlečeju kak stari obojki z škornje, i nigdar dočekati da dojde lepa nedjelja, za koju moje srce živi…*

Nedelju je prda imala rada, kajti ljudi v nedelju diše po opranomu telu i ruhu, nemaju lasi kuštrave ni raspucane škornje ni štrumfe skorene od znoja, i nekak bolje na božja stvorenja zglediju. Isto tak, hiža je redna i pometena, nekaj diši z pleha i rola, mački se oblizavaju, musava dečurlija cukoreka cuclaju, cucki dremlju pod strošinom od štaglja, lajave susede nose atlasene fertune i rupce svilnaše, preobračaju z belanjkima i pod škorušom rendaju Zdravomarije, ne luplju z kantaam i ne škrobanču z motikama, nego onak, v miru i tišini počnu hitati joko na cvetje, na boje, na namaljane ajngele v cirkvenema nišama, pak najemput vide da postoji drugi svet, druga misel, nekakvo zvišenje i vunshajanje, ne samo hrpta prigibanje i rintanje, i šaka po plečima i rutava kletva ako dežđ curi ili solika pada po mladomu rastju. Nedjelja je dan Gospodnji, gda se Božek nasmeje na želvu i skarambeža, gda se skosmane misli same slože v lepe mimohode, kaj te otpeljaju tam gdi si navek pripadal: med poetuše, miroljupce, kinča dušnoga napeljavce. To je bil njezin svet, i tu je ona cela svoja bila, i tu je občutke mira i veselja imala, gda je one verse pozabljene drevju šeptala i v zdenec gliboki z pol glasa krasnoslovila, sama i nevideča, v krilu lepoga zavičaja.

Gda su majkica vmrli, herbala je hižu i vrta, a našlo se i nekaj amerikanskih

zelembačov, v onoj prestrašnoj čeličani zasluženih, kaj je pokojnomu vujčecu pluča pojela i pod ledinu ga otpravila. Majkica je živela kak cirkveni miš, v svojem kutu, nikomu na putu, čislo prebirala i svoje misli prematala, a v amerikanske novce nigdar ni imala poverenja, kajti su joj zeli ono najskuplješe i najdrakše, njezinoga Milana, sunčanu zraku v kalnoj močvari življenja. Familija je majkicu trpela sporadi bogatoga ruha i dobre zemlje v Ogradi, koju je kak *popiljka* k hiži donesla, gda joj je jotec mlad zginul a mati se prevdala v drugu faru. Nju su pak zamuž dali, premladu i preslabu kaj bi se z tolkem gruntom i gospodarstvom nosila. A onda je i Milan v Ameriku prešel i ni se vrnul nigdar. Vu toj je mrskoj familiji majkica leta brojila, kak suharke na krčevini. Znala je ona dobro, bistra v pameti do zadnjega časa, što cvebe pobira z kolača i po ladicama šoda i z kojem razlogom. Samo je vidla i da prda k njoj joči obrača, jabuku joj na škriške nareže i koščice zvadi, čašu vode prinese, lavora z toplom vodom pod noge dene i obrisača složi. Bogato se i lepo majkica svojemu trečemu kolenu odužila, familiju razjadila i vu očaj hitila. Ampak, jenu je dušu speljala na svetlu stezu sigurnosti.

V zrelim je letima svojega življenja prda pod javorom sedela, grizla jabuku i knjigi liste preobračala. Prešla bi nekoja suseda, vrata nategnula i tobož prijazno zapitala:

- A kaj ti mila delaš, kaj si se nekaj zamislila?

- Mislim si od negdašnjega sveta, kak je živenje bilo čestito a ljudi dobri - odvrnula bi zapitana.

Suseda bi poprešla dva-tri koraka, z rukom mahnula i posprdno sebi v bradu pregovorila:

- No, je, kaj opče pitam…Pak se ti navek setiš kak prda za nedelju!

Božica Jelušić, 2021.

ŽIVOT SLIKE, SLIKE O ŽIVOTU

U mojemu djetinjstvu, slike su bile neka vrsta rijetkosti po seljačkim i srednje-građanskim kućama. Ulagalo se u čvrste zidove i visoke dimnjake, stolariju, stolnjake i *gizdave firange,* u pocinčano posuđe, posteljinu, u tipsko pokućstvo i kuhinjske *kredence* s ladicama i bisernim gumbima, a slike su, kao dio *štafirunga,* znale doći po tipskoj osnovi: jedna za spavaću sobu, jedna u dnevni boravak i jedna u neki gostinjski kut, gdje bi do srednje škole boravio "školarac", a za Sesvete rodbina koja je iz daleka došla obići seosko groblje i zapušteno imanje. Dakle, moje tri slike (ne računajući nekakve kalendarske reprodukcije u raznim dijelovima kuće) bile su: Marija i mali Isus u vrtu, Anđeo na brvi i Zimska idila na sjeveru. Ne trebam ni reći da sam im sama dala nazive, te da sam u njih zurila do hipnoze, ne imajući ništa drugo u vidokrugu, dok bih za jesenskih i zimskih dana boravila u kući. One su bile imovina i izbor moje majke, koja se pak povodila za općim ukusom i držala kuću u uzornom redu, prema običajima onoga vremena.

Marijanska scena bila je "prava" slika, ulje na platnu, koje je naslikao nekakav *fremder,* putujući umjetnik, za utvrđenu cijenu i nešto namirnica. Nije bila loša, možda previše tipska i sladunjava, no dobro, rutinski odrađena: točna anatomija, bijela put, zlatasta kosica u djeteta, raširene ručice, rumena, okrugla usta i punašne nožice. Marija je djelovala skromno, samozatajno: u kombinaciji crvene haljine i modroga plašta, s bijelim pokrivalom za glavu, lijepih crta lica i samilosna pogleda. Ona i njen dječak hranili su golubove, četiri ili pet ptica u zelenoj travi, a ostatak vrta bio j e također zelen, osunčan i nevažan. Mislim da je nebo bilo bistro, jednolično plavo, i da je cijela slika odisala redom i smirenošću. Druga, Veliki Anđeo s krilima poput zmaja, koji je pratio djecu na brvi iznad nabujala potoka, stajala je iznad otomana, na kome sam ja spavala, i molili smo pred njom, najprije redovito potom sve rjeđe: "*Anđele čuvaru mili, svojom snagom me zakrili, / prema Božjem obećanju, čuvaj mene noću, danju. / A kad s ovog svijeta pođem, sretno da u nebo dođem. / da se ondje s tobom mogu vijekom klanjat dragom Bogu. / Slava budi Ocu Bogu i čuvaru tak' dobromu*".

Treća, ona sjeverna zima, zaslužuje najviše pozornosti. Bila je također *odštampana* i pažljivo nalijepljena na kanvas, no imala je neku zanimljivu kompoziciju: zimski krajolik s ljubičastim, sivim i olovnim nijansama, golemo stablo u prvom planu, kućice u daljini iz kojih je svrdlao roza dim, a iza okna naziralo se svjetlucanje. Išla je neka konjska zaprega u daljinu, pod stablom je starac u krznenom kaputu, zaštićen nekakvom ruskom kapom s naušnjacima pušio lulu. Čini mi se da se pas bio zatrčao za zapregom, ili sam to kasnije izmislila. No svakako, nekakav *holandski dodir* je tu postojao, ako što ću kasnije otkriti u muzejima blizu Sjevernog mora. Slika je imala priču, poticala je maštu, dala mi je mogućnost da

je nadograđujem. Naučila sam da je lako "prenijeti sebe u prizor" i posvojiti neki okoliš, u kome nikada realno nisi boravio. Mislim da je tu negdje i početak mojih putovanja, koja traju do dana današnjih: tako je jaka bila motivacijska snaga jedne slike iz djetinjstva.

Dakako, vidjela sam ja s vremenom mnogo slika po gospodskim kućama, u muzejima, u školi, no trebalo je proći mnogo godina, da kao mlada *preparandistkinja* dospijem u Hlebine, selo koje su slike opečatile znakom raspoznatljivosti na cijelom globusu. Ne, ne pretjerujem: uzlet kakav je tih 70-ih godina napravila naivna umjetnost, zaista je na granici čuda i fenomena. Slike su nastajale po seoskim kućama, žarište je bilo imanje Generalićevih, s dvojicom tada već slavne braće: Ivanom i Matom, koji su podijelili slikarski i kiparski prostor, a već su stasali i njihovi sinovi: Josip u Ivanovoj, a Milan /Milček u Matinoj kući, opredijeljeni da nastave putem umjetnosti. U neposrednom susjedstvu živio je tihi i samozatajni Dragan Gaži, dok se u susjedstvu škole smjestila Tereza Posavec–Dolenec, jedna od prvih žena koje su se primale kista češće negoli kuhače. Upoznala sam fragilnu i nježnu Dragicu Lončarić, već preseljenu u Zagreb, ali vjernu roditeljskoj kući. U Školi primijenjene umjetnosti opredijelila se za dizajn interijera, no već je slikala talentirano, temperamentno i s urođenim osjećajem za estetiku, udaljena od tada dominantnog šarenila i groteske.

Negdje u pozadini (kako se danas sjećam) postojao je lirski nastrojen Branko Lovak, rebelijanski i vrlo osebujan Franjo Dugina, Franjo Filipović iz nekadašnje "prve garniture" Hegedušićevih pulena, koji je sada malo slikao, te Mara Puškarić u Novigradu Podravskom, o kojoj se relativno rijetko govorilo. Da pripomenem, i o samom profesoru Krsti Hegedušiću, ispod čijega su "šinjela" slikari izašli na svjetlo dana, govorilo se rijetko, budući da je svatko već imao životnu priču, u čijoj je potki stajala *samorasnost* kao ultimativna kategorija. Manje-više, svi su slikari tvrdili kako su počeli "od sebe i iz sebe", a vanjske okolnosti da su im samo išle na ruku, u smislu poticaja i povoljnih prilika za afirmaciju. Svatko, tko se umjetnošću bavio na seriozan i posvećen način, znade da je to nemoguće. Ali povijest se stvara u hodu i objektivnost joj nije uvijek najjača strana, kao što smo također osvjedočeni. Ali ono, što je uvelike presudilo prodoru naive, bila je činjenica da su od 1968. godine slike imale svoju "zakonitu" adresu: Galeriju Hlebine, izgrađenu i otvorenu zahvaljujući mještanima, slikarima, tadašnjoj koprivničkoj nomenklaturi (na čelu s Pavlom Gažijem, direktorom "Podravke"), te nekim kulturnjacima iz Zagreba, poput „lutajućeg reportera" Gerharda Ledića, čiji je tadašnji entuzijazam neprenosiv i s današnje distance jedva shvatljiv.

Dakle, u tu sam *kuću slika* odlazila svakodnevno, iza nastave, budući da ničega drugoga nije bilo "na vidiku", čime bi čovjek prije vikenda ispunio tjedan. No, postojala je legendarna Marička, čuvarica Galerije, o kojoj ću napisati svoju prvu

kajkavsku priču (*Jeno popoldan čuvarice Galerije*) i koja mi je svojom bistrinom, humorom, zdravom seljačkom logikom i nepremašivim sposobnostima imitiranja i interpretiranja, sjajno ispunjavala vrijeme. Imala je onu "životnu školu" sa svim položenim razredima, brzo je učila i nadograđivala, a njen otvoren duh učinio je galeriju mjestom kamo su se slijevale veoma različite energije, koje bi ona ujednačila i posložila u dobro uštiman društveni "zbor složnih različitosti". Valja znati da se izvan Hlebinskog kruga već formirala "prva postava velemajstora", koji su po naravi svoga posla naginjali galeriji, premda su im boravišta bila na drugim mjestima. Bili su to: Mijo Kovačić, Ivan Večenaj, Ivan Lacković–Croata, Martin Mehkek, Franjo Vujčec, Nada Švegović, Katarina Henc, te cijeli set autora po regijama, od Zagorja, Prigorja, Srednje Podravine i ruba Slavonije, do Prekodravlja, koje je postala živahna naivistička enklava, s dvadesetak aktivnih stvaratelja. Naravno, *hlebinski pedigre* ostajao je nedodirljiv i nosio je na sebi "početni kapital" na putevima likovne slave. Kupaca je bilo mnogo, galeristi su sondirali i obilazili teren, mondeni svijet motao se po podravskoj zabiti, a izložbe su bile raskošne i pune iznenađenja.

Marička je sve to sažela u jednostavne mudrosti: "*Ovi naši rišeju same bokce, norce i jopce, a kaj moreš, kad se to navek nekomu zdopane!*". Bilo je i pravih tehnoloških i estetskih kritika: "*Ov je zmešal farbe z kravljem repom, a Štefini je pod pemzl opal purji drek!*". Ponekad su, u šiframa, stizale stroge tajne o brzinskom dovršavanju i sušenju slika i tragičnim merkantilnim posljedicama: "*Je, v rolju je zapekel sliku mesto obeda, pak mu se ogulila kak mladi krumper! A Talijan je gobe dobil i peneze nazaj prosil!*". Imala je Marička svoje omiljene boje, voljela je mrtve prirode s *cvetjem sakojačkim,* cijenila je portrete na kojima su likovi bili vjerno, realistički prikazani, ostavljajući dojam "*samo kaj ne pregovori*". Ružnoću, otrcanost, zakrpe, krezuba i podbuhla lica, akromegalične udove, ožiljene i skulave ruke i stopala, mogla je oprostiti samo gornjošumskom satiru i izbiratelju najvirulentnijih pigmenata, *Miškini,* iz jednostavna i temeljna razloga: "*zato kaj je on to na kraju dobro zmeštril*".

Gledajući slike najprije Maričkinim, a potom sve više svojim okom, naučila sam da je izvornost najveći dar, posebice ako uz nju idu brzina vizualizacije, pobudljiva mašta, moć da razviješ i povežeš planove, ne skliznuvši u brbljavost i pretjerivanje. Ta sloboda, kojom su naivci spuštali biblijske scene među makove i tratinčice i pola raži, ili pak pustinjske ljude premještali u zaleđeni i opustjeli zimski krajolik, zaista je bila fascinantna. Pomnja kojom "portretiraju" krajolik, dokumentiraju sliku sela, s dvorištima, kocima, kokošinjcima, kućama, cintorom i žutom baroknom crkvom, ili ono spontano umijeće kako komponiraju mrtve prirode, plemenitost kojom utiskuju pečat patnje ili dobrote u fizionomije svojih suseljana, sve to, odavalo je kako "duh puše gdje hoće" i kako on upravo pokre-

će ruku i zatalasa maštu, a likovna se rješenja nađu sama, u moru potencijalnih mogućnosti probuđenog Homo ludensa.

Govoreći lokalnom novinaru o svom susretu s ruskim znaličnicima i kupcima, Generalić je otkrio dio samosvijesti koju su naivci razvili u odnosu na svijet i njegove zamke zvane moć, slava, prestiž, materijalna neograničenost. On veli: "*Njihovih je pitanja bilo mnogo, no ja sam uistinu malo knjiga pročital da bi im znal na svako pitanje dati kakav-takav odgovor. Najteže mi je bilo kad su me pitali: što mislim o Bogu? (…) Onda sam im ovako odgovoril: Bog sam ja! Tada su rekli nek im dokumentiram - kakav sam ja Bog ? Ja im kažem da se priča da je Bog stvaral svoje svetove šest dana, a da se u nedelju odmaral. Ja također stvaram svoj svijet i svoju sliku. Sliku stvaram nešto duže, čak i po mjesec dana, ali…ja sambog svojim radovima! Na to nisu ništa odgovorili. Potom su me pitali, zašto ne čitam knjige? Rekel sam im da ne čitam zato, jer niko nije napisal ono što mene uistinu zanima. Onda su omi naravno začuđeno pitali: kako to? Rekel sam im: vidite ove cvetove koji rastu pored vas? Je li vi znate, tko je obojal ovu ivančicu, tko joj je dal boju? Zašutjeli su. Pital sam ih, je li znaju da li drvo boli kak se pili? Na ovom svijetu ima tisuće pitanja na koja nitko ne zna pravi odgovor*".

I zaista, to je bila suština: naivci su kistom pitali i bojom odgovarali. Njihovi "pikturalni traktati" odnosili su se na zemlju, raslinje, seljački život, ciklički krug godišnjih doba, na tajnu postojanja, strepnju od bolesti, pohare, prirodnih elemenata, na strah od smrti i na ostvarenje paradigme po kojoj će "*krotki zemlju baštiniti*", a bogobojazni i čestiti da će se „"*nagledati lica Božjega*" i uživati u skrovitosti Edena. Slike su obilazile i punile svjetske galerije i novinske stupce. Čudo je rođeno i svi su se čudom čudili, a jedan je pjesnik napisao: "*Ne šali se s čudom, čudo*", no to se odnosilo na nešto drugo. Neki su slikari prerano otišli, nekima je *zviranjek* presušio i prestao mrmoriti, neki su ogrezli u manirizmu a vojska trabanata ostala je nepodmirena u očekivanju svjetske slave.

No, sve to je samo od sporedne važnosti. Pojavili su se kipari i kiparice (vrijedni podrobnijega osvrta), a ja sam osobno svjedočila rastu i uzdignuću "ženskoga četverolista", sjajnih osobnosti u naivističkoj struji: *Dragice Lončarić, Katarine Henc, Nade Švegović-Budaj i biserke Zlatar–Milinković.* Doći će i vrijeme za moje dvije selektorske izložbe: ALTERNATIVA i IZVORI I STRUJE, kojima pokazujemo odmak od generalne matice i vitalitet naive u okviru moderne umjetnosti. U aneksu Galerije pohranit će se ključna, antologijska djela IVANA GENERALIĆA, dok će Lacković, Večenaj i Kovačić dobiti samostalne postave u muzejima i galerijama u podravskom okružju (Đurđevac, Gola, Koprivnica). Svijet će ići za novim "atrakcijama", tražit će nove fenomene, proizvoditi idole, tonuti povremeno u kič i apatiju, a onda ponovo, okretati lice prema zvjezdanom nebu, u potrazi za spiritualnim, transcendentnim i prekorubnim.

O "Maričkinim danima" i Talijanu koji *se zablejil vu slike, pak je čez zaprtu šajbu na vratima prešel i spikal se kak sveti Sebastijan*", više nema ni riječi. Drugi su ljudi došli i prošli kroz galeriju, kustosica Sonja koja se čudom čudila da *konj ima dlaku,* jer ga je prije dolaska u Hlebine vidjela samo na slici, pa neki slijedeći, koji su ovamo dolazili *samo ako se mora,* tražeći "priključak" na priželjkivani Zagreb, jer su im Hlebine bile male, seljačke, tijesne i generalno nevažne, baš ako i njihovo razumijevanje umjetnosti. I moj je život dobio druge pravce i druge gabarite, ali baš poput zapisanih riječi, i slike su preostale i ništa se od njihove suštine ne može poništiti ni oduzeti. Za razliku od svojih autora i nas, nevjernih i faličnih kritičara, kakvi već jesmo, one su jedine zaslužile *život vječni,* pa ga već sada uživaju u našim pozemljarskim dimenzijama. I pravo je tako i tako mora biti.

Božica Jelušić, 2021.

Biografska bilješka



Božica Jelušić

BOŽICA JELUŠIĆ rođena je u Pitomači (Podravina) 16. prosinca l951. godine. Završila je studij hrvatskoga i engleskoga jezika. Bavila se različitim poslovima u području kulture i obrazovanja. Do umirovljenja radila kao srednjoškolska profesorica na gimnaziji u Đurđevcu. Od 1969. godine javlja se u tisku, na radiju i televiziji. Živi i djeluje u Đurđevcu, te na obnovljenom plemićkom imanju Dvor Barnagor u mjestu Čepelovcu (Podravina).

Objavila je više od 60 samostalnih naslova (poezija, proza, putopisi, kritika, esejistika, likovne monografije i studije, poezija i proza za djecu, kajkavski tekstovi). Ima opsežnu bibliografiju od oko 900 jedinica. Priredila i kataloški popratila oko 250 izložaba u Hrvatskoj i BiH, s renomiranim hrvatskim slikarima i kiparima. Značajan dio njenog rada pripada prevođenju, poglavito poetskih tekstova s nekoliko svjetskih jezika (W. B. Yeats, S. Plath, A. Rich, R. Frost, J. Tuwim, Lucian Blaga, i dr.). Bavi se ekologijom, društvenim i političkim radom, te povremeno publicistikom. Članica je Društva hrvatskih književnika od 1974. godine. Dobitnica prestižnih nagrada i stipendija za književni rad. Važnije nagrade: Sedam sekretara SKOJ-a, Maslinov vijenac (*Croatia rediviva)*, Pasionska baština, Nagrada *Fran Galović*, Nagrada *Zvonimir Golob* za ljubavnu pjesmu, Nagrada *Katarina Patačić* za dijalektalnu poeziju, Nagrada *Dubravko Horvatić* (Hrvatsko slovo), Nagrada MH za roman godine (Čišćenje globusa), Nagrada *Tin Ujević* za poeziju, 10 godišnjih nagrada za Hrvatski književni putopis (Lobor) i dr. Nositeljica

Fulbrightove stipendije na University of Washington, Seattle, ak. god. 1986./87. Zastupljena u čitankama, lektiri i u više od 40 antologija na svjetskim jezicima. Godine 2021. svojim novim zasnovanim književnim "petoknjižjem" obilježava životnu 70-ljetnicu.

[...] Žanrovski vrlo raznolik i bogat književni opus Božice Jelušić – fenomenološki usložnjen i iskričav (s više no 60-ak raznorodnih knjiga – *vidi popis u Kaju 5-6/2019.*, op. ur,*)* – vrlo je teško sažeti /sapeti u decidiranim književnim karakteristikama – tim više što se on svojom naravi (a i prema riječima autorice) opire „školničkom"/profesorskom „redočiniteljstvu".

Osuvremenjenim i nepredrasudnim pristupom – prije svega, fenomenološkom interpretacijom – djelujući puna tri i pol desetljeća u utemeljenoj i inovativnoj kajkavskoj književnoj sceni (od prve joj kajkavske pjesničke zbirke "Meštri, meštrije", 1985.) – a takoreći pola stoljeća u središtu matične hrvatske književnosti (zbirka "Riječ kao lijepo stablo", 1973.) – Jelušićeva, među ostalim, afirmira status kajkavštine, jezično i substancijalno prostrane za univerzalne motive i korelacije. Kajkavski je to jezik, u autoričinu izboru i odnosu (spram vlastita djela i djela drugih) visoko iznad uskodjelujuće dijalektalne varijante, među ostalim, dostatan i za su-kreativne dijaloge s kanonskim meštrima domaće i svjetske literature. Izvan uvjetovanja metropolom i jezikom – Božica Jelušić, autorica višejezične umjetničke kompetencije (kajkavske, štokavske, engleske) te kajkavske i panonske osjećajnosti, ne poznaje problem neizrecivosti na bilo kojem od spomenutih jezičnih realizacija. U najmanju ruku, Jelušićeva analizira i dokazuje estetsku komplementarnost kajkavske književne kreativnosti s onom štokavsko-standardizacijske jezične podloge.

Implicirajući s tim u vezi iz njena djela, višeput smo u *duhovno-prostornim relacijama zavičaja* kao mjere svijeta ("veliki svijet" i "centar" toposi su prema M. Solaru i prema Z. Črnji/) – višeput smo naglašavali kako je upravo Jelušićeva književnica "središta" (a ono je tamo gdje je vrsna autorica s "dovrhunjenim" tekstom). [*B. Pažur*]

Premda je najpoznatija po svojoj poeziji, ali i prozi te publicističkim zapisima objavljenima u mnogim časopisima, posebna joj je ljubav hrvatska (podravska) izvorna umjetnost pa je, uz vrlo stroge kriterije, objavila niz vrijednih monografskih, esejističkih i polemičkih te publicističkih tekstova o najpoznatijim podravskim izvornim slikarima i kiparima. Živi i radi u Đurđevcu, te povremeno u Čepelovcu, na plemićkome imanju Barnagor.

SUVREMENA KRATKA KAJKAVSKA PROZA*

SLIKA: BELE RUKAVICE

(iz ciklusa *Povečane slike*)

Božica Brkan, Zagreb

Če i stareši, poprav lepi muž. Pripovedali su da se je fajn dugo poskriveč farbal, ne štel imeti ni tri sede. A ne bi na slike to bilo ni videti kak je naslonil glavu na ruku v bele rukavice pred sobu i ž nu drži drugu belu rukavicu kej da ju oče natuči na golu ruku kej da se ne vidi. Poprav lepa slika. Ne takvu saki mogel imeti. Morti su mu vatrogasci negvi kej primetnuli, išel je trač, al nesu. I sake je svoje žene dal nejnu sliku na nejni spomenik; jene z jene, a druge z druge strane od sebe. Zgledele su na slika kej jarganice, a ne, kak je bilo, da bi mlajša mogla biti i čer stareše. I kak se onda ne bi farbal?

Nemre se reči, da i očeju, ni jena mu ne bi imela kej za zameriti. I prede neg se je z prvu pobral, si su znali kam je je za iti. Od male malosti bila je betežna, morti i zato kej su je starci bili rod v trejtomu kolenu, al su sejenak pobrali da se bogactvo ne deli. Od male je malosti bila betežna, a jedinka. Gda je prirasla, štela je i ona iti zamuž. I nejni kud kam, neg da je, gda več oče, i muža buju našli. Več si ga je našla i sama, pa je nejni otec samo moral svadbu dogovoriti. I se kej vuz to ide, a pogotovo gda je tulko sega i da ne znaš kak se najemput se more drugač ziti. Niko ne ni mislil da bi nemu posredi bilo drugo neg grunt. Veliju da se je ne

* Objavljujemo kratku kajkavsku prozu s 15. natječaja časopisa Kaj i Kajkavskoga spravišča. Ocjenjivačko povjerenstvo (dr. sc. Ivo Kalinski, predsjednik, i dr. sc. Božica Pažur) izabralo je radove sljedećih autora u dvije skupine: u prvoj – Božice Brkan, Denisa Peričića, Željke Cvetković, Marije Drobnjak Posavec, Božene Filipan; u drugoj - Mile Mašić (najmlađe sudionice natječaja, učenice OŠ Ljudevita Gaja Krapina), Željka Bajze, Aleksandra Horvata, Katarine Zadrija i Ivana Picera

zdopala negva mundura, lugarska. Ionak je to bilo najvredneše kej ima. Tast mu je rekel da mu se bu splatilo. I tak se je priženil.

I dale je išel delat v šumu, navek lepo zriktan v zelene speglane mundure i z zelenem škrlakom, v lepe visoke crne čižmi i z pušku na ramenu. A zmej toga je bil i vatrogasec, vodil je Devede i svoje selske dečke, hodil isto v mundure, ali plave, vatrogasne, kak to več ide, lepo nakičene. Kej zapovednik, imel je i bele rukavice. Ne jen par. Pri ni doma navek se na vojke sušilo više pari da bi navek imel čistom bele kej sneg.

Gda bi zdoma othadžal, žena bi si stala na jobluk i gledela ga dogda bi ga god mogla videti. Ne se ga mogla nagledeti. A i kej bu drugo delala? Svekrve ne imela kej bi ju tirala i natiravala za poslom. Ionak ne bilo za jnu iti na pole. Ni na vrt ne išla. Žene z sela su jim sadile, sejale, okapale, plele, brale i kej je trebalo. I halijne su prale na jame i se kej je god trebalo. Moglo jim je biti.

Jesu imeli puno posla, a i zet je bil vreden više neg su si mislili. Ne on nigda od posla bežal. Sedal je i na dreš da bi punca, starešega več, odmenil. Tak da ne čuje pripovedali mu jesu kak mu se to ne za silu, kak su tulko bogati da bi lako našli ko bi im i mašinal. Al da je to i čul, ne bi jim bome povedal kak je nemu tak lepše da more od doma otiti i de koju žensku vjeti de za čoškom jel de za kupom. Si su to znali, če i nesu vidli, al se to ne niš govorilo da ne dojde do žene, sirote betežne. Nemre se reči da se prama ne drugač on ne lepo ponašal.

Morti zato i ne mrla kak su računali, doktori, nejni pak i on. Nadživela je i joca i mater. I dete je zrodila, a jako su se bojali da dete ne mogla ni zanesti ni znesti. Al ona je nega imela tulko rada da je se to dospela i tek gda je čer več fajn išla v školu, vmerne ona. Par je let on saku nedelu išel na grobje. Nosil je cvetje z niovoga vrčaka. Ne se to onda na grobje išlo kej denes, a još se mejne nosilo cvetje, a samo je on sam saku nedelu nosil puketu. Smejali bi se ž nega, da su se vufali, kak v jenu ruku zima čer, a v drugu puketu.

I trajalo je to jeno par let dogda ne najemput pukel glas kak je jene susede dete napravil. Imela je i ona muža, lepoga tamburaša, al gda je on negde pri vragu na zabave jel na svadbe igral, lugar mu je doma lepo dužnost zbavlal i pripetilo se. Kak je i te bil isto prižejnen, punica ga je mam spenderila. Kak si delaš, tak si i imaš, nemaš ni kej reči, mu je rekla. A lugar je samo prek plota, prek prelaza, prešel i pak se priženil. I dale je hodil lepo speglan malo v zelene, a malo v plave mundure z belemi rukavicami. Curicu, več curu, ostavil je na domu z nekakvu kumu, a sam je je bil prek plota. I dale kej doma.

I lepo je on živel z tu svoju drugu ženu, al je, če je i mlajša bila, i nu nadživel, tak da je maloga kej si je napravil v zajni čas dal da i nega negva baba odrani. Tak i tak po matere i po babe bu malomu dom ostal, nesu ni one bile sirotijna. On je prešel bližeše šume, v šumarijinu lugarnicu, bajticu, da ne bi dalko hodil. Več je bil

i stareši, a samo bi v nedelu dohadžal vatrogasce vežbat i na grobe i jene i druge žene. Ne više nosil pukete – moral bi dve nositi, sake jenu – neg je na grobe nasadil kojekakvoga cvetja kej ga ima, od najraneše bele nedel do najkesneše sesvetic, da se od ranoga proleča do kesne jeseni šarelo kej v najlepšemu vrčaku. A on je odzgor z spomenika gledel podbočem v bele rukavica.

Manje poznate riječi: zriktan – uređen, elegantan; *jarganice* – vršnjakinje; *puketi* – buketi; *šareti se* – šareniti se; *spenderiti* – otjerati, izbaciti; *bele nedele* – narcisi; *sesvetice, sesvecke rože* – krizanteme

TOMAŠ MIKLOUŠIĆ TRETJI POT MED HORVATI

Rečno-pesmen igrokaz

Denis Peričić, Varaždin

Tamo gde negda horvatski kralji
Svoje palače jesu imali,
Tamo gde z mehnom sada pečine
Pokrite vidiš stare zidine,
Tamo je pošla tužna bogica,
Horvatske zemlje stara kraljica.

Pavao Štoos, *Kip domovine vu početku leta 1831.*

Najempot se je Tomaš Mikloušić znašel tretji pot med Horvati!

Pervi je pot to bilo, se razme, onda gda je živel – od jezero sedemsto šezdesetsedmega do jezero osemsto tridesettretjega leta. Drugi je pot prišel k nami jezero devesto tridesetdevetega leta, gda ga je v svoji *Lamentaciji o našim književnim prilikama u stilu Tomaša Mikloušića plebanuša stenjevečkog* vuskrsnul Miroslav Krleža i ga nabil na nosi onimi Horvati *šteri jazika svoga pozabit so hoteli ter drugi narod postati* (kak bi rekel Pavlek Štoos).

Tretji pot je Tomaš Mikloušić došel med Horvate, kak se i šika, v tretjem stoletju zapored, a of put i v tretjem jezerletju.

Je, tak je, ali najte ve pitati *kak* je točno Tomaš Mikloušič znovič došel k nami. Tak je – kak je, došel je, isto kak je on jeden Nemec došel i v romana i v kazališče: jerbo se je tega zmislil avtor,[1] hoteč na takovega načina nekaj svojimi sonarodnjaki i vsemi drugim narodi *urbi et orbi* reči.

[1] Timur Vermes: Opet on

Ne bumo pripovedali kak se je Mikloušič prestrašil vseh čud ovega našega nenormalnega, čalarnega sveta: ionak ni došel gledati aute, avijone, televizijske programe, kompjutere i malo deco štera so od vrteca zaznamuvana z nekakvimi svetlečimi stvarcami kotere na vuhima nosijo i v drugi kraj se njihov derejo i z kojima se po ves den igrajo i joči gubijo. Došel je, najmre, plebanuš stenjevečki videti kakovo je stajne horvatskega jazika i nekaj morti z tim doseči; povedati, na priliku, ovemi novemi Horvati da: *naj pako kojgoder drugoga jezika znanec kakovo govorenje iz dijačkoga vu svoj jezik prenese, nigdar tak složno, skoro od reči do reči, kak Horvat vu svoj jezik toga včinil ne bude. Ne li anda vredno ovakov jezik preštimavati, obdelavati*, *ter kaj više knjig u takovem van na svetlo davati?*

Ali!

"Jezuš…"

Sam to je vuspel zpregovoriti gda čul je ove nove Horvate žlabrati! Skorom ni reči od tega negdar tuliko preštimuvanega jazika več ni bilo moči čuti! Tu i tam malce, zkromno, na selu, ili pak na kakovemu pripečenju v organizaciji Kajkavskega spravišča ili koterega ogranka Matice hrvatske (makar ni neje točno znal kaj to je). Drugač – vse poštokavleno! Ali, najgorše od vsega, neje to več bil niti on jazik štokavski za koterega je on znal i koterega je poznaval, neg se je vse to vu vražju zamotanjku spreobernulo, spremešalo i z vsake fele čudaj ničemurnega se spojarcuvalo.

Pak si misli plebanuš stenjevečki Tomaš Mikloušič na priliku ovak:

Kak to more biti "teatar" mesto kazališča? Kak moreju "pričati" ak se spominaju? Kaj se to "desilo", prase se obesilo? Zakaj delaju kurikuluma: kaj se sam v krog vrtijo? Zakaj se nidgo dijake ne vuči Ignaca Kristijanovića? Kak so mogli nekaj "iskomunicirati" ak ni komunicjerali neso? Zakaj je brod postal križar, ili tak nekak? Gdo v koga bulji v bullyingu? Gda kupujejo, zakaj se odmah i šopajo? Kak horvatska banka more biti ruska? Kaj to znači "Sanader"? Gdo so Andrija i Anđelka i zakaj se spominajo srbski? Zakaj se horvatska deca na angleškomu jaziku spominajo? A zakaj pak drugi hočejo "zajednički jezik" – kak pak je to obče mogoče? Kak se dečarec more zvati Džastin Papar? Je li je to vse "nadreality show"? I kaj je to eTwinning, Bog moj dragi?!

I zakaj se starejša, napol gola ženska zvija i vrišči –

"Ej, što volim miris kamiona!
Šoferskih gostiona,
Hormona do plafona.
Muškaraca tona
Turbo je sezona!"

– a ja od vsega tega razmem morti dve-tri reči?!

Pak je zpustil glas kričečega vu puščini horvatskoga slovstva, jer zpoznal je da vse to neje več nikakov štoos!

Čkomi, dedec, si je potlam rekel, i si prišepnul:

Mesec je v dvorišču, pas zavija, a vihar je preletel kakti pozoj, levo oko svrbi, dobro ne bu. Bu dešč, bu negdo vmrl, bu gladno leto, buš dobil batin.

Pak se je – na vrata i na nosa, kak bi dendenešnji Horvati rekli – hman vputil v svojo župo, v Stenjevec, da se tam kakti v poznatemu zavetišču od vsega tega hudodelanja zkrije.

Nut, gda je došel tam i začel nekaj tolnačiti, mam so ga zaprli v stenjevečko bolnico, gdi je poslušal “kako vrapče živka”.

Tam si ve vekivečno vreme krati z Vladimirom Vidrićom, Slavo Raškaj, Augustinom Harambašićom, Antom Kovačićom… Ali niti oni ga preveč ne razmeju, jer so i oni večinoma – štokavci. Još je ktomu sirota lepa Slava Raškaj i gluhonema, ali čak ga i ona bolše razme neg ovi novi “jezikoslovci”!

KAJ-KAVICA ZA KAČINOGA STRICA

Željka Cvetković, Zagreb

Sedim pod sivem suncobranom. Sunce žge i žge... Četerdesetletne palme dielaju mi load. Žučkasti arak papiera leži pred mienum, na stolu. Roaste kak zelena troava oko nas. (Ni engleska, ali je na okoan i moremu se ž njum podičiti!)... Papier je još z prošloga stoleča, po vugle malko i oškrmljan, po sredine prekretan, da se na njemu z rukum leže piše i humi. Papier z svojemi šuškavemi rukicami širom opšikne čoveka. Ima svoju povest i patinu. Če se tomu priračunaju i zesušeni fleki od čokoloade i ruma z kremice za pišinger, sve je onak kak i treba biti. Nemrem se srditi ni na muhu kaj se zavrla pod papier koj pod štikanu firungicu. Ni znoala da bu dospela pod starinske spisatelske orudelje, penkalo i HB olovku. Pod sloveka i rieči. V spoved o piesku kaj prefletno curi.

Z voanjske stroane kuhinjskoga okna cveteju belogonije, ruoze i biele, i koj da se natečeju tera bu lepše, bogateše i fletneše precvela, a onda se spustila v latičastem zvirkom pod mramorni podest i požečkala njuškice moačku i pesom.

Cvieti se nižeju jen za drugem - kak i doani kaj se žuriju, i dok namegnem, več se preobraziju v mesece. Pitam je: - Kam se žurite, kam letite, kam se vrtite? I tak me tiraju da se noajdem v čudu i popitam de sem bila i kaj sem naredila? Niš, ili ipak nekaj voažnoga? Stoalno nekaj dielam, a koj da v niš nisem ni peknula.

Dok tak gruntam, piesek je več skorom ves zletel čez živlenjsku klepsidru i ostavil tulika spitoavanja bez odgovorov. Barem tak se mene sad čini. Bilo bi dobro da se voaram! Tulike pečitane knige više ni ne staneju v sobu (za malo bum sloagala staloaže z knigami do Meseca!), a pitanjov bez odgovorov je kak pleve...

Pitam se, pitam: - Zoakaj je moja sudbina takva kakva je, je l je zanaviek zakroajdana v svemirske knige? Kuliko se more deluvati da se premeni na bolše, a ne na gorše? Je l moja borbuvanja i puti imaju smisla? Je l još ima dobruote i

smilnosti na ovomu svietu ili je ze siem zavloadal profit, profit, profit i niš drugo? (Sekak se noadam da to ni tak i da još svi skup imamu soavesti, srca, duše i ljubavi jeni za druge. I da jeni drugem nismu potlačeni robi...) A kaj je življenje? Kaj je zgotovlenje? Doklem seže ljucka snoaga i duo ili kaj ž njum ravna?

Kak da čita moje misli ("Čitam te kak otprtu knigu!"), kačin stric neumorno oblieče po belogonijami. Cukorasto i popraf pastelno leti od jene do druge ruožice i diela zapoviedani posel, koj da zutra ne bu doana. Nijenu ne preskoače.Taj dobromisleči kukček koj da z nekakvem sitnečkem trejtem okom vidi plavne kaj goriju v moje duše i znoa da su to topli plavni zeznoanja, a ne vuniščenja, i da od te žarafkic kaj okolo frcaju buju i njemu ojoačala krilčeca. I da je to je plaven klijanja i bujanja, zrenja i broanja.

Najenput se kačin stric ostoavlja svega dela pri kunje i juriša pred me pod suncobran, na tieglin pun črlene i ruoze klinčekov. More biti da je negde med silnemi ruožami zgubil svoju strinu, pak mu je zatrebalo društvo ili mu je zadišala moja doavna pesma "Kaj-kavica" i ona proava, friško skuhana kaj-kavica... Črna, fino somleta, ne preveč pocukorena, nek upraf onuliko kuliko treba, z debelem smeđem vrnjem do ruba porculoanske šaličke, kaj kipi koj Etna i saki čas v sredine ima drugu slikicu. Kaj-izložbice, kaj-srčeka, kaj-spominki kaj-kačin striček.

I kak da znoa da je to baš tak, kukček mi vužiga v gloave ovu starinsku kaj-*lin* žarulicu: mašlin, pinklin, buflin, kraflin, štaflin, loadlin, šaroajzlin, beciklin, mantlin, poantlin, frclin, hrnoadlin, vagonetlin, čikventin, štemajzlin, štrumfpantlin, cukorlin, cigaretlin, škrniclin, šteclin, mierlin, kriglin, vandlin, popelin, foslin, štoplin, coklin, štokrlin, šamrlin, tieglin, deklin, nadrklin, priglin, penzlin, priezlin, šatuoflin... Toanca on, a toancam i joa, sve se zemla trese!!!

Posle kaj-in-žarulice i juhu-hu-iju-ju, po papieru se zajunda krdo konjov posavcov. Ni oni ne ostoavljaju za suobum pustaru, nek črnu zemlu prepunu ploda i roda. Jer, noa te konje joašiju muze i oni su lagani kak pero, a njihova kopita tuckaju filigranske srebrne rieči, rieči, rieči... Kopita me piešeju i čujem tičice kak se spominaju, puže kak skučiju dok se z mukum spinjaju na trse, mroavce kak krampaju, gliciniju kak pušča mladice na drienek... To je taj naš tajnoviti spisatelski sviet kaj se oseča z dušum.

I joa i muoj pajdoaš kačin stric dobro znoamu da bu ljubav prema pisanju vu mene kipela večito i da nebu nigdoarek z mene skipela kak koava z đezvice, bila ona nasipana z cukorom ili nakapana z pelinom. Grglala bu toa ljubav čak i onda, ako mi negdo koga nis nigdoar vidla ni čula, skrit iza debele zidov, opet doa košaricu, oprostete na izrazu, respoali vritnjak, i zalupi vroata pred nosom. Kaj da rečem, nisu mi droagi ti vritnjaki (a komu jesu?), a več sem je se dost nadobivala, cielu kolekciju, kak da samo mene čekaju i kak da bum živela još petsto liet... Noajprije slatkorečiva foala, a onda vritnjak. Čudna je to računica, ali

sekak nepravica, kaj ne? Dok muoj piesek sve fletneše curi. Jer, došel bu doan kad se bu i moja klepsidrica sproaznila i potrla, a komu buju onda doavali vritnjake ti neznoani ljudi terem nisem simpatična, a moje pesme ne razmeju jer nisu po njihove mere i ne donoašaju jem masni profit, pitam joa vas?

- Je, tak je! - šapče mi muoj druobni, ali vierni pomogoač i dalje veli:

- Podčkaljiju te, onda opadneš, oguliš lakte i koliena, zdigneš se, jer još ti diši koavica, ali se ne daš zatrieti i zaprieti v noajzadnju ladicu noajzoadnjega gredenca, med plesnevinu i narudlano paučinje!!! Ne daš se! A da ti bu bolje, imaš mene. Da se našoalim na ovak ozbiljnu temu, veli se: “Duo ima strica, i do Boga se dosmica!”

ŽENSKO PISMO

Marija Drobnjak Posavec, Zagreb

Prem vu ovo moderno vreme više baš i neje leko prepoznati koj je muško, a koj žensko, itak su još velike razlike, pak eto ima se, vele, i žensko i muško pismo. Drugačke su, na priliku ženske gače, ženski štomfi, ženska pamet, i tak to… Al, ak baš očeš te razlike videti, ima se i problema.

Baš sem neki dan vu tramvaju gledela jednu osobu i nesem nikak mogla pogoditi, jel je cura ili dečko. Lače ima, one su prije ovoga vremena bile znak muškosti, one su bile znak vlasti, jakosti, a sve se to moglo videti zvana i osobito znutra. Onda su se mogla prepoznati muška pleča, ruke, mišiči na rukama i još kojekud. Bilo je važno da mu gornji del bude širši od doljnjega dela. Dalje je bilo važno da muškarec ima i muški glas, da govori stija, ali da ga se itak čuje zdaleka. Dok bi pravo muško i šeptalo, bilo je dobro od prve čuti kaj oče. Muškarci su bili preštimani ako su imeli lepe mustače, to se lepo slagalo; još ak je imel lepe, bele ,zube, pak ak je bil spreten da je znal lepo pogledati, malko se nasmejati, tu i tam namignuti. Takvi su bili preštimani i neje im bilo teško onda žensko primamiti i srčeka mnoga prevarati.

A tek kaj su sve smeli, to neje ni za pripovedati. Oni pravi su znali smotati i cure i sneje i dovice, tak da brzo nesu više znale ni kako se zovu, pak su verovale sve kaj im je dečko obečal. Čem je više varal i lagal to mu se više verovalo. Ak bi rekel da je nekaj crno, žensko je moralo priznati da je i belo crno. Niščе ne bi zameril, ak bi muško pretuklo svoje žensko čeljade. Reklo bi se da je sigurno imel praf jel žensko da najviše tuče njezin jezik. Trefilo se i da muž vmori ženu, nikom nikaj, najde si leko drugu, morti nekoje jedva čekaju da se vdadu. Ak bi ženska prdnula, to je bila sramota, a muški prdec je bil nekaj smešnoga.

Gle sad mene, ja sem počela nekaj o ženskom pismu, a pripovedam vam kak je negdar bilo.

Sad se vidi i zna da su nekoji muški, zaprav ženski, a nekoje ženske pravo

muško. Ja sem zaprav, imela dobre namere da povim kak bi trebalo svakoje žensko pismo povedati o tome kaj je od toga svega dobro, a kaj baš i neje najbolše.

Ono sem se prijela napisati kaj je dalje bilo s tom osobom vu tramvaju. Ja gledim, kak se več zna zagledeti stara majka, dok nema drugoga posla. Tak sem gledela kakve su ruke i noge te osobe, pa kakva ima pleča, neje se imelo kaj za videti da bi se moglo reči da su pleča široka kak tramvajska vrata, al neje to stvorenje imelo bomeš ni ono kaj na prsima žensko more imeti. Da ne pripovedam kak se sve to pak na ovom vremenu more napraviti i kaj sve kemija i nekakvi meštri moreju stvoriti, samo na priliku moru napraviti velike cecke kak tikvanje, kak da su baš prave. Gledela sem onda još dalje, jer cecki nikavi se nesu vidli. Mustače ovo stvorenje nije imelo, a neje se imalo ni kaj podbriti, jerbo neje bilo ni dlačice na bradi. Na nosu je imelo nekaj kaj je zgledalo kak brnjica, kaj se znalo negda deti onima pajcekima kaj su šteli preveč rovati po kocu. Ja nesem od onijov koji ne trpe one koji su drukši od drugijov, ali da sem znatiželjna, to da.

Kartu, molim! - vikne službeno lice tramvajsko. - No, gde vam je karta? - vikne jakše, skoro muški.

Ja se splašim kak sem zdavnja več nekakva splašena, kaj more sirota stara baba dok se na nju viče tak s visokoga položaja. Iščem, al za zlo, baš je nesem mogla napipati vu moji veliki torbi kaj je imela puno žepov, a malko novac i svega takvoga nekaj. Kartu nesem trefila najti, nesem se mogla nikak setiti gde sem ju fteknula. - Vi ste meni baš odmah bila sumnjiva osoba, kaj se zagledate oko sebe, a za kartu ne vodite brigu. I raspripovedal se nad menom taj gospom muški i strogo, te da smo mi babe najgorše kaj se po tramvajima samo rivamo bez veze i samo zauzimamo mesta ljudima koji moraju za sve vas tolike dealati. Samo smetate i zauzimate svakoga slobodnoga stolca. Još me pita jel ja znam koliko tramvaji koštaju, koliko treba struje, vode da se tramvaji naprave da voze, da se očiste i tak dalje.

Ja jesam za svega života svakaj doživela. Krali su mi več torbe po tramvajima, dvaput su mi obili vrata i iskali novce, al, na sreču, nesem novac imela, pa su mi samo po iži sve premetali. Onda su me dve ženske štele vračiti doma z nekakvim vodicama kaj su vračtvo za sve betege. Koj zna kak bi mi bilo da neje suseda došla posudit malo glatke melje za zafrig, pa su lopovice brzo dale petama vetra. Preko telefona su me zvali lažljivci i šteli da jim rečem broj mojega računa na koji dobivam penziju te da moram poništiti svoju karticu i poslati ju njima. A začkomeli su dok sem spomenula da idem mam zvati policajce. Špotali su me po bolnicama, činovnice po šalterima, špotali su me srditi trgovci po dučanima i svakaj je bilo, ali još me nesu nigdar po tramvaju špotali ni krivu, ni dužnu.

Jel bi se ovaj tramvajski kontrolor toliko razvikal da ja nesem bila tak stara

ženska, il bi mi se nasmejal da sem bila mlajša, ili bi me pozval da zidem dolje da dam kaj imam.

Ja sem samo čkomela i mislila si, zakaj sem baš ja bila njemu sumljiva samo zato kaj sem gledela i štela videti kak zgledi nešče kojemu se nemre videti jel muško ili žensko . Morti je jedno i drugo, pa kaj onda, ak mu to tak paše, ja sem samo štela videti po nečem.

Gosponu kontroloru je na kraju konca dosadelo mene vučiti to koliko košta tramvaj, očel je za svojim poslom čist mirno., on je svoje rekel.

A ja sem onda zgledala kak je do mene stala ženskica kak šara mačkica, imelo se kaj i na nje videti. Lasi su ji bile na jednom mestu crlene, na drugom ljubičaste, pak onda crne, a iza vuva sve ošišano na nulericu. Opravičku skoro nikakvu neje imela, nego malko prnjkov do pol tela, dolje se nikaj nej vidlo da ima na sebi, a joči prelepe da ja to nemrem ni napisati, one velike ženske joči kaj se ne ufaš vu nje praf ni gledeti. Lice kak bepka, da se ne bi ufal ni doteknuti. Visoka je bila, al tak lepoga tela da bi ju trebalo napraviti od kamena najbolši meštri od takve struke, da dugo ostane takov kip za gledeti i za mustru. Takvoga nekaj čoveku povrne nekakvu volju za životom. Lepo je biti živ na ovom svetu dok imamo takvoga nekaj za videti. Na jedni nogi imela drobnoga kraljušeka, a na drugi su bile svakojačke šere, kak da si na kakvi izložbi apstraktnijov slikarov. A bila je baš fest kak da je zišla z nekojega beloga oblaka da pokaže kaj je lepo .

Ali kaj, morti mislite da su se naši dečki tramvajski zagledali vu nju. Samo onak, na brzak, nekoj bi zinul, ali se isti čas brže bolje prijel onoga svega čuda kaj ga drži v rukam dan i noč i išče tam nekaj drugo, lepota okre njega neje njemu ni na kraj pameti. I muški i ženske pipaju po ono malo struje, onu igračku bez duše i srca, mobitelci samo pipaju po svojim modernim meštrijama. Oh, deca, jel znate kak vam življenje curi čez prste i samo vam praznina vu srcu ostaje.

Tek dok je ova lepota otišla i zgubila se zmed sveta koj se samo nekam žuri, ja spazim da mi je tramvajka karta v žepu, a ja sem ju iskala vu torbi.

To je valjda ipak zišlo na to da sem napisala ovo žensko pismo, ako je žensko, a morti je i muško. Sad više i tak nesem ni ja više ni žensko, a bomeš nesem ni muško.

Jedino lepota na ovom svetu neje ni samo ženska ni muška, ona more biti anđeoska.

Zagreb, 3. 7. 2019.

KAK SO SE DOMKOVCI DOMOGLI NEBESKI ČAVLI

Anegdota

†Božena/Božica Filipan, Varaždinske Toplice

Zgodilo se to leta jezerosedamtopedestprvoga v selu Domkovcu spodi farne hraščinske cerkve. Stopram se kmičilo letno vedro nebo. Najempot je gruhnul nebeski top, a nebo zažarilo od žargoče leteče kugle zmed cerkve i zbantuvanoga Domkovca spram njihovoga polja de je kugla tak fest vudrila da se rasprlisnula v dva zažarena komada - jenoga velikoga i drugoga menjšega ampak jednak cvrčečega. Zbežalo se selo kaj bi vidlo to čudno nebesko kamenje kaj se tali kakti železo. Menjši nebeski darek odnesli na farof. Gospodin plebanuš javil to prezvišenomu zagrebačkomu Kaptolu. Kak to spada pod nebesko dobro, gospoda visokovučeni kanoniki presudidli jesu da to ni nebesko kamenje, neg nekšno čudno železo koje se mora po navuku preštunderati. Hraščina i Domkovec po tomu jesu postali i ostali znamenito mesto v koje jim je nebeski top poslal svoje znamenje, ne pak kamenje.

Da pak to čuli mudri seljani, brže-bole spretokli menjše kamenje i sprekovali jih njihovi meštri vu čavle! Tak so svoje klinaste drvene hiže i lokote zameni-li z - *nebeski čavli*. Zagrebački kaptol imenuval je svoju špecijalnu komisiju na čelu z najvekšim navučenjakom: kanonikom Vukom Kukuljevićem Sakcinskim, bivšim topličkim upraviteljem i prastricem plemenitoga Antuna Kukuljevića Sakcinskoga, koji jih je se ispital i to seskup zapisal tak vučeno da je to čudo od nebeskoga dara i navučnoga zapiska poštela i carica Marija Terezija. Kanonik Vuk Kukuljević održal jim je takšnu prepoved na lepom hrvatskom jeziku da su se razmeli i pobožno zapamtili da je to velika vrednost i nebeski dar. Kaptolska Komišija je sobom otpelala vu Zagreb velikoga komada za caricu i menjšega za zagrebački muzeum po čemu je dobil novo ime ***Agramit.*** Seljanima pak so ostali, kak se šika – nebeski čavli!

KNJIŽNICA

Mila Mašić, OŠ Ljudevita Gaja Krapina

Celji školski den je dobre prešel, sve dok vučiteljica ni rekla da morame posuditi lektiru. Gda sem to čula, pal mi je mrak na oči. Došle mi je da se tam z stolca zrušim od muke. Pak bu me mati morala tirati da čitam.

I tak ja pod odmorem dojdem pred vrata knjižnice. Kad prejdem prek tog praga, nema povratka; bila bum zaglavljena z neku dosadnu knjigu mesec den. Ke se tuj more?!

Prekoračila sam prek praga, ni bile knjižničarke pa sem se sva srečna obrnula da zajdem van. „BUM!“ – skore su mi vrata nos razbila kak su se zalupila. Probala sem ih otprijeti, ali kolke god da se ja naprežem, stenjem i potežem, vrata se nečeju otprijeti. Gospe moja, mili moj Bože, ke sem ja skrivila?! Ke bum ja tuj delala zaperta?

Ne znam kaj me prijele, počela sem se šetati među redi knjigi. Iskala sem knjigu tera mi treba i našla ju. Oči su mi skočile van z očne šupljine. Gospon teri je to napisal je valjda pokušaval napisati novu Bibliju?! Još nisu sve nade zgubljene… Merti je knjiga napisana z velikim slovima, a merti ima i pune ilustracija?!

Gda sem ja tu knjigu otperla, to su bila nekakva mikroskopska slova i ni bile ni jedne ilustracije… Ke da zdej delam?! Nema knjižničarke da posudim knjigu, a niti nemrem van da ju poiščem. I tak si sednem za stol i z muku počnem čitati. Prvih par rečenic sem jedva skužila, ali onda sem čitala sve berže i berže. Oči su mi šetale sim pa tam. Uživela sem se h priču, zamišljala sem vile kak mi oko glave letiju, zmaje kak hiljadu-ljetni san spiju i lisice kak se z rodami spominaju… Dok sem čitala kak nora, nehči je ušel h knjižnicu. Bila je to knjižničarka. Nisam ju ni skužila od vili tere su letele oko moje glave. Pozdravila me, a ja sem skočila kak sem se splašila. Ona se same nasmejala.

Dala sem joj knjigu, ona je neke poštambiljala i ja sem prešla van. Prekoračila

sem prek praga i taman kad sem zaperla vrata, zazvonile je. Činile se ko da sem nutra bila celu večnost.

Celju drugu vuru sem razmišljala o tome ke se malopre desile?! Gda sem napokon došla dima, prijela sem se čitanja. Mati mi je ušla h sobu. Zgledela je ke da je došla da me tira da idem čitati. Otperla je zube, ali niš ni rekla jer je skužila da več čitam. Same se je okrenula i zaperla vrata. Nisam se preveč zamarala z tim. Ostala sem v sobi, v glave su mi bili same zmaji, čarolije, vile i ostala čuda.

POGLED NA PROŠLOST

Željko Bajza, Zagreb

Evo javljam vam se z jednega od pedesetek zagorskih dvorcov. Predi nekaj stoletja nedalko od ovud bila je granica. Vu Čazme su Turki, prek Save su Turki, prek Kupe su Turki, njihove akinđije juriju kak vihor vuz Dravu pokušavljajuči porobiti i Zagorje. 1545. zastanavljaju se pred Konjščinom. Rati se totu vodiju punih dvesto let. Male zname ob povesti, a svakodnevnica ne mara mnoge za nju. Živi li ona na nekteri način vu nami? Deluje kaj genetska memorija na nas? Il vupravlja našim postupkima?

Čujem... narodnu pesmu *Vu toj črnoj gori,* to je sečanje na davne dane, bitke za gole življenje i smrt koja je gotove navek završavala smrtju. Tegda je človek počel živeti za nekaj kaj dohaja posle. Verni konj teri pase krej tvojuga groba, klupica teru čine tvoje stare kosti, bilo kaj, kaj bu tebe zadržalo vu človeku budućnosti kaj bu preneslo tvoj glas, pogled, snagu za žrtvu vu budućnosti ... to se zove moč nadživljavanja samoga sebe. Življenje je sklad dnevnih uspeha i poraza, veselja i žalosti... človek ne more doživeti zutra, ake denes ne je i ne pije. On živi z dana vu dan... bori se za taj dan i ake je denas dobil boj, onda zutra more živeti i boriti se za prekzutra. Gledenje vu nazaj nikakvo rešenje ne donaša, ne daje nikakovu nadu i nikakovo oružje za boje tere mora voditi i dobiti.

Tu vu jednom od zagorskeh dvorcov vu terima su sedeli negda muži kak Vramec, Pergošić, Ratkaj putnik vu Meksiko, Ratkaj povesničar, Ratkaj istraživač Tibeta. Ovde su svoje steze življenja narisali jeden Konjščak, istraživač Kalifornije, Jeden Drašković, pisec "Disertacije", prvog gospodarskog programa pri nam... Ali jeden Matija Gubec nije imel pristup vu ovakove dvorce. Historia est magistra vitae... a čemu nas je to navčilo? Vojne se nastavljaju, beda i siromaštvo se navek znova porađaju, mladež se navek zponovič mora boriti za svoje meste spod sunca.

Ake sami želime nekaj navčiti, povest nas vuči. Če ponavljame greške predkov nije kriva povest neg mi teri nisme poštivali iskustve i znanje tere nam daje. Ali

ponovil buš grešku od ščera ake se ne obrneš na one tere su napravili tvoji pređi. Mislite li da je ijeden spis izašel da se autor prvič nije obrnul na prošlost? Recimo "Narodna zahtjevanja" tera su Kukuljević i Gaj napisali vu ožujku burne 1848. gda je cela Europa bila na nogami stvarajući nove parlamentarne ustanove upoznavajući demokraciju. Začinjala se jezgra onih snaga tere buju povele boje za socijalnu pravdu, človekove slobode i prava. Narodni su zahtevi nastali istodobne gda točne takvi zahtevi nastajeju vu Parizu, Frankfurtu, vu Milanu ili bile terem drugem europskomu gradu.

Nekteri veliju da je bile vu tom i nekaj oponašanja. Oponašanja? Kak sme stigli oponašati tak brže... Isti mesec gda i vu Parizu? Jeden od ovih dvorcov opisuje zahtev za slobodom vere, govora i tiska, za slobodom vudruživanja, za ustanovljavanjem narodneh financij, jednake poreze, jednaka prava pred sudima. Nas su tegda morile druge brige ... Nepismenost, neznanje, tlaka, izrabljivanje jadnoga kmeta. Zestali se plemiči dokoličari, knezi, baruni, grofi i sastavili "Želje naroda". Ha, ha.

Vi mislite da se narod nije digel proti tlake, dače i sakojakoga izrabljivanja za vreme Gupca. Da je paleči žareči i pljačkajuči iskazal same svoju bezumnost. Ne mislim, niti mislim da je narod vu gomili znal kaj treba delatiti da bi tlaku smanjil, dače dokinul i pute si za bolji žitek prekrčil. Ali bile je i nekterih med njimi teri su znali kaj treba delati. Nedaleke oveh dvorcov, oveh sjajneh kraljevski vuređenih dvorana, dvorana ze slugami, sobaricami, vincilirima, španovima, konjušarima, sobarima, pisarima, blagajnicima, kičeno odoriranim vojnikima grofovskih banderija nahajale su se kolibe ze zemljenim podem, a vu tim prostorijami spali su zajedne i čeljad i stoka. To je ta pravda ob teroj vi govorite?

Mišlenje je da je još predi pedesetek tisuč let vu denašnjem Zagorju, vu jamama Hušnjakovo i Vindija, živel pračlovek neandertalec. Drži se da je ovde negde po prvi put najden i naš človek homo sapiens ovakšnoga izgleda i sadržaja kakšni smo i mi danas. Točne je te da povest ovega kraja zmed rekah Drave, Save, Sutle i gorah Macelja i Medvednice ne počinje dolaskom Hrvata, niti dolaskom Čeha, Leha i Meha.

Car je dalke i selaki Matije Gupca misliju da je pravica vu rukami kaisera i da su same plemiči fest hudi i nasilni. Kaiser je malem človeku više priča neg zbilja. Više on vredi za više sloje društva. On je, kajviše, vu sukobu z visokem plemstvem terom neprekidne namerava suziti ovlaščenja. Grof Sermage z Poznanovca zate zdigne glas proti kaisera Josipa II. i njegvog centralizma. Zagorski se grofi hvaliju kak su nosili odličja vu povorci gda se kaiser krunil. Opadaju ničice gda im se kaiser obrača. Vojuju na granicah Zagorja za svoju kontu. Ratkaj i Zrinski vojuju sami pred Konjščinu 1545. leta proti močnog Turčina. Izhajaju svečano oblečeni vu ratnom ruhu pripremni na dvoboj z turskem velikašem, a dvoboji su tegda

bili zabranjeni. Vu zadnji tren komaj se spasiju begom vu tvrđavu. Srečom Turki nisu vuspeveli ujti vu Zagorje dolinom tera vodi prema Zlataru, Maču, Veternici, Očuri. Prolazi su bili zaprti.

Vu Europi se delaju države, a zagorske plemstve se ponosi z tim kaj služi Habsburga. Prihvača krunu svetoga Stjepana kak simbol vladanja vugarskih kraljev. Te iste plemstve se ponaša kak i vsake druge vu Europe. Tegda ne postoje nacionalne granice. Etnički se Europa tek oblikuje, Francuzi ter Nemci držiju južnu Italiju. Španjolski car Karlo je Habsburgovec. Nemačka država kak takova još ne postoji, a za severnu Italiju i njejne grade furt se grabe Francuzi, Španjolci i Austrijanci. Zagorci vu tem vremenu živiju kulike je te moguče obzirom na granicu, europski. Pišeju se knige. Ivan Belostenec sestavil je za Europu važen rečnik „Gazophylacium". Ratkaj je napisal svoju povesnicu „Memoria regnum et banorum Croatiae, Slavoniae et Dalmatiae", izdaje svoje jurističke spise. Povešču se bavi i AntunVramec, a deluje i jeden Pergošić. Na put vu dalke kraje spremljeju se dva Ratkaja Nikola u Tibet, a Ivan vu Novi Meksiko. Oba pišeju liste svoje materi Elizabeti v domaju, vu Veliku Horvatsku.

Človekov bes izazvan nepravicom ne more predvideti svoju stezu. On je nesavladiv, rečima ga se nemre zaustaviti, a pozivanje na razum same ga uvekšava. Onaj gdoj se iz naroda bolše izdvaja po bogatstvu ili po vlasti ili na temelju znanja, taj je vekši gospon. Ja ne delim ludske društve na one teri imaju i na one teri nemaju niti na vlast i na podaništve; te je jednostavna slika sveta. Začetkom sedamnaesteg stoletja jeden je od Draškovića zaiskal da se donese zakon teri bu zabranil feudalcu da silom vrača odbeglog kmeta. Mnogi su tak otišli i kaj se dogodilo, razvil se Varaždin. Ne nije se proizvoljne kaj ne ide vu sliku večne borbe izmed onoga teri ima i onoga teri nema. Ovde je rad i same rad bil kriterij po terom se sudilo, a gda toga suda nije bile onda je zdignuta buna. Ni Ilija Gregorić ni Gubec nisu bili puki siromaki.

Kad serditost pamet vlada, serce bolše jad podbada. Dajte mi za praf da velim kak parničenje nije navek znak zaostalosti, neg obrnute, znak poštivanja zakonitosti. Stavljanje pod zaštitu zakona je ipak bolše rešenje neg rabljenje nezakoniteh sredstav. Treb je znati da familija od deset članov tera živi na gruntu od tri četiri jutra zemle i održi se, da je ta familija izdržala kušnju vremena i povesti, ali iz sega nije izašla brez rana. Borba za pedelj zemle ima svoj smisel, ake hočete, svoje opravdanje tere nadilazi naše špekulacije ob karakteru človeka zavidnika ili parničara. Sem siguren da se nagađati z jednim osornim i samoživem plemstvom ili bilo terom vlašču ne more, ukolike ona veruje da je tukaj data zanavek i da bolje od nje nema. Ali ni jedna se sila ne potire silom. To nas ne treb vučiti povest. Za to ne treb čitati stare knjige i prebirati po požutelim listima kronik. Ali kaj več preostaje, ake nema nikših drugeh mogućnostih, ake vlast nije osta-

vila mogučstvo da se ispravlja, da se menja ili vustupi svoje meste onemu gdoj bu našel rešenja, neg same gruba sila. Pitanje je to staro kulike i svet. Nije treb postavlati pitanja na tera se nemre najti odgovora.

Odlaskom Turkov leta gospodnjega 1693. gda su se spod staruga grada Varaždina zadnji put vu njegvej povesti beleli čadori turske armade označil je prekid ratuvanja i početek velke izgradnje kakve zasigurne nema premca vu povesti ove vre od negda povesne pokrajine. Več su izgrajeni Klenovnik, Lobor, Tabor, Trakošćan, Velika Horvatska, Klanječki Novi dvori i mnoštve burgov, tverdih gradov na obronkima Ivanščice, Oštrc, Belec, Milengrad, Gotalgrad, Grebengrad... na zapadne strane su pak Krapina, Kostel i veliki prostrani Cesargrad... Vu osamanaestem stoletju gradiju se na starim temeljima nanove Gorica, Začretje, Selnica, Poznanovec, Bedekovčina, Dubrava, Čret, Bajnski dvori, Opeka, Vidovec, Križovljan, Maruševec, Šaulovec. Nastavlja se na one kaj su iza sebe ostavila keltsko-gepidska vremena vu Varaždinskim Toplicama. Nekšnim sredrednjevekovnem burgem, kak su Bela i Očura i ostatkov se ne najde, doli sami kamen.

Delaju se, bormeš, i hiže. "Svoja hiža svoja volja, drugem druga naj bu bolja" - veli Belostenec. Vu osamnaestem stoletju vu vremenu prosvetiteljstva Zagorje se pokle dvesto let opsade lehke vuklapa vu sveeuropske toke življenja. Još navek deluju Pavlini. Pišeju se kronike, gradiju se dvori, otpiraju se škole, deluje Krčelić, a živi se istam kak vu Parizu. Čak su i kočije lepše neg vu Parizu, piše grof Oršić, žene se lepe oblačiju, kuhinja je vrsna, a pelnice bogate.

BARTOLOV BEG

Aleksandar Horvat, Ludbreg

E, ovak vam je bilo, lepa moja i draga gospodična. Se po redu vam rečem. Mislim da je bilo petnajstoga prosinca v jutro, spazil sam čudnoga traga kaj je išel od Bartolove hiže k šumi. Kak da je negdo brazdu potegel čez još nepogaženi sneg, a po brazdi tu i tam bili su natackani pesji tragi. Bartolov grunt vam je tam, ono kaj štrči na kraju sela, no vidite, tam posle križanja, posnimajte si samo… dečko, tam posnimaj, vidiš? Zaraščeni pusti otok, kakvih dvesto korakov od zadnje hiže, a još tristo do šume. Drveni plot, obični, seljački, ne vidite to od ovud, naherena i navek otprta lesna vrata, a on gustiš okoli hiže, par jadnih vočki med kojima mlade gacije tiraju. I bezgovina. Ono kaj z te prašume štrči je veliki šefek i pod njim vidite onoga kroha, zveriženoga, e to je hiža. Ja sam tu pre križnomu drevu skrenul v selo, pak sam zdaleka videl da te čudni trag vodi direkt z Bartolovoga dvora, a z hiže se neje dimilo. I mam sam pomislil da je Bartol odišel ze sela, i sobom odvlekel se svoje kaj ima. A to vam je ne bilo bog zna kaj, kajti je živel sam z Nerom. To je njegova kujsa. Ja sam poštar inače, Vinko, Vinc me zoveju, i te dan, dok sam poštu raznašal, sam ljudima pripovedal za trag. Nemrem reči da su ljudi imeli rad Bartola, nekoji su čak bili veseli kaj se je odselil skup z svojom kujsom. Onda...Cila... to vam je ona tam z biberom pokrita hižica, e, Cila je Bartola… Dečko, vidiš? Je, ta z biberom, no... to posnimaj, e tu je Cila doma... ona je Bartola ne trpela od gda ga je našla da nekaj halosi po njezini hiži dok je bila na vrtu. Ona je vikala na Bartola, a njegova Nera je lajala na nju, celi škandal je zišel, a neje nigdar našla da ji kaj pri hiži fali. Pre Francini pak su bili drugi problemi, Bartol mu je… Francina, krčmar, no… e, njemu je bil Bartol peneze dužen več pet šest let. Uuuu, Francina se jako rasrdil kaj je Bartol pobegel. A zapraf, pri saki hiži vam je Bartol bil nekaj kriv, nekaj dožen, čak je bilo i da je Sidi, Slavonki, dete napravil. Ali znate kak je selo, Sida je došla pred četiri lete z Zagreba gde je bila v reštu, i normalno da je… ali no, nema ve to veze, za Bartola

ste me pitali, e, to za trag... znači... velim ja tak na kraju vulice staromu Vidi… Vida vam je jedini stolar v selu, pravi mešter, evo tam gde se dimi, tam on živi… velim ja Vidi, dok sam mu penziju donesel, za Bartola, kak je zgleda odišel, i Vida mi veli kak je Bartol sako malo hodal k njemu nekakve letve i skrajce žicat. Tak sam potlam zeznal od Vide i ono kaj su mi drugi ne rekli. Vida mi je bil zadnji pak smo si malo seli kaj si potiramo, no, rekel mi je da je Bartol hodal od hiže do hiže, ali da je navek slabo fasoval. Iskal je jesti, piti, drva, a nigdar je ne imel niti lipu v žepu. Dobil bi z nogom v rit, ljudi su ga ne trpeli jer je smrdel i bil je bogec. Jer, glečte, naši su ljudi vredni, lepa moja i draga gospodična. Kam bi oni došli če bi sam tak delili svoje, tak su mi govorili. Če nekaj ne podnašaju to su žicari. I si su hude pese nabavili kaj jim čuvaju dvorišča, ne jemput je Bartol bez komada nogavice ostal. Čak sosedi jen drugomu vu dvor ne vupaju, kak su pesi hudi… no, pardonček lepa moja, gde sam stal? Aha, pak zamislite si dok je v leti Bartol došel v krčmu… evo, tam, posnimaj samo dečko, tri hiže dalje od Cile, ne vidi se jer je malo povlečena od vulice, e tam gde je auto, no... tam posnimaj, tam je krčma od Francine! No, dok je, znači… dok je v leti došel v krčmu, Bartol, e, to je smrdelo kak... ja ne znam... kak... gorše neg gnojščina. Jer Bartol, on vam nema nikaj, niti struju, niti vodu, niti zdenca, nigdar je nigdo ne bil pri njemu. Živel je kak i njegova kujsa Nera, kak pes. I kaj sam štel reči još… Kak prosim? A nee, to je bilo po zimi, no, ali čekajte moram vam po redu reči. Glečte, ovak, celi prosinec je bil pod snegom i zmržnjeni, ali je taman pred Božič nekva južina potegla, neje zima više kak je negda bila, počelo je smrdeti nekaj, z kraja sela, osetili su dečki dok su išli v šumu najti Badnjaka, onoga trčka znate. Ljudi su se pitali kaj je to v Bartolovi hiži takvoga smrdečega. Da je ne morti koga hmoril pak pobegel. I pazite ve, lepa moja i draga gospodična, dogovorili smo se da treba neko oditi k Bartolovi hiži pogledati kaj se događa. Išli smo Vida, Cila, Francina, to su ovi kaj sam jih spomenul... onda, Zvona lugar i… čekaj koj je još išel… aha, i od Zvone vnuk, Neno, student, i ja… ste si zapisala? E, i dojdemo vam mi tak do Bartolove hiže, na sam Božič, lepa moja i draga... e, dečko da si ti to mogel posnimati… dok se zmislim… glečte ovak, on trag kaj sam rekel je bil još friški kak da ga je negdo stalno obnavljal, malo se je već vidla trava kak je sneg išel doli... prejdemo po te stezi vu dvor, med grmlje, i pred hižnim vratima leži Nera, Bartolova kujsa, a v zobima nateže veliku grabrovu svrž kaj ju je dovlekla od šume i oče ju odvleči v hižu, a sama več nikam nemre. Sam se je nakak cukala, mršava, sama kost i koža, gobec joj se raskrvaril... Dok nas je zgledala, nekak je veselo skočila na noge, stepala se kak šiba i cvilila postiha, i još je tri četiri put zmahnula z repom i zrušila se. Crkla je baš te čas, kak da bi odrezal. Prekoračili smo ju i prešli čez odškrinuta vrata, i tu je… tu je… tu je bil Bartol, ležal je sev drveni polek otprte zdene peči, naslonjeni na stolec, okoli njega je bil celi kup zmržnjenoga granja i svrži kaj jih

je Nera dovlekla od gda sam prvi put traga videl. Smrdelo je kak kuga, Bartolu su prsti i obrazi bili nekakvi črno črleni, a oči su mu bile otprte i mlečne i gledale su točno vu vrata. V levi ruki je držal nekakve peneze. Na njima je mraz, al mi se vidlo da su tri jezerače, točno kolko je bil Francini dožen. Zmislim se još da je Cila zavrisnula jer je zgledala svoju sliku prikovanu na zid z rajsnedlinom. Valjda ji je to Bartol onda fkral. A kak je ona zavrisnula zbežali smo kolko su nas noge nosile, to vam je, lepa moja i draga gospodična, bilo nekaj prestrašno. Da si ti to, dečko, mogel posnimati…. zapraf, ne, bole da nesi posnimal, neje to za žive ljude niti za televiziju. Tak se zmrsti od zime. Pak zmrzel se, evo, za kolko? Za par dani, taman pred Božič, zgledal je kak skažnja, kak da bu progovoril. A mi smo mislili da je pobegel z pesom i odvlekel svoje krpe v kakvi vreči. A Nera, e saka joj čast, ta je, viš, za svojega gospodara granje vlekla, ali je na žalost nikaj ne hasnelo, valjda mu se zagaslo pak se zmrzel prije nek bi z tem stigel kuriti v peči. Kaj ti je cucek, ha! E, da mi je takvoga jednoga nabaviti. Al, nema takvih više… Kaj me pitate...? Ljudi? Ha, glečte, ljudi... oni su, mislim, ljudi su v redu, ne? Bilo jim je malo čudno kak se Bartol mogel zmrsti… i na kraju, prav su meli, je doktor došel neki dan, of z istrage... došel jer nekaj još spitavat, pak je rekel da je zapraf Bartol hmrl od gladi. Ah, kaj čete, stari je več bil, i slabi, lepa moja i draga gospodična…teško je to, starost ne pita. I? Kaj? Jesi ti to, dečko, se posnimal?

SUŠICA

Katarina Zadrija, Vrbovec

Zemljeni pout. Nie ni prašen ni blaten, led ga je okoval, snieg pokril, same glatki sanjak, kak z peinzljinem povlječene dvie prouge, kaže pouta. Ni topota konji nie čujti. Gda-gda same se kočijaša čuje: „Bista,Hod". I potok se smrzel. Žabe su se v mulj skrile, ribe pod ledem miruju. Z drugoga brega veter zapuhe nosi. Gladni lisec se v sele doskital. Štel bi fkrasti kokoši. Po potoku meste bistre vode, sad liscov je trag. Još male i veter ga bou z snegem zapuhal.

Kak aveti po poutu konji jure. Da kočijaš tu i tam z bičem ne zamane i da bič ne poukne, zvonec konju na vratu ne zazvoni, da veter ne zavija i jelam z grani sneg ne steplje, se bi to zgledale kakti kipec na zidu ili pripovetka z nemoga filma.

Kočijašu se smrzel nous. Stra ga da na ravnem poutu na zapuh ne naleti. Otraga na pletenem sicu v gunje zamotan, z šubaru na glave, lice mu z šalem omotane, samo mu se črljeni nos nagledava, tourbu k sebe stišče, doktor sedi.

Rada bi sad doma bil i čaj z rumem pil, z pajdaši se kartal. I baš sad dok ni cucka ne bi vun steral, on moura iti na sele, jenu seljakinju poroditi. Em su do pred koje ljete same rodile, se za grmem skrila i porodila, a viš vraga sad, su se i one pogospodile. Pajdaši su pri njemu doma, na toplem, Elza je kekse spekla, a on se tu smrzava. Rada bi si lulu zapušil, da mu se prsti dok bi duhan prižigal smrzli ne bi. A šte zna kakva je to hiža v koju je pozvan?! Vu ti seli se vu bolši hiža more dobre rakije popiti, šonjkice prigrizti i purana dimam dobiti! Mogle bi to se na kraju na dobre ziti.

Male sele, hižičke jena do druge, z drvenemi letvami ograđene. Do hiže štala, kotec, kokošiljnjak i štegelj. Na sredine dvorišča zdenec. Blage v štale beči, treba ga raniti. Kokoši se jena vuz drugu tišču da se bi morti zgrele. Čekaju gazdaricu da njim prije spala hiti kokoreze. Se okole je biele, same se dekoji rafanjg crljeni. Črni kad se polaku vlječe v vis, kak da z prstem kaže oblake koji se z mečavu gro-

ze. Cucki laju, vranci kasem vljeku sane. Na zanjem sicu gospon sedi. Si v selu več znaju da to doktora vojze koji bo Janu porađal.

Na sredine sela je hiža. Dielana trideseti ljet dvadesetoga soljetja. Zidana z cigla, ali po starinski, po douž. Od stari hiž jenu sobu ima više. I podrum. Od napred zgleda kak visoka prizemnica. Dolje je podrum, a gore hiža. Po douž hiže napravljen je drveni natkriti ganjk. Ograda su mu deske 80 cm visoke z rezbarenem cifrem, z gournje strane prema dolje visi jednaki cifer kak i ograda, doug po priljike 40 cm. Saka prostorija hiže ima ulaz z ganjka. Od pouta je prva hiža . Do prve hiže je kuhinja, do nje druga hiža i špajza z koje je ulaz na najuž . Do špajze je štala. Iza štale gnojišče, za gnojiščem koci i kokošiljnjak. Z gournje strane dvorišče zapira štagelj. V sredine je zdenec. Zidani zdenec z opsegem od tesani rastovi planjki, drvene vitle, krov od biber čreipa, a pod krovem cifer od rezbarije. Male dalje od zdenca posađena je veljika rana ruška štučica. Pred hižu je posađena jabuka božičnica, a vuz štagelj starinska višnja. Za toploga je vremena to sadovje ukras dvorišča, a sada pod snegem zgledaju kak strašila kej oblake plaše. Na prvi se pogled vidi da je to bolša hiža v selu. Za sobu vekša od drugi. I druge stanje je vekše. Poune blaga. I dva pare konji. Tu se več douge z kravami ne orje. Pri te hiže živi ova družina: stara baba, mama, oča, čer i zet. Kak si več sigurne i mislite, či z bogate hiže nie išla v zamuž neg se zet priženil. Tak je bile navek če je bila jedinka li mlajša či, kak ova naša Jana.

Dok se dim polaku z rafanjga vlječe vun, saki si bi misljil kak je to topli dom, ali denes vu tomu su domu si pod strahem i brigu. V prve hiže na čvrste orejve postelje leži Jana. Već dva dane čeka da se bou porodila. Trudi su saki čas, jaki, a Jana če baš jaka mlada žena z sakem je trudem se slabša. Zmed trudov spi. Šte zna jelji se opče budi. Same si gda-gda zdene: Sušica, sušica... oslabela je, zgleda da je več do ničega nie stale, da je dušu bogu predala. A tam negde daljeke Jana na gmanju pod šumu čuva svoje krave. Popieva kak slavuj : „Tiho pojte maleni slavuji, vuji,vuji..." pesma se čuje do drugoga sela. Do pojasa je pustila dvie douge debele kečke. Na tučni prsa napinje je se štikana dougača. Pod šnitanu roubaču skrivaju se ljiepe noge, obute v biele dokoljenke koje se same mučke vide zmed roubače i opanjkov. Z sega glasa popeva, morti svega dragoga prizove.

Z šume polaku, kak tenja shaja vun ON. Črni su lasi ram bljiedomu licu. Na jaki prsa napeta mu je biela domača lanena rubača koju je zapojasal za črne špic lače, na noga ima boksane cipele. Polaku od otraga, strahem kak tat prikrada se raspopievane Jane.

Dok je došel bliže je pozdravil : „Faljen Bog". Jana se vesela obrne i odpozdravi : „Navjeke". Dva koreke od Jane je stal. Nie imel kuraža v oči ju pogledati. Pogled v zemlju je vuprl. Jedva ga je bile čujti: „Znaš Jana mouram te ostaviti. Mamek su rekli da oni sušičljajivu snehu nečeju imeti."

Jana se začrljenela kak da ju je šte šupil. Pak je prebljedela, štela neke reči, a nie mogla. Se oko nje nestaje i ona ftonjava v glibouku jamu. Kak čez meglu ga vidi pred soubu. Tihe je jedva pregovorila: „Pak neimam ja sušicu. I mamek su se zlječili na Svetomu Duhu."

„F čiju hižu sušica jemput vljezne, tam ostane zanavek. Zbogom Jana".

Jana čkomi, mlinski kamen je je na prsa opal. Srce touče kak da bou pobegle vun. Noutre negde boli, boli kak da se bou tiele rasčemehale! Je ljubavna bol ili morti trud? Je, trud je, budna je Jana, više ne senja. Nie bila preveč vesela dok je Jura rekel da oče diete. Joooj taj Jura. Dober je, ali Jana bi rajši bila sama. Tatek su rekli da je sramota staru deklu pri hiže imeti. Jura se priženil, napravila je se kak su drugi šteli.

A ON, očel je v službu v drugi kotar v veliki grad. Rekli su da se šoca, da mijenja cure ko obojke, a Jane se više nigdar nie setil. Bila je Jana sama, ni popeivati više nie mogla, samo gda-gda dok je znala da je ON došel starce posetiti , samo ounda f truc Jana je sega glasa popeivala, da ju je ciela fara čula: „Tiho pojte..."

„Zapopeivala sem si f truc, nek zna da morem bez njega, f truc z sega glasa, če me bu baš poklje i grle boljele" - mislila je Jana.

A sad na postelje dok se zmed trudov trudna seiča najgorši časov svega života, dan i večer gda ju je sreča ostavila , sama sebe v bradu brunda: "Sušica, prokleta sušica". Dok od bolov dojde k sebe stiha prebrunda: "Bogek dej da bou dečec."

V kuhinje kre peči trček nekakof na stolcu stoji. Nie to trček. To je stara baba. Širša nek vekša, v črni roubača, da z vusnicami furt ne koše i krunicu ne prebiera, bi čovek mislil da je trčka velikoga nešte za v peč z šume dovljekel.

Bogu se moli i furt pomalu brunda:

"Oče naš koji jesi, nou kej se onaj goluždravec moural sim naklatiti, na nebesi, semu je vena sušičjaljiva Jaga kriva, sveti se ime tvoje, da nie od sušice zbetežala Jana bi se bogate vdala, dođi kraljestvo tvoje, ne bi ovoga goluždravca tu bile i denes se Janica ne bi moučila kak Jezuš na križu, budi volja tvoja, dej bog da bou dečko, kako na nebu, tako i na zemlji. Stani Jaga, kej delaš? Jura bou denes siroutku jel, naj mu gra v tanjer metati, druge nie zavredel, kru naš svagdašnji, Jure tenjku šnitu odreži, daj nam danas, kak si mene tak male v tanjer dela, mrcina bi mene staru sirotu zatrajala, otpusti nam duge naše, bouš vidla dok ti bou Jura pravicu krojil, saki dan bouš bijena! Kako i mi otpuštamo dužnicima našim, amen."

Jura bogec se v kout stisnul. Čuje da stara grakče i jamra, ali ju niš ne razmi. Same da se se skup dobre završi. Da se Janica srečne porodi. Njegva draga ljubljena Janica koju je od mala kak Isuseka gledel, kak Majku Boužu rada imel. A nie ga gledela. Bogati su se oko nje vrteli, zrcala i licitarske srca kupuvali, a on bougec nie imel s čem srce kupiti, a najrajši bi svoje spuknul i na dlan je dal. Ostala je

sama. Mati je zbetežala i ofiranti su se razbejžali. Znal je da bou njegva. Niš mu za nju teške nie. I da more sad bi meste nje rodil. Kej su mu to v tanjer deli. Em nemre on jesti dok se Janica sama v prve hiže mouči. Bogek pomori. Tak bi štel malu curičku kej slična bi bila na njegvu Janicu. Da je znal da bou to tak teške nigdar si ne bi dete poželjel. Odgurnul je tanjer i rouke sklopil, bogu se moljil. Z hiže je vun moural, više notre nie zdural.

Poprečki po vrti v rodnu hižu je očel. Sa sreča mater je na dvoru našel. Oča je v hiže spal. Da ga je ovak toužnoga videl, bi mu se zosmehaval, cirkuse z njega delal, bedakem ga nazival. Fala bogu bogica mati ga navek razmi. I sama se cieli život više zla nek dobra vžila. Zjadal se buogec i brže bolje dimam očel. Treba bou blage raniti, moura se doma postaviti, da ne du ga iskali.

Na kočije na prvem sicu Franc se smrzel. Stare pišive rukajice niš rouke ne grieju. Janica se doma moučila, po doktora je trieba bile iti i baš si je za pout štel vi štamplina rakije natočiti, ali je vrak Jagu v špajzu hitil i za srečen pout ga se naklela da je pijanec i niškoristi mu je zmišljala."Če bi ona znala kakvi črvi moje srce grizu drugač bi se spominjala."

Mi je malomu dečecu mama zbetežala i vmrala dok me na prsa svoje privijala. Mačaha me otranila, Jagu sem zel, najljepšu pucu če i sirotu sem si zobral. I dok nam je najljepše trebale biti je sušicu dobila, po špitali hojdila, a ja mlad mouž doma sem z dve curičke sam bil. Nište nie znal od čega beteguje, denes doktori niš ne znaju, negda dok je baba Šofka z svojemi travami lječila nikakvoga betega nie bile. Tak su ju douge nahitavali od špitala do špitala dok krv nie počela pljuvati. Ounda su rekli: sušica. Cieli sem život sam bil i same mi je derekt kakti uteha ostal. Jesu Jagu zvračili, vrnoula se dimam, ali mladi su dani v luft prešli i sad dok si od jada popijem, same me koune i špota. Da mi je same na vreme ovoga doktora dimam dovesti. Da se Jane kej dogodi za njou bi v groba skočil.

„Veeej ! Cuza, Mica veeej! Jaga, de si? Ljesu otpri."

„Gospon doktor ojte v hižu, ste se morti smrzli, dejte mi tourbu bom ju ja odnesel."

Obrne se prema Jage:

„Konje pokri, zbriši njim švic da se ne prelade, ne njim vode dati."

„Gospon doktor boute se prve kre peči zgreli."

„Ne bum, de je rodilja?"

„Tam v prve hiže leži."

„Jaga dej dojdi, oče gospon doktor Janu videti!"

„Mam dojdem!"

Jaga si vane na kopanje rouke opere, zbriše vu fertuna i evo je v hižu.

„Gospon doktor, mam boum ja. Same da vidim kak je Janica"

„Janek, Janica, si pri sebe? Je gospon doktor došel, štel bi te pogledati, znaš tam dolje de dete ima ziti."

„Mamek me je sram ." Potihe se javi Jana.

„Niš se naj bojati, em mu niesi niti prva ni zanja koju je videl."

„Če se mora..."

Doktor je meknul gunja z kojem je Jana bila pokrita, a ona sirota je z roukami od srama lice pokrila. Činile je se da bou v zemlju prepala.

„Ne bu još, ali ovu nouč sekak boude," veli doktor.

„Nou gospon doktor dejte si sedite tu za stola, mam denem ocvirke i šonjuku na stol."

„Rakije donesi nek se gospon doktor zgreije", javi se Franc:

„Boum, boum" (vrag jen tebe se oče piti, ti je doktor po dobru došel - misli si Jaga).

Črna nouč, ni meseca nie. Tihe je. Veter je stal. Same je Janu gda-gda čujti. Jura kre postelje na stolcu driemlje, saki čas se vlekne pak Janu pokrije. Stara baba v druge hiže hrče. Jaga se sama po postelje obrača. Franc već drugu litrenjku rakije toči. Ide to njemu i doktoru.

„Vragi jeni pijani" - misli si Jaga. „A šte bou Janu porađal? Pijani ste kak riti, a ja mouram čkometi. Itak sem za se pri te hiže same ja kriva. Kriva sem kej sem mlada beteguvala, po špitali hojdila, kriva sem kej se Jana za bogatoga nie oženila. Bogek dragi. ti koji se vidiš dej mi poveč je li je vekša sramota beteguvati ili na sake zabave z najbolšu curu ili snehu prvi zatancaniti, dečkem i moužem je otimati, pak poklje od nji batin dobiti? Moja je pokuora da mouram za se kriva biti. Morti da je of muljec pijani kej misljil ni ja nebi furt beteguvala. Mladu me zel. Jedva je venčanje čekal da bi na me zišel. Diete mi je mam napravil. Dragicu svoju sem rodila, sirotu curičku koja mi je sa uteha bila. Još nies ni k sebe došla same je zdoljnjaču zadigal i svoje obavljal. Mam sem i drugi pout rodila. Ovu tam Janu, koje mi nie tak rane bile trieba. Još je mala bila, več sem v špitalu završila. I od onda furt, sem više po špitali nek doma bila. A vraga je za mene bile stra. Če dok je k mene došel nie me na postelje našel, mam me je trucal da koud sem hojdila. A ja sem čkomela. Za se njegve huncutarije doma sem znala. Se mi je Jalža povedla dok je z jajci na plac hojdila, ali sem čkomiela za drieve i kamen. I dimam sem došla dok sem prizdravela, a ounda kak da ga je vrak zel. Ni v cierkvu me ne pusti, same brunda da ne du me drugi gledeli. Nie dobre na tem svietu ženjska biti. Da je bar ova moja Jana bila mouške. Morti bi se bogate oženil, bogati osebunjek v hižu dovljekel, ne bi sirotinja k hiže došla. Još je i diete napravil kak da je toga trieba. Imam dva nočeke od svoje Dragice, da bar ounda i Jana narodi dečeca. Z deklu je same briga. Da ju kakof huncut ne prevara, da hižu ne osramoti, če v

zamoš ide bogatoga je osebunjka trieba dati, a priženiti se nište z imetkem neće. Nesmim zaspati, nesmim. Kre ovi pijancov bi Jana mogla i vmreti."

A z kuhinje je najemput čujti kak da dva vola muču: "Nek baba brunda, brunda, nek baba brunda cielu bogu noč..."

Vrata prve hiže se nagle odpiraju : „Kej ste ponoreli vi dva mulci!" - viče Jura. Janice je se gorje.

Mam su se Franc i doktor otrezneli. Skup jen priek drugoga su šteli v sobu poleteti. Doktor viče: „De je vrouča voda", vrouče vode mi dejte i čisti cunjkov. Jaga se mam stvorila kre nji. Još snočka je na šporet dela veliki lonec vode. Se je pripravne imiela. Same ona i doktor su vljezli v prvu hižu, de se Jana moučila rievala i rievala, a nikak zrievati, dok si doktor prečki nje nie legel. Čuje se deteči plač. Doktor diže diete da bi ga matere pokazal. Jana sa zmoučena i ni do čega je nie, pita: „Kej je ?"

Jaga je odgovara: „Dekla, deklu si narodila, kak da je toga pri hiže bile trieba!"

Jana: „Najte mi to sim nositi, neču to ni gledeti."

Doktor je sam toga maloga anđela, malu dekličku od ljudi odhičenu, od matere prezrenu povil, v pouvoja zamotal, i kre oblouka v zibaču del. Male telešce je poplavele od zime, z glavicu cicek išče, k dragomu tielu bi se privinule, z vusnicami vezicu od kape cica, meste materinoga lica v belinu čez oblok gledi. V daljinu, kak da već sad sudbinu svoju vidi. Tešku, ali plodnu. Vidi i motiku i olovku, obodvi skup od rouku, dvi pajdašice, od koji same olovka je pravi pajdaš.

Dok dete je povil, doktor se već i otreznil, pak se seljakem zagrozil:

„Najte se igrati, da detetu ne bi reda dali! Za koji dan sim dojem sam! Če deklička ne bu reda imela mam vam žandare pošljem! Se vas boum dal v rešt zapierti!"

A Jura, Jura si je na meste satre babe sel i bogu se molil kej Janu mu je spasil i dekličku ljiepu dal. „Dobre bou, se bou dobre! Ja boum delal če kakti rob, nek Jana bou sega imiela, če si bo i tičjega mljieka poželjela, motri se zdobrička, morti bou srečna kre nje i ova moja mala deklička. Se buom njim dvem dal, same za nje boum živel...."

ŠTAKORI I KANTICA

(Šaljive kajkavske priče)

Ivan Picer, Koprivnica

Mali Pavlina je bil sam doma dok so negda porezniki išli kupit viška. Došli so tri porezniki prisilno naplatiti poreza, kak so rekli došli so vleč ili kravo ili bilo kaj od inventara.

Jeden poreznik veli:

- Mali, gdje ti je tata i mama?

- Otišli so na polje kukuruza redit.

- Sada ćemo ih čekati makar do noći, pa da vide što ćemo im zaplijeniti za neplaćene obaveze.

Porezniki so si seli na pol dvora, na trčke i čekali.

- Gosponi porezniki, morti ste žeđni, očete vino?

- Pa daj, mali, ako imaš.

Mali Pavlina donese zemleno kantico vina. Popijo porezniki jeno, donese Pavlina drugo, pak i trejto kantico, porezniki pijo.

- Je li, braco, a je li ti smiješ tako rastakati vino kad tate nema doma?

- Gosponi porezniki, vu te brenki, vu vinu se zahrčkalo morti petnajst štakorov, pak da ne bi to vino zleval na gnoj, meni je tata rekel:

- Ti sinko, sakomu, što got dojde to vino rastači.

- A, Boga ti balavoga! Šta to nisi prije rekao?!

Zeme zemleno kantico i buši jo v zemlo kaj se je mort na sto komadof razletela.

Onda se je mali Pavlina prijel za glavo i zajafkal:

- Jaj, gospon, kam poje ve moja majkica scat?!

Izvorni znanstveni rad
UDK 811.163.42'282(439) Serdahelj: 801.31
Primljeno 2020-08-24
Prihvaćeno za tisak 2020-12-21

SEMANTIČKO-KONCEPTUALNA ANALIZA FRAZEMA MJESNOGA GOVORA SERDAHELJA

Je čovek jaki kak mozdonj ili *guližavi kak vrabec?*

Zdravka Skok, Čakovec

Sažetak

U ovom se radu opisuju frazemi mjesnoga govora Serdahelja te se uspoređuju s ekvivalentnim frazemima u hrvatskom standardnom jeziku. Frazemi su prikupljeni u terenskom istraživanju i dio su korpusa od oko 1500 frazema.[1] *Suvremena frazeološka istraživanja polaze od strukturne, sintaktičke i semantičke analize frazema koja se oslanja na konceptualnu analizu. U ovom će radu biti riječi o semantičko-konceptualnoj analizi frazema te o frazeološkoj motivaciji, s naglaskom na frazeme koji se značenjski odnose na čovjeka, na njegov vanjski izgled te fizičke sposobnosti.*

Ključne riječi: frazeologija Serdahelja; kajkavsko narječje; frazemi hrvatskog standardnog jezika; semantička analiza frazema

1. Uvod
1. 1. Mjesto Serdahelj

Mjesto Serdahelj *(Tótszerdahely)* jedno je od sedam naselja[2] u Republici Mađarskoj u pograničnom pojasu s Republikom Hrvatskom u kojima i danas živi

[1] Terensko se istraživanje provodilo od 2007. do 2010. godine za potrebe doktorske disertacije, te tijekom 2016. i 2017. godine. Informatorica je bila Jolanka Tišler (r. 1948.)

[2] Sela uz rijeku Muru u kojima žive pomurski Hrvati jesu: Serdahelj (Tótszerdahely), Mlinarce (Molnári), Pustara (Semjénhaza), Murski Krstur (Murakeresztúr), Fićehaz (Fityeház) i Sumarton (Tótszentmáton), Petriba (Petrivente).

skupina Hrvata kajkavaca. Prema Kerecsenyi (1982: 7) to je skupina međimurskih Hrvata koja se preselila na drugu stranu Mure i stopila sa žiteljima mađarskog, slovenskog i drugog materinjeg jezika. Na ulazu u Serdahelj koji danas broji 1100 stanovnika stoji mađarski i hrvatski naziv mjesta. Budući da se radi o Hrvatima kajkavcima, mjesto se izgovara *Serdahel*, dok bi ga prema mađarskom izgovoru trebalo izgovarati *Serdahej*.

1.1. Govor Serdahelja u dosadašnjim istraživanjima

Nakon ranih radova Ivana Brabeca i Stjepana Krpana koji 60-ih godina 20. stoljeća u svojim istraživanjima utvrđuju srodnost pomurskih govora s međimurskima, najcjelovitiji dijalektološki opus pomurskih govora izradio je Mijo Lončarić. Posebnu pozornost posvećuje vokalnom te prozodijskom sustavu te utvrđuje naglasnu specifičnost pomurskih i međimurskih govora u odnosu prema ostalim kajkavskim govorima. O svojim istraživanjima piše u djelu *Muramenti horvátok századok vonzásában* te u *Kajkavskom narječju,* (1996.).

Etnološki doprinos kulturi toga kraja dali su sakupljači narodnih pjesama Đuro Deželić, Vinko Žganec, Franjo Ksaver Kuhač, o kojima je pisao Zvonimir Bartolić u ediciji *Sjevernohrvatske teme*. Veliki doprinos očuvanju kulture pomurskih Hrvata dala je Edit Kerecsényi svojim djelom *Povijest i materijalna kultura pomurskih Hrvata,* objavljenim u Budimpešti 1982. godine. U novije vrijeme govore pomurskih Hrvata opisivali su Erika Racz u doktorskoj disertaciji *A Mura menti kaj horvat nyelv* (2007.) te Đuro Blažeka u monografiji *Govori Međimurja* (2008.) Zajedničkim radom Đure Blažeke, Erike Racz te Istvana Nyomarkaya (2009.) predstavljen je i *Rječnik pomurskih Hrvata.* Frazeologija Serdahelja u kontrastivnoj je analizi s frazeologijom mjesnog govora Male Subotice prikazana u doktorskoj disertaciji 2012. godine.[3]

2. Frazeologija i frazem

Danas je frazeologija vrlo popularna jezična disciplina. Posebno je značajna dijalektna frazeologija kojom se prikazuju frazemi određenog mjesnog govora ili skupine mjesnih govora[4]. Najcjelovitiji pristup frazeologiji jednog dijalekta dale su Mira Menac-Mihalić i Jela Maresić djelima *Frazeologija novoštokavskih*

[3] Vidi Skok (2012.)

[4] Vidi Vukša Nahod, Malnar Jurišić (2016.), Kovačević (2012.), Malnar (2011.), Matešić (2006.), Bogović (1996., 1999), Turk (1998.)

ikavskih govora u Hrvatskoj (2005.) te *Frazeologija križevačko-podravskih kajkavskih govora s rječnicima* (2008.)

Temeljna frazeološka jedinica jest frazem koji se redovito analizira strukturno, sintaktički i semantički. Strukturna se analiza frazema bavi njegovom formalnom stranom: opsegom frazema, leksičkim sastavom te određivanjem sintaktički glavne komponente (Fink Arsovski 2002: 8), sintaktička analizira sintaktičke uloge frazema, a semantička podrazumijeva analizu frazeološkog značenja te se povezuje s kognitivno-konceptualnom analizom.

2.1. Metafora i semantička analiza frazema

Kognitivna lingvistika razvija teoriju pojmovnih metafora i donosi novi način poimanja metafore. Dok je metafora u tradicionalnoj, aristotelovskoj poetici tumačena kao stilsko izražajno sredstvo utemeljeno na sličnosti, kognitivni lingvisti dolaze do zaključka da je metafora „duboko ukorijenjena u ljudskim misaonim procesima“ te da ona stvara nova ustrojstva koja prije nisu postojala (Lazarević 2009: 304). Kao takva, uključuje niz konotativnih značenja: asocijativnih, emocionalnih, kontekstualnih. Dakle, metafora proizlazi iz iskustva, iz uporabe. Prema Lakoffu i Johnsonu „metaforička je misao normalna i sveprisutna u našem svjesnom i nesvjesnom mentalnom životu, ona ne prebiva u riječima, nego u konceptima“. (Lakoff, Johnson 2015.) Kognitivna lingvistika naglašava značenje kao proces koji se odvija u čovjekovu umu, dok se konceptualne strukture oslanjaju na čovjekova osjetilno-motorička iskustva i predodžbene sheme (Tuđman Vuković 2009: 132). Kognitivni lingvisti tvrde da su unutarjezična i izvanjezična pojavnost povezane procesom konceptualizacije. Taj proces prethodi formiranju značenja koje pripada unutarjezičnoj pojavnosti. Upravo su ovakva promišljanja korisna za frazeologiju jer frazem se i temelji na semantičkom preoblikovanju, na metafori. Konceptualne strukture utemeljene na iskustvu, kognitivnim sposobnostima i ljudskom znanju pridonose poimanju značenja frazema. Dakle, frazemi nisu samo jedinica jezika, već su konceptualno motivirani te postaju dijelom čovjekova konceptualnog sustava. Koncept, odnosno pojam, poslužit će za analizu semantičkih taloga na temelju kojih je formirano frazeološko značenje (Fink Arsovski 2009: 37).

3. Frazemi koji se odnose na čovjeka

Prema Fink Arsovski (2002: 37) frazemi se dijele na one koji se odnose na čovjeka (vanjštinu, osobine, stanja, odnos prema određenim pojavama) i one koji se odnose na predmete.

3.1. Frazemi kojima se opisuje vanjski izgled čovjeka

Čovjekov vanjski izgled prikazuju koncepti izgleda kose, boje kose, boje lica, veličine dijelova tijela (nos, uši, usta, zubi, vrat, noge, stražnjica), debljine, mršavosti, načina držanja tijela, visine, sklada tjelesnih oblina, ljepote, ružnoće.

3.1.1. Kosa

Somatizam kosa prema Chevalieru i Gheerbrantu (1994: 283) simbolizira moć, snagu, muževnost (biblijski mit o Samsonu). Duga je kosa često bila privilegija prinčeva i kraljeva te je simbolizirala njihovu moć. Kod žene ona je simbol ljepote, putenosti, tjelesne privlačnosti (u kršćanskoj ikonografiji Marija Magdalena uvijek se prikazuje s dugom i raspletenom kosom, što je znak njezine grešne prošlosti).

Međutim, frazemi sa somatizmom kosa zabilježeni u našem korpusu nisu motivirani bogatom simbolikom kose, već bismo ih mogli povezati s konceptom urednosti jer gotovo svi frazemi opisuju urednog ili neurednog čovjeka. Urednu, tek svježu frizuru prikazuje frazem ***lase {stoje komu} kak štrunja*** [5]*(T′ak jį stoj′e l′ǫsį k′ak štr′uńa.).* Asocijacijom na lavlje grive koncept neurednosti opisuje frazem ***lase kak grive*** (*T′akve l′ǫsį ′ima, k′ak gr′ive.),* a motivacijom slame frazem ***lase {stoje komu} kak kozlica*** [6]*(Stoj′e jį l′ǫsį k′ak k′ozlįca.)* te frazem ***lase kak šopica*** [7]*(L′ǫsį k′ak š′opįca!).*

Asocijacijom na bijelo-sivu boju magle, koja je česta prirodna pojava u pomurskom pojasu, frazem ***lase bele kak megla*** (*L′ǫsį sų jį b′i͡ele k′ak m′ęgla.)* ima značenje sijede kose. Magla je i simbol neodređenog, nejasnog, prijelaznog perioda između dvaju stanja (Chevalier 1994: 378) te se ovaj frazem može povezati i s konceptom starosti. Ekvivalentan frazem u hrvatskom standardnom jeziku *pod sijedu kosu* u značenju *u stare dane* spominje samo Matešić (1982: 263).

Frazem ***herđovi kak lesica*** (*Herǯ′ova je k′ak les′ica.)* motiviran je crvenom bojom lisice te prikazuje crvenokosog čovjeka. U hrvatskom se standardnom jeziku somatizam kosa spominje samo u kontekstu frazema *čupati <sebi (si)> kosu <na glavi> i diže se kosa <na glavi> komu* (Menac, Arsovski, Venturin 2014: 241).

3.1.2. Lice, put

Lice je simbol božanskog u čovjeku. Vlastito lice nitko nikad nije vidio, ono se upoznaje pomoću drugoga, ono je nijemi jezik, najosjetljiviji dio, unutrašnje

[5] *štrunja* – struna

[6] *kozlica* – kup slame

[7] *šopica* – slama

ja. (Chevalier, Gheerbrant 1994: 349).

Crvena boja lica čest je simbol duše, srca; u nekim se predajama za djecu kaže da su rumena kad se želi reći da su lijepa (Chevalier, Gheerbrant 1994: 80).

U našem se korpusu frazema crvena boja lica odnosi uglavnom na žensku osobu – obrazi se rumene zbog stida ili ukazuju na djevojčino zdravlje. Uspoređuju se s crvenom jabukom, katružom ili šipkom – ***čerleni kak jabuka*** *(čřl′ena je k′ak j′ąbǫka.),* ***čerlena kak katruža***[8] (*čřl′ena je k′ak k′atruža.),* ***čerlena kak šipek*** *(č̌′rlena je k′ak š′ipek.)*. Matešić spominje frazeme – *biti <crven> kao jabuka, kao crvena (rumena, zlatna) jabuka* u značenju „izgledati dobro, zdravo" (Matešić 1982: 208). U suvremenom hrvatskom standardnom jeziku također je zabilježen frazem *rumen kao jabuka* u značenju dobrog, zdravog izgleda (Menac, Arsovski, Venturin 2014: 188).

Crna boja redovito upućuje na negativnu konotaciju. Ona je simbol zla, tuge, pesimizma, patnje i nesreće. Izrazito crn čovjek uspoređuje se s tamnom puti Roma – ***črni kak Cigan {sam mu gosle fele}***, (*T′ak je č̌′rnį k′ak Cig′ǫn, sam mų g′oslį fel′e.),* krticom – **črni kak krt** (*č̌′rnį je k′ak k′rt.),* dimnjačarom – ***črni kak roraš*** (*č̌′rna je k′ak r′oraš.)*, dimnjakom – ***črni kak daj koga z rora potegel vun*** *(č̌′rna je k′ak daj ju z r′ora pot′ęgęl vun.),* vranom – ***črni kak krompač***[9] (*č̌′rnį je k′ak kr′ompač̌.).*

U hrvatskom standardnom jeziku spominju se ekvivalentni frazemi *crn kao krtica, crn kao gar, crn kao gavran, crn kao ugljen* (Matešić 1982: 56).

Motiv Ciganina spominje se samo u frazemu *crni ciganin* u značenju vrlo siromašnog čovjeka (Matešić 1982: 53). Zanimljivo je da u suvremenim hrvatskim frazeološkim rječnicima uopće ne postoji nadnatuknica Ciganin, pa ni Rom, dok se nadnatuknica krtica navodi samo u konceptu marljivosti (Menac, Arsovski, Venturin 2014: 260), a nadnatuknica vrana u konceptu različitosti – *bijela vrana* te u konceptu čovjekova ponašanja – *vrana je mozak popila komu* (Menac, Arsovski, Venturin 2014: 673). Dakle, u suvremenom hrvatskom standardnom jeziku nema zabilježenih frazema koji bi opisivali tamnu čovjekovu put.

3.1.3. Veličina dijelova tijela (nos, uši, zubi, usta, vrat, noge, stražnjica)

Izgled pojedinih dijelova tijela također nalazimo u korpusu frazema Serdahelja. Opisuje se veličina dijelova tijela – nosa, ušiju, usta, zubi, vrata, nogu, stražnjice; simbolika ovih somatizama vrlo je bogata[10]. Prema Chevalieru nos je simbol oštroumnosti, uho simbol pokoravanja božanskoj riječi i simbol ko-

8 *katruža* – božur

9 *krompač* – vrana

10 Više o tome u Chevalier, Gheerbarnt (1994.)

munikacije, zubi mogu simbolizirati ugled, slavu, veselje, ali i agresivnost, snagu, zaštitu. Usta su simbol stvaralačke moći, udahnuća duše dok je vrat simbol veze duše s tijelom. Noga pak predstavlja hod, društvenu povezanost. Bez obzira na bogatu simboliku, svi su frazemi našeg korpusa motivirani tek konkretnom poredbenom slikom. Tako se veličina nosa uspoređuje sa svinjskom njuškom – ***nos kak svinjin hrnec*** [11]*(ˈIma nˈosa kˈak svˈińina hˈrnca.)* ili sovinim kljunom – ***nos kak sovin*** (*Nˈos kˈak sˈovin!)*; može sličiti krastavcu – ***nos kak buburek***[12] (*Tˈakvoga nˈosa ˈima kˈak bˈuburek.),* nos može biti malen – ***nos kak klimpač*** [13]*(ˈIma nˈosa kˈak klˈimpač̌.)* te podsjećati na maleno muško spolovilo. Kreativnim usporedbama s različitim predmetima ili životinjskim organima u svim je navedenim frazemima očit sem šaljivog i podrugljivog. U suvremenim hrvatskim frazeološkim rječnicima somatizam nos zastupljen je u brojnim frazemima s visokom desemantizacijom[14] te nema zabilježenih poredbenih frazema koji bi opisivali vanjski čovjekov izgled.

Velike uši nalik magarećima neugledne su i čovjek ih se srami. Frazem ***vuha kak oslekova***

(Vˈuha sų mų kˈak ˈoslekova.) možemo povezati sa sintagmatskim izrazom *magareće uši* koji kao leksikalizirana metafora nosi značenje zavrnutih uglova listova u knjizi ili bilježnici (Anić 2002: 184/11). Oba su izraza asocijativno motivirana pričom o caru Midi (Trajanu) koji je imao magareće (kozje) uši [15]. Ta se sintagma *(u lažljivca magareće uši*) u hrvatskom jeziku koristi i u značenju laganja, skrivanja istine. Međutim, u govoru Serdahelja nema takve konotacije, već je samo riječ o sličnosti s velikim magarećim ušima.

Samo jedan frazem korpusa opisuje veličinu zubi – ***meti kleve***[16]***kak merostec***[17]*(Tˈakve klˈeve ˈima kˈak merˈostec.)* uspoređujući ih s kljovama svinje, a jedan frazem veličinu usta – ***meti čobe***[18]***kak kobila (krava)*** *(ˈIma č̌ˈobe kˈak kųbˈila. ˈIma č̌ˈobe kˈak krˈava.)* uspoređujući usta s velikim ustima kobile ili krave.

[11] *svinjin hrnec* – svinjska njuška

[12] *buburek* – krastavac

[13] *klimpač* – muško spolovilo

[14] Vidi Menac, Fink Arsovski, Venturin (2003., 2014.)

[15] Prema legendi frigijski kralj Mida imao je magareće uši. Brijao ga je samo jedan brijač koji je čuvao kraljevu tajnu. Kako bi ipak s nekim podijelio tu tajnu, iskopao je jamu i u nju je šapnuo. Tu naraste vrba, a tko god bi od njenih grana napravio frulu, ona je svirala: „U kralja Mide magareće uši.“

Ista je legenda o rimskom caru Trajanu koji je imao kozje uši.

[16] *kleve* – zubi

[17] *merostec* – nerast

[18] *čobe* – usta

Ti su frazemi motivirani konkretnim izgledom životinje te isključivo nose značenje sarkastičnog prikaza dijela tijela. U hrvatskom standardnom jeziku veličina usta ukazuje na hvalisanje, pa frazem *imati velika usta* znači „praviti se važan, hvaliti se“ (Matešić 1982: 724), a prema Menac to je frazem *puna su usta komu koga, čega* (2014: 328).

Konkretna slika dugog rodina vrata poslužila je za frazeološko značenje frazema ***meti vrat kak goja*** [19]*(ˈIma vrˈǫt kˈak gˈoja.).* Veličina i neuglednost nogu opisana je usporedbom s konjskim kopitima i plombama – ***noge kak {cele} blombe*** [20]*(Nˈoge kˈak blˈǫmbe!),* ***noge kak kupite***[21]*(Nˈoge kˈak kupˈite!), a* stražnjica s posebnom vrstom velikog zeca – ***rit kak berečni zajec*** (*Ima rˈit kˈak bˈęręčnį zˈǫjec.)* te s velikom drvenom posudom – ***rit kak struganja***[22] *(Tˈakvų rˈit ˈima kˈak strugˈańa.)* i s krušnom peći – ***rit kak krušna peč*** *(Tˈakvų rˈit ˈima kˈak krˈušna pˈeč̑.).* Čovjekova sklonost uspoređivanju dijelova tijela sa životinjama ili predmetima temelji se na ruganju. Osim što svi ovi frazemi u semantičkom talogu imaju element smiješnog, očit je i sem podrugljivog.

U suvremenom hrvatskom standardnom jeziku somatizmi vrat i noga koriste se u brojnim frazemima koji su redovito potpuno desemantizirani te prikazuju koncepte čovjekova ponašanja, stanja, osobina. Jedini frazem koji opisuje vanjski izgled jest *noge do vrata* u značenju lijepih dugih ženskih nogu (Menac, Arsovski, Venturin 2014: 367).

3.1.4. Debljina i mršavost

Koncept debljine povezuje se s veličinom trbuha; on se uspoređuje s bačvom – ***terbuh kak lagev*** *(Terbˈuh kˈak lˈagev!)* i svinjskim trbuhom – ***meti terbuha kak svinja*** *(Tˈakvoga terbˈuha ˈima kˈak svˈińa.)* ili je veći od samog čovjeka – ***terbuh ber koga*** *(ˈIma terbˈuha ber sˈębe.).* U korpusu frazema Serdahelja debljina djeteta uspoređuje se s vrstom ribe – ***debeli kak cempov*** [23]*(Debˈęlį je kˈak cempˈov.*), a debeo čovjek sa svinjom – ***debeli kak cokek***[24]*(Debˈęlį je kˈak cˈokek.),* ***debelį kak prasec*** *(Debˈelį je kˈak prˈǫsec.),* odnosno ženska osoba s *prasicom* – ***debela kak prasica*** *(Debˈela je kˈak prasˈica.).* Koncept debljine nalazimo i u hrvatskom standardnom jeziku u frazemu *debeo kao svinja (prasac, prase)* (Menac, Fink Arsovski, Venturin 2014: 450, Vidović Bolt i dr. 2017: 179)*,* kao i frazem *udebljati se (utoviti se) kao svinja* (Vidović Bolt i dr. 2017: 180).

[19] *goja* - roda
[20] *blomba* - plomba
[21] *kupite* – kopita
[22] *struganja* – velika drvena posuda
[23] *cempov* – vrsta ribe
[24] *cokek* – prase

Koncept mršavosti kao posljedice pothranjenosti često se prikazuje isticanjem rebara odnosno kostiju, takvi frazemi sadrže somatizme *čonta*[25], rebra – ***suhi kaj komu moreš čonte prebrojiti*** (*T′ak je s′uha k′aj jį č′onte m′oreš prebroj′itį.),* ***suhi kaj se komu čonte vide*** *(T′ak je s′uha k′aj jį se č′onte v′ide.),* ***suhi kaj se komu rebra vide*** *(S′uha je k′aj jį se r′ebra v′ide.*), ***moči komu rebra prebrojiti*** (*M′oreš mų r′ebra prebroj′itį.).*

Motivi kosti i rebara prisutni su i u ekvivalentnim frazemima hrvatskog standardnog jezika – *broje se (vide se) komu rebra* (Matešić 1982: 562)*, vide se (broje se) <sva> rebra komu ili mogu se prebrojiti <sva> rebra komu* (Menac 2003: 250, Menac, Arsovski, Venturin 2014: 487). Frazem hrvatskoga standardnog jezika <*sama*> *kost i koža* (Menac 2003: 123, Matešić 1982: 265, Menac, Arsovski, Venturin 2014: 243) ističe izrazitu mršavost jer se čovjek prikazuje bez mišićne mase.

Koncept mršavosti prikazuju i poredbeni frazemi Serdahelja usporedbom s kuhačom – ***biti kak kuhača*** (*T′akva je k′ak kuh′ača.),* s glistom – ***suhi kak glista*** (*S′uhį je k′ak gl′ista.)*

te s granom vrbe – ***tenka kak vrbina šiba*** *(T′enka je kak v′rbina š′iba.).* U suvremenom hrvatskom standardnom jeziku samo Vidović Bolt i dr. (2017: 41) bilježe frazem *mršav kao glista.*

3.1.5. Način držanja tijela

Samo jedan frazem zabilježen u korpusu Serdahelja opisuje pogrbljeno držanje čovjeka – ***iti kak što gombe išče*** *(′Ide k′ak što g′ǫmbe ′išče.),* a svi ostali prikazuju uspravno, mirno držanje. Poredbenim se frazemima uspravno držanje uspoređuje s držanjem vojnika – ***stajati (hodati, iti) kak soldat*** *(Stoj′i k′ak sųld′ǫt.),* sa svijećom – ***stajati (iti) kak sveča*** *(Stoj′i k′ak sv′i͡ečа.),* s drvetom – ***meti količa v hrptu*** *(′Ima kųl′iča f h′rptų.)* ili pak s rodom – ***stajati kak goja***[26] *(Stoj′i kak g′oja.),* ***stajati kak lojdraš***[27] *(Stoj′i k′ak lojdr′ǫš.).*

Matešić i Menac bilježe frazeme *ravan kao svijeća, uspravan kao svijeća* (Matešić 1982: 665, Menac, Fink Arsovski, Venturin 2014: 583).

Duhoviti frazem ***stajati kak daj se v gače posral što*** *(Stoj′i k′ak daj se v g′ače p′osral.)* motiviran je konkretnom situacijom nemogućnosti kontrole nad fiziološkim pojavama.

Frazem ***meti količa v hrptu*** izrazito uspravno, ukočeno, uštogljeno držanje prikazuje podrugljivim semantičkim talogom. Ukočeno držanje opisano je i fra-

[25] *čonta* – kost

[26] *goja,* - roda

[27] *lojdraš* - roda

zemom s antroponimom Marija – ***deržati se (biti) kak dervena (sveta) Marija*** (*Derž′i se k′ak derv′ena Mar′ija.).* Usporedba sa svecem u frazemu ***deržati se kak {derveni} svetec*** (*Derž′i se k′ak derv′enį sv′ętec.)* u semantičkom talogu nosi sem visokog mišljenja o sebi, bezgrešnosti, dok fakultativna sastavnica *derveni* upućuje na značenje ukočenog, nepomičnog stajanja.

U hrvatskom se standardnom jeziku koriste ekvivalentni frazemi – *stajati (stati) kao drven, stajati (ukipiti se i dr.) kao drveni (lipov) svetac, držati se (stajati) kao drvena Marija* (Matešić 1982: 105, Menac 2003: 164, Menac, Arsovski, Venturin 2014: 582).

3.1.6. Visina

Asocijacijom na visinu ljestava samo jedan frazem Serdahelja opisuje izrazitu visinu čovjeka: ***biti cela lojtra*** (*C′i͡ela l′ojtra je t′a d′ekla*.).

3.1.7. Sklad tjelesnih oblina

Sklad tjelesnih oblina, odnosno vitko tijelo slikovito prikazuje frazem ***telo kak topol*** *(T′i͡elo k′ak t′opol.),* a ironičan prikaz vitkog tijela donosi frazem ***kredna kak fručkasta blanja***[28] ***(****Kr′ędna je k′ak fr′učkasta bl′ańa.).*

3.1.8. Ljepota

Tri poredbena frazema – ***lepi kak angel*** (*′Am je k′ak ′angel l′i͡epa),* ***lepa kak šipek ruža*** (*T′ak je l′i͡epa k′ak š′ipek r′uža.),* ***biti kak šipek (****T′akva je k′ak š′ipek.)* – opisuju ljepotu čovjeka uspoređujući je s ljepotom anđela i ljepotom cvijeta. Budući da anđeo nosi simboliku posrednika između Boga i svijeta, odnosno predstavlja duhovno biće (Chevalier, Gheerbrant 1994: 13), značenje frazema ***lepi kak angel*** nosi sem unutarnje, duhovne ljepote te je blizak značenju frazema ***dober kak angel*** koji je uvršten u koncept dobrote. U suvremenom se hrvatskom standardnom jeziku spominje samo frazem *dobar kao anđeo* (Menac, Arsovski, Venturin 2014: 22).

3.1.9. Ružnoća

Svinja u pravilu nosi simboliku proždrljivosti, nezasitnosti, pohote, ali se povezuje i s konceptima neurednosti, prljavštine, pa time i ružnoće, što je rezultat njenih životnih uvjeta. Takvi su frazemi ***zamozani (zamusikani) kak svinja***

[28] *fručkasta blanja* – kvrgava cjepanica

(Zam′ǫzanį je k′ak sv′ińa.), ***zamozani kak prase*** (*Zam′ǫzanį je k′ak pr′ǫse.),* ***zamozani kak prasec*** (*V′i͡ek je zam′ǫzanį k′ak pr′asec.)* I u suvremenim je hrvatskim frazeološkim rječnicima zabilježen frazem *prljav kao svinja (prasac, prase)* (Menac, Arsovski, Venturin 2014: 588, Vidović Bolt i dr. 2017: 180).

3.2. Frazemi kojima se opisuju čovjekove fizičke sposobnosti

Čovjekove fizičke sposobnosti prikazuju koncepti snage, nerazvijenosti, spretnosti, nespretnosti, vida, govora, sluha.

3.2.1. Snaga

Sastavnice konj, bik i vol oduvijek simboliziraju snagu, moć, neustrašivost, stoga su one nositelji frazeološkog značenja frazema koji dijele koncept fizičke snage – ***jaki kak bivol*** *(J′ǫkį je k′ak b′ivol.*), ***biti celi bivol*** (*Ti͡e ti je c′i͡eli b′ivol.)*, ***jaki kak {Žganjarov} konj (*** *J′ǫkį je k′ak Žg′ańarof k′oń.),* ***jaki kak monjaš***[29] ***(****J′akį je k′ak m′ońaš.),* ***jaki kak vol (****J′ǫkį je k′ak v′ol.)* U našim suvremenim frazeološkim rječnicima također je zabilježen frazem *jak kao bik (konj)* (Menac, Fink Arsovski, Venturin 2014: 32) dok se sastavnica vol koristi u konceptu gluposti – *glup kao vol* (Matešić 1982: 751, Menac, Arsovski, Venturin 2014: 666). Samo Vidović Bolt i dr. bilježe i frazem *jak kao vol* (2017: 193).

Sem smiješnog, ali i zastrašujućeg nazire se u frazemu ***jaki kak mozdonj***[30] *(J′ǫka je k′ak mozd′ǫń.).*

3.2.2 Nerazvijenost, slabost, nemoć

Konceptu snage suprotan je koncept nerazvijenosti, slabosti, nemoći. Vrabac i nerazvijeno prase konkretni su motivi i nositelji frazeološkog značenja dvaju fazema ***guližavi kak prase (****Gųl′ižavi je k′ak pr′ǫse.),* ***guližavi kak vrabec*** (*Gul′ižavį je k′ak vr′ǫbec.).* U hrvatskoj kajkavskoj frazeologiji spominje se frazem *trinajsto prase* (Maresić, Menac-Mihalić 2008: 151) u značenju onog koji je odbačen, obezvrijeđen, a proizlazi iz stvarne situacije kad svinja odbacuje jedno prase i ono ugiba. Isti je frazem prisutan i u hrvatskom standardnom jeziku (Menac, Arsovski, Venturin 2014: 451, Vidović Bolt i dr. 2017: 149). U frazeologiji Serdahelja spominje se frazem ***hitvalen kak {zadnje} prase*** *(Hitv′ǫlen je k′ak pr′ǫse.)*. Pridjevna sastavnica *hitvalen* u tom frazemu, osim značenja fizički neuglednog, nosi i značenje moralno pokvarenog čovjeka (Blažeka 2009: 101).

---

[29] *monjaš* - konj

[30] *mozdonj* - lokomotiva

3.2.3. Spretnost

Fizički spretan, brz, okretan čovjek uspoređuje se s vatrom – ***biti kak jogen*** *(T′akva je k′ak j′ogen.)* te savitljivom granom vrbe – ***žilava kak vrba*** *(Ž′ilava je k′ak v′rba .),* ***vija se što kak šiba*** (*V′ija se k′ak š′iba.),* ***žilavi kak šiba*** *(Ž′ilava je k′ak š′iba.),* a slika čovjeka s dvije lijeve noge ***meti dve leve noge*** (*Dv′ȋe l′ȋeve n′oge ′ima.)* duhovito prikazuje nespretnog čovjeka. U hrvatskom standardnom jeziku ovaj koncept prikazuju frazemi *imati dvije lijeve ruke* (Menac 2003: 264, Matešić 1982: 584, Menac, Arsovski, Venturin 2014: 511) i *imati dvije lijeve noge* Menac, Arsovski, Venturin 2014: 366).

3.2.4. Vid

Sposobnost vida uspoređuje se s vidom ptice grabljivice u frazemu ***meti joči kak jastreb (****T′akve j′očį ′ima k′ak j′ǫstreb.)* koji je ekvivalentan frazemu *oko sokolovo* (Menac 2003: 204, Menac, Arsovski, Venturin 2014: 392, Vidović Bolt i dr. 2017: 174). U pejorativnom značenju dobrog vida koristi se leksem *jokerlini* u značenju velikih očiju. U razgovornoj situaciji frazem ***otprti si jokerline*** (*′Oprį si j′okerlįne!)* znači *otvori oči i dobro pogledaj!*

Frazem ***z jočima dvema videti*** (*Z joč′ima dv′ema sem v′idla k′aj se t′ak prįpet′ilo.),* osim značenja dobrog vida, nosi i sem uvjeravanja, a frazem ***štiri joči meti*** *(Št′irį j′očį ′imaš, pǫk ne v′idįš!)* na humorističan način prikazuje čovjeka koji nosi naočale.

Matešić spominje frazem *otvarati/otvoriti sva četiri oka* u značenju „obraćati izuzetnu pažnju“ (Matešić 1982: 420). Taj frazem zabilježen je i u Hrvatskom frazeološkom rječniku kao *otvoriti/otvarati četvere (četvore) oči* u značenju „pažljivo (pozorno, pomno) pogledati/gledati koga, što“ (Menac, Arsovski, Venturin 2014: 393).

3.2.5. Govor

Čovjekov govor u frazeologiji Serdahelja uspoređuje se s glasanjem cvrčka ili pak s lajanjem psa. Frazem ***čvrčati kak čvrlec***[31] (*čverč′i k′ak čv′rlec.)* nosi pejorativno značenje vikanja, plakanja ili pak specifičnog govorenja, a frazemi {***furt***}***lajati kak pes*** (*F′urt l′ǫja k′ak p′ęs.) te* ***lampati kak pes*** (*C′ȋel d′ęn l′ampa k′ak p′ęs.)* upućuju na negativnu konotaciju ljutitog čovjeka koji viče. U konceptu govorenja leksem pas u hrvatskom standardnom jeziku spominje se samo unutar frazema *lajati kao pas na mjesec* (Menac, Fink Arsovski, Venturin 2014:

[31] *čvrlec* – čvorak

416, Vidović Bolt i dr. 2017: 131). U frazeologiji hrvatskog standardnog jezika u konceptu govorenja Vidović Bolt (2017: 35, 181) spominje hiponime ptice čavku i svraku.[32] Koncept govora koji opisuje različite načine govorenja kao fizičku odliku čovjeka nesumnjivo je vrlo blizak konceptu brbljavosti koji se redovito ubraja među čovjekove unutarnje osobine. Najčešća je sastavnica takvih frazema somatizam jezik. U frazeologiji Serdahelja takvi su frazemi: ***fletneši je jezik od glave komu*** *(J′ęzik jį je fl′etnešį od gl′ǫve.)*, ***jezik se verti komu kak kulovert*** *(J′ęzįk jį se vert′i k′ak kųl′overt.)*, ***jezik kak lupata (pralka)*** *(J′ęzįk k′ak lup′ata. ′Ima jez′ika k′ak pr′alka.)*, ***jezik hodi komu kak trlica*** (*T′ak jį hod′i j′ezįk k′ak t′rlįca.)*, ***jezika {komu} brusiti/nabrusiti*** (*Al sų tį j′ęzįka nabr′usįle!)*, ***jezik serbi koga*** *(P′ak te v′eč jęz′ik serb′i.)*, ***meti dugoga jezika*** (*D′ogoga jez′ika ′ima.)*, ***meti jezika kak krava repa*** *(′Ima jez′ika k′ak kr′ava r′epa.)*. U hrvatskom standardnom jeziku spominju se ekvivalentni frazemi: *brz (lak) na jeziku, brza (brzog) jezika, duga (dugog) jezika, imati brz jezik, imati dug jezik, imati jezik kao krava rep, mlatiti jezikom* (Menac, Fink Arsovski, Venturin 2014: 195-197). Matešić (1982: 216 - 219) u konceptu brbljavosti spominje frazeme *biti duga jezika, imati dobar jezik, imati dug jezik, imati jezik kao krava, mljeti jezikom.*

Primjer teškog govorenja (u situaciji mucanja, bolesti, pijanstva i sl.) slikovito prikazuju frazemi Serdahelja ***jezik se zapleče komu*** *(J′ęzįk jį se f′urt zapl′i͡eče.)*, ***jezik se zmotal komu*** *(K′aj tį se j′ezįk zm′otal?)*. Ekvivalentni su frazemi u hrvatskom standardnom jeziku *lomiti jezik, plete se komu jezik* (Menac, Fink Arsovski, Venturin 2014: 197, 198, Matešić 1982: 218). Matešić (1982: 219 -221) spominje i frazeme *plesti jezikom, sapletati jezikom, zapinje komu jezik, zapletati jezikom.*

3.2.6. Sluh

Dobar se sluh u frazeologiji Serdahelja uspoređuje sa sluhom zeca – ***meti vuha kak zajec*** *(′Ima v′uha k′ak z′ǫjec.)*, a slab sa sluhom svinje – ***gluhi kak svinja*** *(Gl′uhį je k′ak sv′ińa.)*. Osim slabog sluha ovaj frazem može značiti da tko i ne želi što čuti. Takav je frazem i ***biti trdi vuh*** (*M′alo je t′rdį v′uh t′a ž′ena.)*, u značenju slabog sluha, ali i u značenju da tko što ne želi čuti.

Tanke uši asociraju na dobar sluh – ***tenka vuha meti*** *(T′ęnka v′uha ′ima.)*, ***meti vuha kak peperec*** (*V′uha ′ima k′ak pęp′erec..)*, a frazemom ***sedeti na vuhaj*** (*Sed′i sį na v′uhaj.)* duhovito se prikazuje nemogućnost slušanja. U hrvatskom se standardnom jeziku u značenju dobrog sluha spominju frazemi *biti tankih ušiju* (Matešić 1982: 712), *imati dobro uho* (Menac, Fink Arsovski, Venturin 2014:

[32] usp. Vidović Bolt i dr. (2017.) *brbljati kao čavke* – pričati (govoriti, brbljati) glasno i mnogo, *graktati kao čavke* – vikati, derati se, govoriti glasno i iritantno, *brbljav kao svraka* – vrlo brbljav

632), a u značenju slabog sluha frazem *tvrd na ušima* (Menac, Fink Arsovksi, Venturin 2014: 635).

Frazemima Serdahelja ***otprti si vuha** (ˊOprį sį vˊuha!), **ẓešpičiti (otekniti) si vuha** (Zešpˊičį sį vˊuha!), **vuha širom stoje komu** (Tˊak jį ga pˊoveč̑ kˊaj jį bˊodo vˊuha š̑ˊirom stˊọla.)* sugovorniku se kazuje da mora pažljivo slušati, a frazemom ***ẓateknuti si vuha** (Zatˊeknį sį vˊuha!)* da ne smije slušati. U hrvatskom standardnom jeziku pažljivo slušanje opisuju frazemi: *<dobro> otvoriti uši* (Matešić 1982: 713, Menac 2003: 321, Menac, Fink Arsovski, Venturin 2014: 632), *imati dobro uho* (Menac, Fink Arsovski, Venturin 2014: 632) i *pretvoriti se <sav> u uho* (Menac, Fink Arsovski, Venturin 2014: 634), dok frazemi *sjediti (spavati) na ušima* (Matešić 1982: 714, Menac 2003: 323, Menac, Fink Arsovski, Venturin 2014: 634), *slušati s (na) pola uha* (Matešić 1982: 715, Menac, Fink Arsovski, Venturin 2014: 634) prikazuju nepažljivo slušanje.

Somatizam se uho u hrvatskom standardnom jeziku, osim koncepta fizičke sposobnosti sluha te vanjskog izgleda, koristi u brojnim drugim konceptima različitih čovjekovih osobina, stanja, emocija, ponašanja, npr. *zaljubiti se do (preko) ušiju* (Menac, Fink Arsovski, Venturin 2014: 635*), smijati se (ceriti se i sl.) od uha do uha* (Matešić 1982: 715, Menac 2003: 323, Menac, Fink Arsovski, Venturin 2014: 635).

4. Zaključak

U opisu dvaju koncepata koji prikazuju čovjeka – njegov vanjski izgled te fizičke sposobnosti, frazemi mjesnog govora Serdahelja u većini slučajeva imaju ekvivalente u hrvatskom standardnom jeziku, ali bogatstvo kajkavskog leksika doprinosi originalnoj i autentičnoj frazeologiji tog mjesta. U prikazu vanjskog čovjekova izgleda u korpusu frazema Serdahelja mnogo je poredbenih frazema kojima se dijelovi tijela redovito uspoređuju sa životinjama ili različitim predmetima. Ti frazemi često nose semantičke taloge smiješnog i podrugljivog, a takvi su frazemi rijetki u suvremenom hrvatskom standardnom jeziku. Zanimljivo je da u suvremenom hrvatskom standardnom jeziku nema frazema kojima bi se opisivala tamna čovjekova put, dok se u Serdahelju ona uspoređuje s krticom, vranom, dimnjakom, dimnjačarom, Romom. U prikazu čovjekovih fizičkih sposobnosti najviše je ekvivalentnih frazema u opisu koncepata govora i sluha, dok ih u konceptu nerazvijenosti te u konceptu spretnosti ili nespretnosti gotovo da i nema. Sve to ukazuje na činjenicu da je frazeologija govora pomurskog mjesta Serdahelja neiscrpna autohtona oaza frazema koja zahtijeva daljnja istraživanja.

Literatura:

Anić, V.; Brozović Rončević, D; Goldsein, I.; Jojić, LJ; Matasović. R.; Pranjković, I. 2002. *Hrvatski enciklopedijski rječnik*. Novi liber. Zagreb.

Bartolić, Zvonimir. 2006. *Pučko pjesništvo pomurskih Hrvata.* Sjevernohrvatske teme VIII. Matica hrvatska. Čakovec.

Blažeka, Đuro; Nyomarkay, Istvan; Racz, Erika. 2009. Mura menti horvat Tajszotar. *Rječnik pomurskih Hrvata*. Tinta Könyvkiado. Budapest.

Bogović, Sanja 1999. Frazeologija ikavsko-ekavskoga mjesnoga govora Drage. Fluminensia 11, 1-2, 143–163.

Chevalier, J, Gheerbrant, A. 1994. *Rječnik simbola*. Mladost. Zagreb.

Fink Arsovski, Željka. 2002. *Poredbena frazeologija: pogled izvana i iznutra*. Filozofski fakultet u Zagrebu. Zagreb.

Kovačević, Barbara – Martina Bašić. 2012. *Crikvenički poredbeni frazemi i njihovi ekvivalenti u hrvatskome jezičnom standardu*. Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje 38, 2, 357–384.

Kovačević, Barbara. 2012. *Hrvatski frazemi od glave do pete*. Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje. Zagreb.

Kerecsenyi, Edit. 1982. *Povijest i materijalna kultura Hrvata*. Poduzeće za izdavanje udžbenika. Budimpešta.

Lakoff. George, Johnson, Mark. 2015. *Metafore koje život znače.* Disput. Zagreb.

Lazarević, Radmila. 2009. *Prevođenje frazeologije*. Problem i izazov. Jezici i kulture u kontaktu: zbornik radova. Lider. Podgorica.

Lončarić, Mijo. 1996. *Kajkavsko narječje*. Školska knjiga. Zagreb.

Lončarić, Mijo. 1996. *Kajkavština u Mađarskoj*. Hrvati i Mađari u svjetlu prožimanja kultura i jezika. Pečuh.

Malnar, Marija 2011a. *Somatska frazeologija čabarskih govora*. Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje 37, 1, 101–119.

Malnar, Marija 2011b. Poredbeni frazemi u čabarskim govorima. Filologija 57, 155–173.

Matešić, Mihaela 2006. Frazeologija mjesnoga govora Vrbovskoga. Fluminensia 18, 2, 37–81.

Matešić, Josip. 1982. *Frazeološki rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*. Školska knjiga. Zagreb.

Menac-Mihalić, Mira; Maresić, Jela. 2008. *Frazeologija križevačko-podravskih kajkavskih govora s rječnicima*. Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje. Zagreb.

Menac, A., Fink Arsovski, Ž., Venturin, R. 2003. *Hrvatski frazeološki rječnik.*Ljevak. Zagreb.

Menac, A., Fink Arsovski. Ž., Venturin, R. 2014. *Hrvatski frazeološki rječnik.* Ljevak. Zagreb.

Skok, Zdravka. 2012. *Kontrastivna analiza hrvatske frazeologije Međimurja i mađarskog Pomurja.* Doktorski rad. Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu. Zagreb. 314. str.

Tuđman Vuković, Nina. 2009. *Značenje u kognitivnoj lingvistici*. Suvremena lingvistika. Zagreb. 125-150.

Turk, Marija. 1998. *Frazeologija krčkih govora. Govori otoka Krka.* Libellus. Rijeka.

Vidović Bolt, Ivana. 2011. *Životinjski svijet u hrvatskoj i poljskoj frazeologiji I.* Hrvatska sveučilišna naklada. Zagreb.

Vidović Bolt Ivana i dr. 2017. *Rječnik hrvatskih animalističkih frazema.* Školska knjiga. Zagreb.

Vukša Nahod, Perina, Malnar Jurišić Marija. 2016. *Gdje vuk podne zvoni, a lisica poštu nosi – zoonimski frazemi mjesnoga govora Komina*. Hrvatski dijalektološki zbornik 20. HAZU. Zagreb.

A SEMANTIC-CONCEPTUAL ANALYSIS OF THE SERDAHELJ LOCAL DIALECT IDIOMS

By Zdravka Skok, Čakovec

Summary

This work includes a description of idioms of the local dialect in Serdahelj (Hungarian Mura River basin) and their comparison with the equivalents in the Croatian standard language. The corpus contains about 1500 idioms that have been collected in a field research. Modern phraseological studies are based on the structural, syntactic and semantic analysis of idioms that furthermore relies on the conceptual analysis. Therefore, this work examines the idioms on a semantic-conceptual level and discusses phraseological motivation, focusing on those idioms that refer to human physical appearance and physical capabilities.

Key words: phraseology of Serdahelj, Kajkavian dialect, idioms of the Croatian standard language, semantic analysis of idioms

(Prijevod: autorica)

K A J – časopis za književnost, umjetnost, kulturu, i njegovnakladnik KAJKAVSKO SPRAVIŠČE, društvo za širenje i unapređivanje znanosti i umjetnosti, Zagreb – u sklopuprograma JEZIČNICA KAJKAVIANA – raspisuju:

17. NATJEČAJ ZA STRUČNE RADOVE / DIJALEKTOLOŠKU OBRADU I OPIS HRVATSKOKAJKAVSKIH ORGANSKIH IDIOMA (NEDOVOLJNO, ILI SASVIM NEISTRAŽENIH KAJKAVSKIH LOKALNIH GOVORA)

Natjecati se mogu svi, a prednost u natjecanju imaju mlađi istraživači (studenti, znanstveni novaci, poznavatelji i zapisivači) žive kajkavske riječi s cjelokupnoga hrvatskokajkavskoga govornog područja.

Stručni rad - opsega najviše do 16 kartica u računalnom obliku i ispisu (po mogućnosti i u pdf formatu), proreda 1,5 – primjerene znanstvene obrade (npr., fonetsko-fonološki opis / vokalizam, konsonantizam, akcentuacija; morfologija; sintaksa…)

– uz sažetak, ključne riječi, bilješke i popis literature – valja poslati na adresu: **Kajkavsko spravišče / Uredništvo časopisa Kaj, 10000 Zagreb, Ilica 34, dvor.; ili e-mail: kajkavsko.spravisce@zg.t-com.hr**

Natječaj je otvoren tijekom cijele godine; najuspjeliji radovi – prema prosudbi znanstvenoga povjerenstva – objavljivat će se u časopisu Kaj.

***

Cilj je natječaja i programa Jezičnice kajkaviane poticanje znanstveno-istraživačkog rada, osobito mladih, u vrlo opsežnom, a nedovoljno istraženom, području kajkavske filologije.

Izvorni znanstveni rad
UDK 323.226 G. Stubica "1920"(091)(497.5)
Primljeno 2020-07-11
Prihvaćeno za tisak 2020-09-01

GORNJOSTUBIČKI *SLUČAJ CIGLAR I ŽUKINA* U KONTEKSTU SELJAČKE POBUNE ZBOG ŽIGOSANJA STOKE 1920. GODINE

Saša Vuković, Zagreb

Sažetak

U ovom članku autor se bavi uzrocima i posljedicama napada na gornjostubičke državne službenike i trgovce Ciglar i Žukina za trajanja seljačkih nemira zbog žigosanja stoke 1920. godine. U tu svrhu spomenuta je pobuna, s naglaskom na područje kotara Donja Stubica, iskorištena kao kontekst opisivanih zbivanja, odnosno pomoćno sredstvo u objašnjavanju opisanih postupaka. Uporabom arhivskog materijala, sastavljenog za potrebe žalbe oštećenih zbog izostanka dodjele obećane odštete 1923. godine, te povlačenjem paralela sa sličnim situacijama u drugim mjestima sjeverozapadne Hrvatske, autor dolazi do zaključka o višeslojnosti uzroka napada na kućanstva Ciglar i Žukina - od razloga općeg nezadovoljstva društvenom situacijom sve do akumulirane netrpeljivosti prema lokalnim predstavnicima nove vlasti. Također, naglasak je stavljen i na nepodudaranje između samoreprezentacije oštećenika u pismima beogradskim organima vlasti i stvarne situacije na području njihovog djelovanja.

Ključne riječi: seljačka pobuna 1920., Gornja Stubica; Ciglar, Žukina; Kraljevstvo SHS; žigosanje stoke, društveni nemiri

1. UVOD

Prvi svjetski rat i neposredno poraće rezultirali su izrazito nepovoljnim ekonomskim i socijalnim prilikama na hrvatskome selu.

Ratujući četiri godine na raznim bojišnicama, hrvatski se seljak radikalizirao te je izgubio povjerenje u svjetovne i duhovne autoritete, a povratak na

osiromašena i zapuštena imanja, popraćen općom nestašicom i skupoćom životnih potrepština, dodatno je pridonio njegovom buntovništvu. Međutim, glavni uzrok seljačkog nezadovoljstva, koje se manifestiralo u povlačenjima u zeleni kadar i socijalnim nemirima već od 1917. godine, bilo je agrarno pitanje, odnosno neadekvatno provođenje obećane agrarne reforme, uslijed čega su krajem rata izbile nove pobune i započela spontana preraspodjela zemlje, spriječena intervencijom pobjedničke srbijanske vojske u studenom 1918. godine.[1] U takvim je uvjetima 1. prosinca iste godine proglašeno ujedinjenje u novo Kraljevstvo SHS, u kojem je seljaštvo sačinjavalo dvotrećinsku većinu stanovništva.[2] Pored golemih političkih podjela i međusobne neujednačenosti donedavno zaraćenih zapadnih i istočnih krajeva zemlje, nova je država na samom svom početku stoga suočena s brojnim poteškoćama na društvenom i gospodarskom planu, postavši usto i sama direktnim uzrokom nekih od njih. Svemu su pogodovali i nesređeni politički uvjeti u prijelaznom razdoblju od ujedinjenja do donošenja Vidovdanskoga ustava (1918. – 1921.), što je otvorilo mogućnosti za razne oblike zloporabe ovlasti i političke represije.[3]

Sve nabrojano generiralo je golemu količinu nezadovoljstva među seljacima sjeverozapadne Hrvatske za čiju se nasilnu eskalaciju čekao samo povoljan povod.[4] On je stigao krajem kolovoza 1920. godine donošenjem odredbe o potrebi vojnog žigosanja stoke i dopreme kola s konjima na vojne vježbe. Velika seljačka pobuna koja je potom izbila u jugoslavenskoj je i hrvatskoj historiografiji višestruko obrađivana te će u ovome članku poslužiti samo kao širi kontekst promatranom događaju. Namjera je ovoga članka, naime, putem kritičke analize arhivskoga materijala sastavljenoga povodom tužbe zbog razaranja i pljačke imovine gornjostubičkih državnih službenika i trgovaca Ivana i Dragutina Ciglara te Jurja Žukine iz 1923. godine, pokazati neposredne i posredne posljedice seljačkih nemira ne na same seljake kao glavne protagoniste, već upravo na one protiv kojih su se pobunili. Pritom je konkretni cilj istraživanja doći

[1] Mira Kolar-Dimitrijević, „Seljački nemiri na području sjeverozapadne Hrvatske u jesen 1920. godine“, *Kaj* 17/1 (1984): 26; Bosiljka Janjatović, *Politički teror u Hrvatskoj 1918. – 1935.* (Zagreb: Hrvatski institut za povijest: Dom i svijet, 2002), 102.

[2] Bosiljka Janjatović, „Izvještaj bana Matka Laginje o pobuni seljaka u sjeverozapadnoj Hrvatskoj“, Časopis za suvremenu povijest 24/1 (1992): 258.

[3] Janjatović, *Politički teror u Hrvatskoj*, 101; Janjatović, „Represija spram hrvatskih seljaka 1918. – 1921.“, Časopis za suvremenu povijest 25/1 (1993): 29.

[4] Iako suvremena hrvatska historiografija nastoji ovaj događaj uklopiti u širi narativ o otporu hrvatskog naroda nacionalnoj, ekonomskoj i kulturnoj podređenosti hrvatskih zemalja u uvjetima uspostave velikosrpskog centralizma, pitanje uključenosti i upućenosti onodobnih seljaka u spomenute naknadno promatrane šire procese i granicama njihove stvarne motivacije ostaje temom za buduće rasprave.

do odgovora na pitanja o uzrocima seljačkog neprijateljstva prema navedenim službenicima, kao i na pitanja o načinima manifestiranja tog neprijateljstva te posljedicama viđenima iz perspektive spomenutih oštećenika i relevantnih državnih organa.

Uz spomenutu dokumentaciju vezanu uz slučaj Ciglar i Žukina, sastavljenu od prosvjednih pisama raznim državnim institucijama u Zagrebu i Beogradu, policijskih spisa o pretpostavljenom tijeku pobune i procjena o razmjerima počinjene štete te medicinskih svjedodžbi o zdravstvenom stanju oštećenika[5], pri pisanju ovog teksta bit će korišteni i izvještaj bana Laginje o uzrocima i tijeku seljačkih nemira u trima kajkavskim županijama sastavljen neposredno nakon njihovog smirivanja[6] te izvještaj Predstojništva Kraljevske kotarske oblasti u Donjoj Stubici o događajima na području dviju stubičkih općina.[7]

2. SELJAČKA POBUNA 1920. GODINE – UZROCI I KRATAK PREGLED

Kao što je spomenuto u uvodnom dijelu, najdetaljniji izvorni spis o uzrocima seljačkog nezadovoljstva uoči izbijanja pobune 1920. godine izvještaj je hrvatskog bana dr. Matka Laginje sastavljen temeljem dopisa velikih župana Bjelovarsko-križevačke, Zagrebačke i Varaždinske županije, a upućen vladi u Beogradu 24. rujna iste godine. U kombinaciji s ostalim izvorima podataka, ovaj tekst omogućuje uvid u izuzetno nepovoljne prilike hrvatskog sela i uzroke pretvaranja seljačkog nezadovoljstva u otvoreno oružano suprotstavljanje vlastima. Prije svega, zbog nedostatka obrazovanih kadrova dostatnih za njihovu zamjenu i promjene političke lojalnosti, u bivšim austrougarskim krajevima na svojim je mjestima ostala većina domaćih službenika, diskreditiranih u očima seljaka tijekom ratnih rekvizicija.[8] Uz to, skora konverzija kruna u dinare, učinjena po vrlo nepovoljnom tečaju, postala je dodatnim uzrokom siromašenja, a popraćena povećanjem poreznih davanja i neizvršenjem obećanja o ukidanju državnog monopola na dodatne prihode seljačke ekonomije, poput sadnje duhana, prijetila je potpunim financijskim uništenjem seljaštva. Pored navedenog, ban veliku pažnju pridaje i utjecaju političke agitacije provođene uoči skorih izbora za Ustavotvornu skupštinu koja je također pridonijela podizanju tenzija na selu.[9]

---

[5] Hrvatski državni arhiv (dalje: HR-HDA) - 1352, Pobune, štrajkovi i pokreti radnika i seljaka (Grupa V) (dalje: Pobune), kut. 9, 404.

[6] Isto 387, „Izvještaj bana Matka Laginje, 24. rujna 1920."

[7] Isto 394, „Izvještaj o nemirima u kotaru Stubica Donja, 11. rujna 1920."

[8] Kolar-Dimitrijević, „Seljački nemiri na području sjeverozapadne Hrvatske", 27.

[9] HR-HDA-1352, Pobune, kut. 9, 387, „Izvještaj bana Matka Laginje, 24. rujna 1920."

Posebnu skupinu činili su problemi vojne tematike. Ponašajući se kao okupacijska sila od samoga početka, srbijanska je vojska 1919. godine na čitavo područje Kraljevstva SHS protegla svoje zakone. Time je započelo razdoblje slanja hrvatskih regruta, prisilno mobiliziranih pod prijetnjom uzimanja članova njihovih obitelji za taoce, u udaljena pogranična područja još uvijek obuhvaćena borbama s albanskim pobunjenicima, provođenja vojnih vježbi čak i nakon četiri godine provedene u aktivnoj vojnoj službi te povratka batinanja kao nasilne i, unatoč zakonskoj zabrani 1919. godine, potpuno proizvoljno primjenjivane prakse kažnjavanja. Uslijed takvog se postupanja ponovno javio zeleni kadar, a žandarsko je nasilje postalo svakodnevnom pojavom u hrvatskim selima.[10] U tom je kontekstu u kolovozu 1920. godine započela provedba odluke vojnog zapovjedništva[11] o žigosanju i popisivanju stoke za eventualne potrebe vojne komore te pozivanju seljaka s konjskim zapregama na dvomjesečne vojne vježbe u jeku najvećih poljodjelskih radova.[12] Budući da su na seljačku zabrinutost (potaknutu još uvijek svježim kolektivnim sjećanjem na ratne rekvizicije) zbog glasina o žigosanju stoke kao dijelu pripreme za njezino oduzimanje, pa čak i odvođenje u Srbiju, kao i zbog nadoknade potencijalne štete i gubitka tržišne vrijednosti stoke žigom označene kao neprimjerene za vojne potrebe - umjesto objašnjenja uslijedile prijetnje oficira zaduženih za provedbu postupka[13] i nova količina žandarskog nasilja - započeo je spontani proces seljačkog otpora koji je u samo nekoliko dana prerastao u otvorenu pobunu obuhvativši na svom vrhuncu 25 sela u tri županije i rezultirajući s više od 25 poginulih i stotinama ozlijeđenih, uhićenih i osuđenih na dugogodišnje zatvorske kazne.[14]

Kao početak pobune moguće je označiti događaje u okolici Grubišnog Polja krajem kolovoza i početkom rujna.[15] Iako je u određenim mjestima bilo iznimaka ovisno o lokalnim prilikama, uobičajeni je tijek izbijanja otvorenog revolta moguće prikazati u nekoliko temeljnih koraka. Nakon odbijanja pokoravanja naredbama o dopremi stoke na dogovoreno mjesto, uslijedio bi dolazak žandara u selo te bi naposljetku verbalni sukobi s njima prerastali u fizičke. Time je

[10] Ivo Banac, *Nacionalno pitanje u Jugoslaviji: porijeklo, povijest, politika* (Zagreb: Globus, 1988), 203-205; Janjatović, *Politički teror u Hrvatskoj*, 103-104.

[11] Naredba vojnog ministra br. 4980 od 29. lipnja 1920. godine; Kolar-Dimitrijević, „Seljački nemiri na području sjeverozapadne Hrvatske", 21.

[12] Janjatović, „Represija spram hrvatskih seljaka", 38.

[13] Literatura ističe primjer majora Ilića u Ivanovom Selu kod Grubišnog Polja koji je tijekom žigosanja blaga 23. kolovoza okupljenim seljacima prijetio uništenjem sela i deportiranjem u Albaniju; Kolar-Dimitrijević, „Seljački nemiri na području sjeverozapadne Hrvatske", 19.

[14] Isto 20; Janjatović, „Represija spram hrvatskih seljaka", 39.

[15] Riječ je o događajima u Ivanovom Selu 23. kolovoza i Velikom Grđevcu 2. rujna 1920. godine; Kolar-Dimitrijević, „Seljački nemiri na području sjeverozapadne Hrvatske", 19-20.

započinjao proces okupljanja seljaka naoružanih puškama i poljodjelskim alatkama u središtu sela, što je obično rezultiralo napadima na žandarmerijske postaje i općinske ili kotarske zgrade te spaljivanjem dokumentacije o kolima i konjima, ali i poreznim dugovanjima i ostalim seljačkim obvezama. Naravno, u takvim prilikama neizbježno je dolazilo i do uništavanja ostalih predmeta u spomenutim prostorima te pljačke privatne i državne imovine.[16] Također, kako bi spriječili slanje poziva za pojačanje, seljaci su prije napada redovito prekidali telefonsko-brzojavne veze.[17]

Tijekom napada na državne prostorije na meti pobunjenika našli su se i portreti kralja Petra I. i regenta Aleksandra Karađorđevića.[18] Govoreći o tim simbolima političke vlasti, potrebno je spomenuti i sudjelovanje HPSS-a u pripremi i provođenju bune. Iako ne postoje konkretni podatci o podršci vodstva stranke seljačkim nemirima i planiranju njezinog tijeka[19], stranačka je glasnička služba odigrala važnu ulogu u širenju vijesti o pobunama među udaljenim selima, a kao predvodnici pobunjenika u pojedinim su mjestima tijekom gušenja pobune uhićeni i istaknuti pripadnici stranke.[20] Uz to, moguće je primijetiti kako se područje izbijanja pobune uvelike poklapa upravo s područjem najveće stranačke razgranatosti HPSS-a.[21] Također, posebice s obzirom na povremeno otvoreno spominjanje revolucije, kao i širenje lažnih vijesti o potpori mađarskih boljševika, unatoč izostanku otvorenog djelovanja njezinih pobornika, moguće je pretpostaviti i određeni utjecaj komunističke ideologije na pobunjene mase.[22] U svakom slučaju, pobuna je, osim političkog, poprimila i socijalni karakter pa su zabilježeni i napadi na trgovine i kuće bogatijih stanovnika pobunjenih mjesta, kao i pozivi na cjelokupno uništenje „gospode“[23], uslijed čega je došlo i

[16] Isto 20; 22.

[17] Potaknuta glasinama o odvođenju uhićenoga Stjepana Radića vlakom u Beograd i omogućena pogodnim šumovitim terenom, u okolici Lekenika izvršena je i djelomična destrukcija željezničke pruge; Banac, *Nacionalno pitanje u Jugoslaviji*, 207.

[18] Izvještaj bana Laginje bilježi uništavanje vladarskih portreta u Severinu, Velikoj Pisanici i Križu; HR-HDA-1352, Pobune, kut. 9, 387, „Izvještaj bana Matka Laginje, 24. rujna 1920.“

[19] U vrijeme izbijanja pobune Stjepan Radić, i inače sklon pacifističkom djelovanju, nalazio se u zatvoru, što je postalo još jednim od elemenata seljačkog nezadovoljstva; Banac, *Nacionalno pitanje u Jugoslaviji*, 212.

[20] Među uhićenim HPSS-ovcima svojim su se stranačkim položajima isticali Filip Lakuš iz Križa i Stjepan Uroić iz Kutine; Isto 209.

[21] Isto 203; HR-HDA-1352, Pobune, kut. 9, 387, „Izvještaj bana Matka Laginje, 24. rujna 1920.“

[22] Komunistička je agitacija na selu znatno oslabjela već nakon propasti Sovjetske Republike Mađarske u ljetu 1919. godine; Janjatović, „Represija spram hrvatskih seljaka“, 33.

[23] „Dolje sa gospodom, zatucimo ih sve, došal im je sudnji dan!“; Kolar-Dimitrijević, „Seljački nemiri na području sjeverozapadne Hrvatske“, 22.

do ponekih iznimno brutalnih ispada, poput hladnokrvnog smaknuća kotarskog predstojnika Špilera u Svetom Ivanu Zelini ili prisiljavanja župnika na bosonogo plesanje po polomljenom staklu u Kašini.[24] Napokon, u određenim su mjestima, o čemu će više riječi biti u nastavku teksta, nemiri poprimili i određene nacionalne, odnosno protusrpske karakteristike.[25]

Iako je, nakon intervencije bana Laginje kod središnjih vlasti u Beogradu, žigosanje stoke obustavljeno već 4. rujna, pobuna se nastavila širiti sjeverozapadnom Hrvatskom još nekoliko dana, pokazujući time da žigosanje stoke nije njezin temeljni uzrok, već samo povod, sve dok naposljetku nije krvavo ugušena uslijed suočenosti brojnijih, ali i slabije naoružanih pobunjenika s opremljenijim i za borbu spremnijim žandarima i vojnim snagama, na čiju je stranu inicijativa prešla već 8. rujna.[26] Potom je uslijedio novi niz represija na selu, zbog kojeg su u Privremenome narodnom predstavništvu kasnije imenovane i posebne komisije za istraživanje nasilja koje, međutim, nisu dale većih rezultata od premještanja nekolicine najnasilnijih žandara u druge krajeve ili službe.[27]

3. SELJAČKA POBUNA U KOTARU DONJA STUBICA

Budući da je poslužila kao kontekst stradavanju općinskih službenika Ciglara i trgovca Žukine, tijek pobune u donjostubičkom je kotaru potrebno prikazati na detaljniji način. Događaje u tom kraju moguće je rekonstruirati putem dijela spomenutog izvještaja bana Laginje posvećenog zbivanjima u zagorskim dijelovima Zagrebačke županije[28] i pomoću izvještaja Predstojništva kotarske oblasti u Donjoj Stubici o nemirima na području Gornje i Donje Stubice upućenog velikom županu spomenute županije 11. rujna.[29] Prema promatranim dokumentima, čini se kako se pobuna u stubičko područje prelila iz susjednih kotareva pod utjecajem glasina, ali i navodnih političkih poticaja s radićevske i komunističke strane. Takav se slijed događaja dogodio unatoč službeničkim pokušajima smirivanja seljaka detaljnim objašnjavanjem uzroka i stvarnog značenja postupka žigosanja stoke, što je podatak u kojem se vjerojatno prije može nazrijeti pokušaj naknadnog samoopravdavanja pred višim instancama vlasti, negoli stvarnog odvijanja događaja. No, bez obzira na povod, narodno je nezadovoljstvo, prema

[24] Banac, *Nacionalno pitanje u Jugoslaviji*, 206.

[25] Isto 210.

[26] Isto 205; Kolar-Dimitrijević, „Seljački nemiri na području sjeverozapadne Hrvatske“, 21.

[27] Janjatović, „Represija spram hrvatskih seljaka“, 40; Janjatović, *Politički teror u Hrvatskoj*, 103.

[28] HR-HDA-1352, Pobune, kut. 9, 387, „Izvještaj bana Matka Laginje, 24. rujna 1920.“

[29] Isto 394, „Izvještaj o nemirima u kotaru Stubica Donja, 11. rujna 1920.“

izvještajima, uskoro prešlo u pljačku te se na djelu pokazao „niski instinkt, naročito pohlepa, otimanja i razaranja željne mase“.[30]

U Donjoj Stubici nemiri su započeli 8. rujna dolaskom hodočasnika iz obližnjega marijanskog svetišta Marije Bistrice, budući da se tog dana slavio blagdan Male Gospe. Ubrzo nakon donošenja tamo spoznatih novosti o neredima i sukobima u okolnim krajevima, prekinute su komunikacijske veze općine s okolicom, da bi nedugo potom pobunjeni seljaci razoružali lokalne žandare i napali općinsko središte te prisilili općinske službenike na uništavanje spornih popisa stoke. Uslijed nastale pomutnje, došlo je do bijega dijela mjesnih uglednika, uključujući ljekarnika Raymana i općinskog blagajnika, u Zagreb, da bi potom njihova privatna imovina bila temeljito opljačkana. Slična je sudbina snašla i župnika Penića za kojeg izvještaj bilježi kako je od ranije bio omražen u mjestu zbog „različitih trgovačko-novčanih poslova“ te učitelja Suzaka, stigmatiziranog zbog nenavedenih „političkih razloga“.[31]

Do provale u općinsko poglavarstvo i uništavanja dokumentacije, popraćenog pljačkanjem i razaranjem namještaja, istoga je dana došlo i u susjednoj Gornjoj Stubici. U ovom je slučaju o osobama prema kojima je bila usmjerena glavnina seljačke netrpeljivosti poznato nešto više podataka. Naime, dok je mržnja prema trgovcima i lokalnim službenicima Ivanu i Dragutinu Ciglaru i Jurju Žukini, o čijim će uzrocima i posljedicama više biti rečeno u nastavku teksta, bila utemeljena na stjecanju imetka „ne baš uvijek dopuštenim načinom“ i prelaženjem „mjere slobodne zarade“[32], u čemu najvjerojatnije treba vidjeti eufemizam na lihvarenje ili korupciju i slične financijske pothvate tijekom ratnih nestašica, mržnja prema općinskom blagajniku počivala je na činjenici što je bio Srbin, ali i „Ciglarov intimus i pouzdanik“.[33] Zanimljivo je da izvještaj spominje i postojanje ranijih dopisa o problematičnom ponašanju spomenutih, uključujući i župnika Kovačića, koji je također postao objektom pučke osvete, no koji su nažalost ostali nedostupnima za potrebe ovog članka.[34]

Unatoč tome što se u predvečernjim satima spremala nova navala na kotarsko središte u Donjoj Stubici, kamo su pobjegli i prije spomenuti trgovci, manifestirajući se u okupljanju seljaka u poljima oko mjesta[35], zahvaljujući

[30] Isto.

[31] Isto; Isto 387, „Izvještaj bana Matka Laginje, 24. rujna 1920.“

[32] Isto 394, „Izvještaj o nemirima u kotaru Stubica Donja, 11. rujna 1920.“

[33] Isto.

[34] Isto.

[35] Posebno je zanimljiv podatak o okupljanju žena s pripremljenim vrećama za spremanje opljačkanih stvari, dokazujući time da je pljačka jedna od ciljanih, a ne samo usputnih posljedica pobune; Isto.

žandarskoj ustrajnosti u obrani i glasinama o dolasku vojne pomoći, do toga ipak nije došlo. Ujutro sljedećeg dana vojna je pomoć, upućena nakon molbe IV. armijskoj oblasti već uoči samog izbijanja nereda, posebnim vlakom napokon stigla na stubičko područje te je započela akcija hvatanja glavnih pobunjenika i njihovog razoružavanja.[36] Izvještaj Predstojništva završava ponovnim pripisivanjem krivnje za izbijanje kratkotrajne, ali prilično razorne seljačke pobune radićevskoj agitaciji unatoč nedostatku dokaza, no i izražavanjem uvjerenja kako, zahvaljujući karakteru „ovdješnjeg upaljivog doduše, no inače u sebi dobroćudnog življa“ do novih nereda neće doći.[37]

4. SLUČAJ CIGLAR I ŽUKINA

Dokumentacija o slučaju Ciglar i Žukina sakupljena je uslijed žalbenog postupka vođenog 1923. godine zbog nepodmirenja štete nastale u pobuni tri godine ranije te tako pruža detaljan uvid u posljedice seljačke pobune na primjeru dvaju službeničko-trgovačkih kućanstava pogođenih pljačkom i uništavanjem. Naime, nastojeći uvesti red u nemirno područje sjeverozapadne Hrvatske, Ministarski je savjet 5. studenoga 1920. godine odobrio izdavanje kredita od milijun dinara za podmirivanje šteta nastalih u pobuni, s namjerom kasnijeg vraćanja posuđenog novca putem poreza prikupljenih od seljaka u pobunjenim općinama.[38] Međutim, unatoč upornom podnašanju molbi, Ciglari i Žukina pune tri godine nisu uspjeli doći do isplate sudski im odobrenih sredstava te je 8. rujna 1923. godine postupak napokon ušao u zastaru.[39] Tim je, dakle, povodom nastao niz prosvjednih pisama raznim razinama vlasti u Zagrebu i Beogradu, popraćenih službenim potvrdama i ostalim dokumentima pomoću kojih je moguće rekonstruirati situaciju u Gornjoj Stubici u rujnu 1920. godine.

Iako im je potrebno pristupati s oprezom, budući da su pisani s namjerom uvjeravanja institucija vlasti u vlastitu lojalnost kao sredstvom za lakše postizanje namjeravanog cilja, uvodni dijelovi spomenutih dokumenata pružaju vrijedan niz podataka o samopercepciji i samoreprezentaciji Ivana i Dragutina Ciglara te Jurja Žukine, navodeći istovremeno i moguće razloge seljačke netrpeljivosti prema njihovim ličnostima. Međusobno rodbinski povezani, Ivan i Dragutin

[36] Isto; Isto 387, „Izvještaj bana Matka Laginje, 24. rujna 1920.“

[37] Isto 394, „Izvještaj o nemirima u kotaru Stubica Donja, 11. rujna 1920.“

[38] Isto 404, „Pismo Kraljevskom ministarstvu unutrašnjih dela (Odjel za Hrv. i Slav.), 21. kolovoza 1923.“; „Pismo kraljevskom ministru unutrašnjih dela Vujičiću, 25. rujna 1923.“

[39] Isto, „Dopis Ministarstva unutarnjih dela Pokrajinskoj upravi Zagreb, 31. kolovoza 1923.“

Ciglar bili su općinski službenici (Ivan općinski načelnik kroz prošlih 35 godina, a Dragutin voditelj lokalne pošte; obojica i trgovci), a njihov tast Juraj Žukina trgovac i zemljoposjednik.[40] Živeći „u kraju u kojem se rodio Matija Gubec“[41], „u selu Radićevaca“[42], prema vlastitom su se navođenju, ali i službenim potvrdama Predstojništva Kraljevske kotarske oblasti u Donjoj Stubici izdanima u lipnju 1923. godine, isticali kao „lojalni pristaše narodnog Jedinstva Kraljevine S. H. S.“[43] i „borci za jedinstvo“[44], čemu u prilog ide i činjenica da je Juraj Žukina nakon pobune kao član delegacije sudjelovao i na svadbenim svečanostima Aleksandra Karađorđevića.[45]

Seljačka pobuna u Gornjoj Stubici svu je trojicu zatekla nespremnima. U pismima ministru unutrašnjih poslova, Kraljevskom ministarskom savjetu i njegovom Predsjedništvu te kraljevskom namjesniku posebno se stoga ističe situacija „kada smo uz pucnjavu, trubljenje, zvonjenje, viku: ‘Hura!’, ‘Dolje Posrbice!’, ‘Ubijte Posrbice!’... jedva si spasili život, pobjegnuv bez svega u kaos.“[46] Iako nazvani „posrbicama“, i sami autori pisama navode kako su ipak porijeklom Hrvati te stoga ovaj naziv treba tumačiti ponajprije u pogrdnom, a ne nacionalnom smislu.[47] Dragutin Ciglar također ističe kako je u tom trenutku u novinama čitao o sudbini koja je snašla spomenutoga kotarskog predstojnika Špilera u Svetom Ivanu Zelini. Njegova je posebna zasluga, uz čiji spomen prilaže i potvrdu Kraljevskog poštansko-brzojavno-telefonskog ureda u Donjoj Stubici[48], što je – uvidjevši nailazak naoružane mase pobunjenika – pokupio sav državni novac i vrijednosne papire u pošti i uspio pobjeći s njima. Međutim, uslijed toga nije se našao u mogućnosti spasiti i vlastitu imovinu.[49] U jednakoj su se situaciji našli i Ivan Ciglar i Juraj Žukina, što je uvjetovalo potrebu za kasnijom rasprodajom zemljišta i prodajom obiteljske kuće Ciglarovih te zaduženja od 100.000 dinara

[40] Isto, „Pismo kraljevskom namjesniku, 28. lipnja 1923.“; „Pismo ministru unutrašnjih dela, 17. travnja 1923.“

[41] Isto, „Pismo Predsedništvu Kraljevskoga ministarskog saveta, 28. kolovoza 1923.“

[42] Isto, „Pismo Kraljevskom ministarstvu unutrašnjih dela (Odjel za Hrv. i Slav.), 21. kolovoza 1923.“

[43] Isto, „Pismo Predsedništvu Kraljevskoga ministarskog saveta, 28. kolovoza 1923.“; „Službeno uvjerenje, 27. lipnja 1923.“

[44] Isto, „Pismo Predsedništvu Kraljevskoga ministarskog saveta, 28. kolovoza 1923.“

[45] Isto, „Službeno uvjerenje, 27. lipnja 1923.“

[46] Isto, „Pismo kraljevskom namjesniku, 28. lipnja 1923.“

[47] Banac, *Nacionalno pitanje u Jugoslaviji*, 210.

[48] HR-HDA-1352, Pobune, kut. 9, 404, „Pismo kraljevskom namjesniku, 28. lipnja 1923.“; „Službena potvrda, 27. lipnja 1923.“

[49] Isto.

zbog stjecanja financijskih sredstava za preživljavanje.[50]

Posljedice pobune na život Ciglarovih i Žukine bile su dvojake. Pored uništenja i pljačke imovine, među kojom se u stanu Jurja Žukine nalazila i fotografija regenta Aleksandra Karađorđevića, a čija je šteta očevidom utvrđena na 1 662 440, odnosno 589 536 kruna, Ivan Ciglar pretrpio je moždani udar, dok je izloženost napetostima pogoršala Dragutinovo već prisutno živčano oboljenje, utječući i na njihove supruge.[51] Uz to, život u Gornjoj Stubici i nakon smirivanja situacije, a posebice nakon proglašenja amnestije za većinu pobunjenika, ostalo je problematičan za napadnute pripadnike njezine lokalne elite. Kao što je spomenuto, unatoč podnošenju molbe za nadoknadu štete i žalbi koje su uslijedile, Pokrajinska uprava u Zagrebu iz nepoznatog je razloga otezala s isplatom[52], da bi naposljetku, pod pritiskom središnjih vlasti u Beogradu, isplatila tek polovicu iznosa. Budući da je rok za dobivanje sredstava od propisanog kredita u međuvremenu prošao, a privatna tužba protiv gornjostubičke općine činila se riskantnom zbog potencijalne nove seljačke pobune, arhivski materijal ne nudi podatke o daljnjoj sudbini oštećenika.[53]

5. ZAKLJUČAK

Neredi u stubičkom kraju, koji su svojim izbijanjem zahvatili dvije lokalne obitelji čija je sudbina središnja tema ovoga rada, dio su veće seljačke pobune koja je 1920. godine izbila zbog vojnog žigosanja stoke i popisivanja konjskih zaprega, ali i zbog nezadovoljstva nakupljanog među narodnim masama još od završetka Prvoga svjetskog rata i uspostave nove države. Promatrajući slučaj Ivana i Dragutina Ciglara te Jurja Žukine u tom je kontekstu stoga važno primijetiti i kako pobuna u Gornjoj Stubici, unatoč bitnom položaju koji je zauzimao i taj element seljačkog nezadovoljstva, ipak nije započela u vrijeme samog žigosanja stoke, već na blagdan. Također, pored uobičajenog uništavanja općinskih ureda i u njima pohranjenih popisa seljačkih obveza prema vojsci i državi, uočljivo je kako je stanje nereda i u Gornjoj i u Donjoj Stubici iskorišteno prvenstveno kao prilika

[50] Isto, „Pismo Predsjedništvu Kraljevskoga ministarskog saveta, 28. kolovoza 1923."

[51] Isto, „Uredovna potvrda, 19. listopada 1920."; „Uredovna potvrda, 23. listopada 1920."; „Zapisnik očevida počinjene štete, 25. rujna 1920."; „Liječnička svjedodžba, 2. svibnja 1923."

[52] U kasnijim kontaktima isticano je nezadovoljstvo odlaskom Ciglarovih u Beograd umjesto rješavanja problema isključivo u Zagrebu, međutim to ne može biti smatrano dostatnim razlogom odugovlačenja, budući da je do njega dolazilo i prije njihovog putovanja u glavni grad; Isto, „Pismo kraljevskom ministru unutrašnjih dela Vujičiću, 20. rujna 1923."

[53] Isto, „Pismo kraljevskom ministru unutrašnjih dela Vujičiću, 25. rujna 1923."

za osvećivanje svjetovnim i duhovnim javnim ličnostima, zbog čega bi korijene njezinom izbijanju trebalo tražiti i u ranijim razdobljima, a najvjerojatnije u periodu trajanja Prvoga svjetskog rata i srozavanja društvenih struktura kojemu su njegova dugotrajnost i ratni napori pridonijeli. Naravno, primjeri drugih pobunjenih općina pokazuju da bi do pobune u Stubici došlo i bez Ciglarovih i Žukine, no time ipak ne nestaje specifičnost njihovog položaja kao jednog od glavnih objekata manifestiranja netrpeljivosti stubičkih seljaka. Iz podataka dobivenih iz više promatranih i međusobno nadopunjujućih povijesnih izvora, kao i pomoću usporedbe s općom situacijom u pobunjenim krajevima opisanom u literaturi, moguće je donijeti nekoliko zaključaka o vjerojatnim uzrocima takvog razvoja situacije. Kao prvo, spominjanje postojanja izvještaja o problematičnom ponašanju Ciglarovih u gornjostubičkoj općini, kao i spomen stjecanja imetka „ne baš uvijek dopuštenim načinom" u izvještaju uprave donjostubičke kotarske oblasti, baca sumnju na njihovu samokreiranu sliku o sebi kao lojalnim i savjesnim vršiteljima javnih dužnosti. Tome u prilog ide i spomen intimne povezanosti općinskog blagajnika s njima kao jednog od razloga seljačke netrpeljivosti i prema njemu. Naravno, već je i samo dugogodišnje obavljanje općinskih dužnosti, uključujući i nemirnu 1918. godinu, obilježenu brutalnim gušenjem seljačkih nemira zbog agrarnog pitanja, moguć povod za stjecanje negativnog statusa među pukom tradicionalno nepovjerljivim prema upravljačkim strukturama, a dodatno radikaliziranim i gubitkom povjerenja u autoritete tijekom četverogodišnjeg rata. Pored toga, animozitetu prema Ciglarovima i Žukini u seljačkoj su javnosti, s obzirom na rašireno nezadovoljstvo uvjetima u novoj državi, kao i novom državom samom, svakako pridonijeli i njihovo naglašeno jugoslavenstvo i monarhistička lojalnost, zasvjedočena i postojanjem regentove fotografije u privatnim prostorijama Jurja Žukine, čega su tragovi vidljivi i u navodima o pogrdnom nazivanju Ciglarovih „posrbicama" u trenutcima napada. Naposljetku, ne treba zanemariti ni pljačku kao jedan od ciljeva tijekom nemira, potvrđen pripremom posebnih vreća za ukradene stvari već i prije samih napada na općinske urede i privatne domove pojedinaca percipiranih kao nepravedno obogaćenih financijskim malverzacijama na račun običnoga puka. Ipak, s obzirom na neuspjeh pobune, posljedice čitavih zbivanja 1920. godine bile su negativne za sve obuhvaćene strane – dok su seljaci završili pod dodatnom represijom žandarskog režima, a Ciglarovi i Žukina uhvaćeni u pravnu borbu za financijsku odštetu, nova južnoslavenska država već je na samom svom početku ozbiljno diskreditirana u hrvatskim krajevima što će, naposljetku, usprkos postojanju lojalnih službenika poput onih obrađenih u ovom radu, dugoročno i u kombinaciji s drugim čimbenicima gledano, dovesti i do njezinog nestanka.

6. POPIS IZVORA I LITERATURE

IZVORI

Hrvatski državni arhiv - 1352, Pobune, štrajkovi i pokreti radnika i seljaka (Grupa V).

LITERATURA

Banac, Ivo. *Nacionalno pitanje u Jugoslaviji: porijeklo, povijest, politika*. Zagreb: Globus, 1988.

Janjatović, Bosiljka. „Izvještaj bana Matka Laginje o pobuni seljaka u sjeverozapadnoj Hrvatskoj". Časopis za suvremenu povijest 24/1 (1992): 257-292.

Janjatović, Bosiljka. *Politički teror u Hrvatskoj 1918. – 1935.* Zagreb: Hrvatski institut za povijest: Dom i svijet, 2002.

Janjatović, Bosiljka. „Represija spram hrvatskih seljaka 1918. – 1921.". Časopis za suvremenu povijest 25/1 (1993): 25-42.

Kolar-Dimitrijević, Mira. „Seljački nemiri na području sjeverozapadne Hrvatske u jesen 1920. godine". *Kaj* 17/1 (1984): 19-27.

THE GORNJA STUBICA "CIGLAR AND ŽUKINA CASE" IN THE CONTEXT OF THE PEASANT REBELLION AGAINST CATTLE BRANDING IN 1920

By Saša Vukovižć, Zagreb

Summary

In this article, the author deals with the causes and consequences of the attacks on state officials and merchants Ciglar and Žukina in Gornja Stubica during the peasant riots caused by the branding of cattle in 1920. For this purpose, the mentioned rebellion, with an emphasis on the area of the district of Donja Stubica, is used as a context for the described events, i. e. as a tool in the process of their explanation. Using archival material compiled for the purposes of the victims' complaint due to the delay of promised compensation in 1923, and drawing parallels with similar situations in other places in northwestern Croatia, the author concludes that the causes of the attack of the Ciglar and Žukina families were multifaceted, comprising of general dissatisfaction with the new regime, but also of accumulated intolerance towards its local representatives. Finally, the emphasis is placed on the discrepancy between the self-representation of the injured parties in the letters to the authorities in Belgrade and the real situation in the area of their activities.

Key words: peasant rebellion in 1920, Gornja Stubica, Ciglar, Žukina, Kingdom of SCS, cattle branding, social riots

(Prijevod: autor)

PUTOPISNO BOGATSTVO - 13. PUT (I.)

U ovom dvobroju objavljujemo osam nagrađenih putopisa (od sveukupno izabranih šesnaest) s *13. natječaja za hrvatski književni putopis* koji su 2019. - u sklopu Dana Franje Horvata Kiša – raspisali *Kajkavsko spravišče* iz Zagreba (organizatori stručno-znanstvenog dijela programa), te Udruga za kulturno stvaralaštvo *Franjo Horvat Kiš* Lobor i Općina Lobor (suorganizatori i domaćini). Radovi su to četvero ravnopravnih nagrađenika prema ocjeni stručnoga povjerenstva: **Emilija Kovač:** *Na bobulji kod Meštra*, **Božica Jelušić:** *O zemlji i nebu i pomalo o srcu /Vojvodina s mrvom nostalgije,* **Aleksandar Horvat:** *Mrenin otok,* **Radovan Brlečić:** "*Jutarnja zvijezda*" *i prva plovidba;* te radovi četvero nagrađenika časopisa *Kaj/Kajkavskoga spravišča:* **Marija Drobnjak Posavec:** *Putopis z mostovljanske piramide,* **Davor Grgurić:** *Ka Kupskoj dolini,* **Tomislav Šovagović:** *Badav(c)a izvora prolaznosti 2019.*, **Spomenka Štimec:** *Na kavi s Fernandom Pessoom.*

Putopise koje su nagradili domaćini, i to *Tomislava Marijana Bilosnića: Vidio sam svaki izlazak sunca u svom životu* i **Đurđe Lovrenčić:** *Knin /Druotni puti rieči* (nagrada "Loborsko srce"), kao i one šestero autora (Željko Bajza, Dinka Borota, Biserka Goleš Glasnović, Katja Matković Mikulčić, Denis Peričić i Mila Željeznjak) koje je za sljednu objavu u Kaju izdvojilo ocjenjivačko povjerenstvo, objavljujemo tijekom godine. Početkom listopada 2019. putopisna književna svečanost HRVATSKI KNJIŽEVNI PUTOPIS (kao rezultat istoimenog natječaja) u sklopu tradicionalnih Dana Franje Horvata Kiša u Loboru, bila je u znaku dvostrukih obljetnica: ***100. obljetnice*** *objavljivanja* "***Istarskih puta***"***,*** *najboljeg djela* ***F. Horvata Kiša i 95 godina od piščeve smrt***i (uz gostujuću Tribinu Kajkavskoga spravišča te putopisca i publicista Radovana Brlečića).

Podsjetimo, riječ je o književnoj manifestaciji koja od 2007., na republičkoj razini, kreativno *promiče i vrednuje* PUTOPIS u njegovoj književnopovijesnoj i suvremenoj dijakroniji - i to kao rjeđe zastupljenu, ali interferentnu, književnu vrstu. Njezin se središnji dio tradicionalno održava u Loboru, rodnom mjestu književnika iz razdoblja ***moderne Franje Horvata Kiša*** (Lobor, 23. rujna 1876. – Zagreb, 2. lipnja 1924.). Po drugi put u program Dana F. Horvata Kiša uključio se i ***Mali putopis*** s najboljim literarnim radovima loborske osnovne škole (učenice ***Marta Mađar*** i ***Lana Brčić***).

Uz kvalitativno ***obogaćivanje*** korpusa ***suvremene hrvatske književnosti*** (dotad izabrana 144 putopisa!) – cilj je programa *afirmirati* ***Lobor kao hrvatsko središte putopisa.***

(Uredništvo)

NA BOBULJI KOD MEŠTRA

Emilija Kovač, Čakovec

Putovati

Putovati treba iskreno i polako, da se život neke sredine osjeti u svojoj raznovrsnosti i integritetu. U svijetu iskričavih prestižnih i pomodnih atrakcija čije promicanje počiva na vezi s medijsko-komercijalno instaliranim nositeljima trendova, dogode se tako apsurdne situacije da su nam mjesta, gotovo da se kaže – u susjedstvu, nepoznanica, njihove ljepote, premda spadaju u temeljne vrijednosti, prođu nezamijećene, štoviše, više se i ne zamjećuju kao vrijednosti. Postoje čuvari, institucije, autoriteti, no – kako je palo povjerenje u njih, povlače se u ulogu posluge, a ne predvodnika. Problem autoriteta u njegovoj je manipulativnosti, ako stvari nisu postavljene dobro, a, istini za volju, reći je kako nerijetko nisu.

Na taj sam način definirala svoj put u Otavice, Meštru u pohode: kao otklon od aktualnih civilizacijskih imperativa koji pritišću i mrve, ali su nam jedina izvjesnost pa ih prigrlimo, nerijetko nevoljko, ali nužno. Krenula sam bez striktnog plana i itinerera, vlakom, s čekanjima i presjedanjima, bez rezervacije i garancije komoditeta - svakodnevnim uhodanim linijama o kojima ovisi život. S vjerom da funkcioniraju jer – život u svojoj temeljnoj svakodnevnoj stabilnoj inertnosti, zaboga, mora funkcionirati, kolikogod iskustvo sa željeznicom ne davalo nade takvom uvjerenju.

Vlak naš svagdašnji

Putovati kroz Lijepu moju željeznicom prilično je tjeskobno: tako sam se vozila i prije trideset godina, štoviše, novije vrijeme upisalo se uznemirujućim znakovima na kojima nikako da se ozbiljno poradi. Na stranu to što je osoblje bilo ljubazno, iznad očekivanja: stanje zbilje nije se dalo zasjeniti. Svako malo prolazi se napuštenim postajama – nisu to više ni stajališta, kamoli stanice: kućice s natpisima naselja u koja nema tko putovati obrastaju grmlje i travuljine. Nađe se nerijetko i sasvim dobro razvijeno stablo koje se uselilo probijajući svojom rasko-

ši krov ili prozore. Dvadesetak godina propadanja ostavilo je dobrano vidljive tragove. Nimalo bolje ne doima se ni priličan broj onih stanica koje jesu u funkciji. Jedna me osobito iznenadila domaćinskom atmosferom: trijem ispred čekaonice pretvoren je u malu radionicu – stol krcat kliještima, odvijačima, vijcima, krpama za laštenje… ima kave, piva i tko zna čega još što nisam uspjela razaznati u prolazu. Na podu leži kompletno rastavljen moped kojem je netko od osoblja mogao mirno posvetiti punu pozornost jer drugog posla osim otpozdravljanja vlakova tu zapravo i nema. Bit će da poneki od onih sporih notornih lokalaca i stane pa je potrebno obaviti razmjenu papira, potpisa ili neku sličnu formalnost. Tu posluju vremešni, tromi trbušasti prometnici s kojima će odumrijeti posao salutiranja vlakovima. Vlakovođa je opskrbljen svim potrebnim informacijama jer ima mobitel, tako da su ovi koji ga u stavu mirno i s prometnom pločicom ispod pazuha, po neažuriranim pravilima službe, ispraćaju iz svoga rajona, uglavnom prestari za uvođenje u nove sustave: potrajat će još koju godinu, a onda odlaze u muzej ili ropotarnicu kao neuporabljivi dijelovi preživjelog sustava.

Kod Meštra: naši uzleti su naš teret

Usprkos svim očekivanjima, vlak je dotandrkao do moje ciljne stanice, Drniša – baš na vrijeme. Domaćica vlaka ljubazno me i na vrijeme probudila asistirajući na izlasku. Još je noć, mjesec je listopad, no već u pet jutro je sasvim zrelo - život započinje rano - beru se masline…

Posjećujem Memorijalni kompleks I. Meštrovića, nacionalnu svetinju, i to molim da se shvati doslovno, bez trunke pretjerivanja ili bilo kakvih drugih prelamanja značenja. Premda se radi o svetinji, čini mi se nepristojno zapostavljenom, ne toliko od institucija koliko – od nas. Institucije nemaju izbora nego mariti, premda - Meštrović je tvrd orah za ideologije. Dao je maha životu pa je sve to s njim ispalo bujno i obilno: njegovo Hrvatstvo i Jugoslavenstvo, crkve, Isusi i Majke Hrvatske, obilje ljubavi, strasti, revolucionarnosti i konzervativnosti… Kako god se ideologije razlikovale, zajedničko im je što su shvatile veličinu zalogaja pa je svaka prižmirila koliko je trebalo da ga, takvog kakav jest, mogu obuhvatiti. Malo su se zagrcnule jer tema nadrasta njihove rubove. Osoba tako bujnih intelektualnih i duhovnih sadržaja kao što je on uvijek izlazi izvan okvira koji mu se mogu dati pa tu nastaju problemi. Žestoko uključen u život, Meštar se mijenjao, snažno i kontradiktorno. Čovjek nije čovjek ako prije toga nije zametak, derište, adolescent… Čovjek nije izbor nego ukupnost. I nema u tome konačne točke – sve su točke prijelazi. Talent, recimo radije – genij, ima svoje kriterije, okvire, oblike postojanja, kompaktnost i suvislost upravo u strukturi kakva jest, u svojim kontroverzijama koje su ga definirale i izgradile.

Život je prirodni proces: sve što se rodi, stari i nestaje – na razini pojedinca i grupe jednako. Danas se loše suočavamo s tom prirodnom činjenicom – da se, kad nema uvjeta za život, umire. Ideologija radije očekuje žrtvu u ime života nego da upre ostvariti uvjete da te žrtve ne budu potrebne.

Svako vrijeme prilagodi svog čovjeka sebi tako da mu sasvim dobro služi. Gospodari vremena ogrnu se nekim lijepim izrekama pa svoje priče posreduju formalno prihvatljivo, suvislo…

Govoriti o Meštroviću u tamo neko vrijeme bio je problem budući da se u priči o njem ne može izbjeći njegova vjera. Konačno, njegova je najintimnija ostavština ekspresija tog duhovnog u formi crkve, i to snažna naziva – Presvetog Otkupitelja.

Nominalno je problem riješen dobro iznađenim eufemizmom koji prostor definira kao memorijalni spomenik, uz dodatna sitnoslovna određenja (u tekstu darovnog ugovora iz 1952. stoji da se radi o „crkvi za služenje mise - na staroslavenskom jeziku, mjestu za pokop članova obitelji Ivana Meštrovića te javnom prostoru otvorenom za posjetitelje“). Znatniji je problem što se, otkad nema zazora od određenih imenica i njihovih referencija u zbilji, nije dogodila bitnija reanimacija, aktivacija – kompleks, zajedno s okolinom, živi i diše pretiho, preplitko, bez vitalnih znakova života, više povremeno i prigodno nego kontinuirano i razvojno.

Gledajući pejzaž u kojem se rodio, čovjek dođe na ideju da kaže – njegovi su likovi mišićavi kao kamenje s kojim su rođeni. Od Promine na sjeverozapadu i Svilaje na jugoistoku, lanaca koje su dosad temeljito prohodali jedino lokalni pastiri, između raspuklina, odrona, nakupina, usjeka, strmina, igala, vrtača… razvije se pokoje polje, razlije neka voda i tako život krene kako već može. Treba biti snažan da bi se tu živjelo i to je u Meštrovića očito: njegovo je djelo proizašlo iz potrebe za snažnom gestom i iz isto takve emocije. Žene su mišićave, žilave, anđeli nisu eterična bića nego radnici u materijalnom. U svemu tome – uspio je ostati lirski, sanjarski – muskulaturu spojiti s profinjenim stilizacijama. Mislim na one njegove evanđeliste iz Presvetog, geometrične i nevoluminozne, gotovo linearne, i na onoga Krista kojeg je radio za se, gracilnog, krhkog i lomnog dječarca obgrljenog krilima Višnjih, izdignutog, lišenog zemne težine… inače po svemu zemnog. Sve su kombinacije moguće, i to tako da dijelovi, slojevi, suznačenja stoje dobro i suradnički jedni drugima.

Kristuši

Prolistala sam njegove Isuse. Kristuše. Isklesao ih je iz jako različitih promišljanja i s jako raznovrsnim konotacijama.

Tko ne zna onog od niza ukrštenih linija koje se stječu i razilaze u nekoliko

čvorišta (koljena, pestni zglobovi, pete), rađenog za obitelj Crnčić, ali je nekako dat na javnu uporabu pa visi u crkvama diljem zemlje? Cijeli taj skromni volumen visi u prostoru s mukom, snažno akcentiranih stopala, dlanova i kvrgavog iverja koljena. Sav okrutan u oštrim prelamanjima linija, sav uskličan u svojoj predanosti. Stopala i dlanovi zatvaraju strukturu tijela linijom Y i X tako da sva ta čvorišta malo (i ne-malo) bole.

U Otavicama pak visi mladić, mekih linija tijela u čistoj proporciji križa. Pozadinski anđeo s naznakom Budhine mirnoće i sabranosti bdije nad njim: mladić se može bez ikakve zadrške osloniti na nj - taj zna, ne plaši se. Premda postavljen u prvi plan velike priče u koju i za koju je rođen… ili bar - takve kakva nam je trebala da, zahvaljujući svim svojim kontroverzama, drži koncentraciju i sumnje i nade u punoj pregnantnosti, taj Krist nekako nije glavni djelatnik u situaciji. Sasvim je zaštićen u toj viziji, tijelo mu je ovijeno trostrukim stiliziranim krilima serafa/kerubina kao ljuskama, još nestasalo u zreli oblik spreman za patnju, zaštićeno i ispunjeno blagošću na koju onaj konvencionalni, koji mora riješiti i stvari neba i stvari zemlje, baš i nema pravo. Nije da tu nedostaje muskulatura, jedino je pretjerano skladna, cijela je pojava nježna i krhka te izaziva estetsko udivljenje, ganuće: gotovo da je heretičan ako ga mjerimo dogmatičnim odrednicama i nekako nije autonoman, spreman za djelovanje. Gotovo da kažem – djeluje kao avatar, emanacija, strategija, a ne kao autentično biće. Tek su noge, odnosno preplet jednog para krila pozadinskog anđela, naznaka Krista Crnčićevih: tu se dodiruje zemaljsko i nebesko, ljudsko i svetačko, trn i aura. Za svoju vječnost Majstor je odabrao priču blagosti i harmonije, rabeći dlijeto kao pero kojim draga kamen da ne razbudi u njem demone snage.

To što sam cijeli sat sasvim sama razgledala prostor, nije dobro: nadala sam se gužvi. Naravno da sam privilegij neometanog i sasvim osobnog doživljaja u potpunosti iskoristila dopuštajući cijelom kolopletu emotivnih stanja da se razvije i manifestira. Ljubazni službenik (Davor, čini mi se), koji je samo za mene otključao vrata (originalni portal, nažalost, nisam uspjela vidjeti – otet tijekom rata, još je negdje duboko sakriven: Davor kaže - zakopan, da se ne nađe ni slučajno), s velikim je uvažavanjem priskočio s nekoliko informacija, diskretno puštajući da doživim situaciju. Doživljaje uskraćujem: sasvim su osobni. Situaciji je pogodovala činjenica da je Davor morao ohladiti svojih 120 kila pa me sasvim ostavio na miru dajući mi mogućnost i da razvijem i da saberem emocije.

Okolica

Pogled s Paraćeve glavice već sam po sebi svjedoči kako je Meštar imao sjajno oko: izdižući se nenametljivo, a opet samosvjesno, u pitomosti Petrova polja, naznačio je i svoju pripadnost i svoju posebnost u zajedništvu svih tih Gabrića,

Meštrovića, Sučića, Reljanovića… koje je naslijedio i sve to nasljeđe sublimirao sobom.

Nedaleko od memorijalnog, u kući koju je sagradio za svoje roditelje, ubola me osa dok sam zagrabila u prezreli preplet trsovih vriježa. Osa je, nažalost, uginula, ja sam se osladila. Grožđe je bilo predobro. Nisam odoljela ni maslini: ubrala sam jednu sasvim smežuranu, bez trunke gorčine pa još jednu napete opne i još punu sokova, moćnu od gorčine.

Šteta što će propasti neubrano. Jasno da je tu onako – ambijentalno, ničije, na radost pticama nebeskim i namjernicima, no namjernik se osjeća pomalo kao lopov: kuća je ograđena, nosači trsa u sasvim dobrom stanju – očigledno je da netko o svemu vodi brigu, no prozori su prazni - nema zavjesa, nema slika u njima, iza njih ne diše nitko. Šteta je, i grožđa i stanja oko njega. Status memorijalnog spomenika, zaštićene baštine, i nije neka garancija za život. Memorija je vrlo nepouzdan prostor…

Polja i glavice

Crkva, mauzolej, hram – kako već želite, smješten je na Paraćevo glavici usred Petrova polja. Iz Drniša do Otavica vodi put kroz Kadinu Glavicu… zagolicale su me te glavice pa sam ciljano razmotrila pejzaž i njegove prijenose u jezik. Zamijetila sam lijep broj jednoglavih, dvoglavih, troglavih struktura razasutih okolnim gorskim lancima. Zovu se prikladno – Đurđeva glavica, Široka glavica, Stupinska, Glavica, Podglavica (naselje pod Glavicom)… Dogodi se da se priroda i čovjek čuju i surađuju: imena slijede forme tvoreći skladnu priču.

Pretpostavljivo – zanimala me Čikola, no nje u ovom trenu nema. Pretvorena je u mulj zarastao u trsku, šaš. Razmišljam… o braći koja brane svoje domove: bilo to patetično ili ne, radikalno ili ne, politički korektno ili ne, korijen je dobar. Vrijedno je branjenja, no zašto to mora biti u obliku teških priča? Kad naslage ideologija i besputi tumačenja zbilje odigraju svoje, potencijalno lijepe priče pretvore se u čudovišta. Jedan od hodača ovim krajem, ne znam mu imena, rekao je: Divljina pripitomi ljude i dobro je kad je tako - prihvatimo se svijet i mi, no ponekad, dodajem pametniku, i divljina i ljudi jednako podivljaju… U takvim slučajevima treba mnogo vjere u se i druge, uzdanja i pomoći Božje da život uspije!

Ljudi

Premda je kraj ravnica, a dan lijep, ljude jedva da sam zamijetila. Ovdje ima prošlosti, no nedostaje budućnost, a sadašnjost jedva izdržava. Kad jednom krene taj hod unatrag i prema dolje, teško se zaustavlja, to su nekakvi prirodni zakoni.

Od Drniša do Otavica prevezao me Joško jer se nisam snašla u lokalnom običaju dočekivanja autobusa: budući da je komunikacija na relaciji Drniš – Split oskudna, uz to - bila je subota pa se nije putovalo na posao, u funkciji autobusa prometovao je neki oblik kombija. Uopće ga nisam prepoznala stojeći na mjestu koje su mi lokalci naznačili kao stajalište, a nije ni vozač prepoznao mene kao zainteresiranu putnicu. Nakon kojih pol sata čekanja izmirila sam se s idejom o pješačenju do Otavica kao sasvim prihvatljivom rješenju (mogu ja to, radi se samo o kojih šest km!), no onda sam podigla prst. Nakon daljnjih pol sata priupitala sam dječarca koji se vraćao iz trgovine – ima li šanse da nekog uhvatim. On je rekao – ima, čekajte. Čekala sam…

Na palac se uhvatio Joško, vremešni gorštak pomalo zastrašujućeg izgleda zbog kuštravih obrva, baš pravi dinaridski tip, koji je prihvatio ulogu snabdjevača svojih susjeda. U selima uglavnom žive stari ljudi, a snabdjevenost lokalnih trgovina, i tamo gdje postoje, nije naročita te onda Joško, posjednik auta, nakrca haubu kruhom, deterdžentom, brašnom, tjesteninom… i razvozi po selima. Držala sam u naručju vrećice s bananama za baku koja leži i neće još dugo te kolače za neko slavlje: dobro sam došla da pripazim na njih – važno je da stignu u pristojnom obliku.

U povratku opet sam digla prst: do regularnog autobusa, ili što bi se već pojavilo, imala sam podosta vremena pa da vidimo… Učas je stao električar Mate. Auto je bio pun alata i raznovrsnog materijala, pravo malo univerzalno skladište: bilo je tu cementa, lopata, ljestvi, kliješta, žice… Kad Mate dođe u kuću, može popraviti sve. Posla ima napretek jer – nema ljudi, osim te stareži, ponavlja Joškovu priču o tihom umiranju. Bolje da sam pričekala autobus: poštedjela bih se ove gorčine.

Mate trenutno radi na instalacijama u Crkvi sv. Ante pa ide na posao. Voli crkve i zna ih dobro.

Crkve, za kraj

Dakle, stvar s crkvama u Drnišu stoji ovako: tu su, nabraja Mate, Sveti Ante, Sveti Roko, Gospa od Ružarija i Sveti Ivan Krstitelj - katoličke, Uspenije Bogorodice i Aranđel Mihailo - pravoslavne.

U administrativnim granicama Grada Drniša, nastavlja Mate, nalaze se još: Sv. Petar u Siveriću, Sv. Petar (pravoslavna) u Biočiću, Sv. Jovan (pravoslavna) i Preobraženje Gospodinovo (unijatska) u Baljcima, Sv. Petka (pravoslavna) u Kanjanima, Sv. Josip Radnik u Kadinoj Glavici, Sv. Luka u Štikovu, Kraljica Mira (ta je sasvim nova), Bogorodičin Pokrov (unijatska) i Sv. Đurađ (pravoslavna) u Kričkama… Zna ih sve: u rijetko kojoj nije nešto radio.

Malo se čudim – broj mi se čini popriličan , ali to tako ide: natalozi se s vremenom pa onda traje, tavori, propada, uskrsava - mislim, ali ne govorim. Puštam Matu da dovrši svoj niz: Ime Isusovo u Drinovcima, Sv. Petar i Pavao u Širitovcima, Sv. Franjo Asiški u Pakovu Selu, Sv. Mihovil u Pokrovniku, Sv. Trojstvo u Sedramiću, Sv. Juraj i Sv. Jovan (pravoslavna) u Žitniću, Sv. Frane u Trbounju, Sv. Ilija u Lišnjaku, Sv. Đurađ (pravoslavna) u Velušiću… Da, i Presveti Otkupitelj, ali tu Mate nije radio ništa.

Dobro se Gospodin udomljavao u ovom kraju, pa ni sad mu nije loše! Još da je ljudi...

O ZEMLJI I NEBU I POMALO O SRCU

Vojvodina, s mrvom nostalgije

Božica Jelušić, Đurđevec

Moje najvažnije vojvođansko iskustvo po povratku s nedavna izleta: *Mru gospodstva.* Kozmopoliti, filantropi, hedonisti, raskošnici i rastrošnici duha, ljudi izvanredne sudbine, odabranici Fortune, ne žive više među nama. Ti ljubitelji žena, vina, konja, otmjene konverzacije i estetskih užitaka, koji su znali i u porazu i gubitku bili veliki, jednostavno su „odskliznuli" s onu stranu oblaka. Nema ih više, a po njihovim tragovima raste trava, dok prosta svjetina u grabeži uzima što se dade potrošiti i satrti, ne mareći za činjenicu kako su tradicija i kontinuitet jedine prave sastavnice ljudske opstojnosti.

Beljanski, Dunđerski, Predić, Pupin, Radičević i Crnjanski, Nadežda Petrović, Milan Konjević, Milica Stojadinović, bili su i ostali subjektima naših tihih poklonstava. Znati o njihovu životu i njihovim djelima, civilizacijska je obaveza nas, koji dijelimo prostor pod istim panonskim nebom. Rijeke, konfiguracija i plasticitet krajolika, građevine, drveće i raslinje, ritmovi i strujanja, stvaraju jedan *duševni tip,* formiraju ukus, poslaguju našu emotivnu strukturu. Zbog toga se u *panonskom kodu* tako dobro razumijemo, čitamo, uvažavamo i volimo. Stvaramo doživotna prijateljstva, dosmrtne ljubavi, besmrtna djela s istim zajedničkim nazivnikom. Odlazimo tragom naših uspomena, čak i kad nam se čini da smo zatvorili krug i voskom zalijajali stranice naše osobne povijesti.

U Novom Sadu, kamo sam prije četrdesetak godina hodočastila na „sentimentalni hadž" gotovo svaki mjesec, ponovo nađoh nešto pariško, opušteno, fluktuirajuće, prpošno, šmekerski posloženo u *red knjiga i slika, red nauke, red druženja, red dragosti*. I naravno, ponoviti mi je staru istinu; nema rijeke kao što je Dunav ni tvrđave poput Petrovaradina, ni gore ljepše, pitomije ni pjesničkije od Fruške gore, nad kojom još i danas sjaju one Brankove zvijezde: *„O, zvijezde sjajne, moja siročadi, / deco mila mojih leta mladih…"*. Ta davna putovanja vlakom

kroz noć, kroz gustu panonsku tišinu prožetu mirisom izabele, i ova danas, naravno da nisu ista, ali ne gasne sjaj i uzbuđenje ne splasne, dok se poznate vizure stanu razlistavati oko nas, kao stranice Evanđelja. Sve je ovdje moje i sve me dira do one najtanje strune, bivajući *zemaljsko kao nebo, nebesko kao zemlja,* kako veli Bienkowski.

Šetnja gradom oživljava staru relaciju: od Beogradskog keja do Katoličke porte, gdje je nekada bila redakcija „Polja". Dolazeći od strane veoma lijepe zgrade Pozorišta, prvo ćemo svratiti u šarmantnu kafeteriju „Pogon", gdje nude pet vrsta kave (odlučujemo se za brazilsku i indijsku) koju vlastoručno peku, melju i pripremaju pred našim očima, a ljubazna nas mlada konobarica o svemu tome cvrkutavo podučava. Cijeli je prostor ukrašen umjetničkom bravarijom i antikvitetima, što mu daje otkvačen ali ugodan dojam i obvezuje na ponovni susret. S nogu se može pojesti vrući đevrek ili časkom prisjesti na ukusnu janjeću čorbu s malim lepinjama i crnim pivom, što se zapravo ne bi smjelo propustiti. Osobito ako je pred nama dugo pješačenje i pažljivo razgledanje, u kakvo smo se upravo zaputili.

DVIJE VELIKE SUDBINE

Gradovi imaju svoje nedvojbene ljepote i specifičnosti, no samo veliki ljudi, dostojni velike sudbine, ostavljaju pečat vremenu. Jedan od takvih je **Pavle Beljanski,** pravnik, diplomat, kolekcionar, čiju spomen-zbirku idemo pogledati, s noge na nogu, prolazeći ulicom Mike Antića, mog omiljenog boema i velemeštra stiha, čiju pjesničku krunu ovdje nitko nije naslijedio. O zbirci, na razini statistike: ona sadrži 185 djela od 37 autora, potom pisma, dokumente, fotografije i mobilijar, koji su ovom profinjenom ljepoduhu za života pripadali. Rođen 1892. u Velikom Gradištu, Beljanski po završetku studija stupa u državnu službu u svojstvu „pisara prve klase" pri Ministarstvu vanjskih poslova. Diplomacija će ga odvesti u velike svjetske prijestolnice: Štokholm, Varšavu, Beč, Pariz i Rim, gdje će biti u prilici ugoditi svojim interesima za slikarstvo i rijetke predmete. Tako će ući u družbu flanera i kreativaca, nemirnih i radoznalih, visoko postavljenih ličnosti, željnih uspjeha u sferi lijepih umjetnosti. Elegantan i elokventan, filantropski nastrojen, obdaren profinjenim ukusom, Beljanski će se u ovu skupinu uklopiti kao perorez u korice.

I tek kad se po oporuci razreže svilena vrpca, vidjet će se što je bilo u paketu: Caravagio: Flora, Murillo: Sv. Sebastijan, jedno (rekli bismo holandsko) „Rođenje Kristovo" iz 16. st. te iz istog izvora „Poklonstvo kraljeva" iz 17. st. A kao pravi biser, bit će tu Bukovčeva „Velika Iza", mliječnog inkarnata i guste, kraljevske kose kojoj skromna služavka pomaže pri obredu kupanja, ističući prigušeni eroti-

zam i ljiljansku eleganciju toga tijela, koje ni jedna ruka nije skršila, niti biljegom opečatila. Srpsko je slikarstvo u zbirci Beljanskog dostojno prezentirano imenima Šumanovića, Konjovića, Dobrovića, Lumbarde, Stijovića, Nadežde Petrović i drugih, te se njegov poklon vlastitom narodu može mjeriti olimpijskim metrom. Čovjek koji je u pola stoljeća toliko sakupio, sačuvao i obradio, ne podliježe standardnim mjerilima. S gospodske je visine umio pogledati na život, a umjetnost mu je bila istinski *placebo,* kao u onoj tragičnoj situaciji, kad je sedam članova njegove obitelji poginulo prigodom bombardiranja Svilajeva. Povukao se u Beograd i živio je tiho, slušajući glazbu, uranjajući okom u razgorjele ili prigušene pigmente, pohranjene u ručno izrađenim i pomno odabranim ramama. Ima u njemu nešto od pojave Oscara Wildea: otmjenost, distanca, a opet strast, koja pulsira u prsima i pod čelom, duh vječito budnoga lovca na poljanama Estetike. Nešto što ti ne da zaspati ni udaljiti se od predmeta svoga obožavanja, a što običnom oku zauvijek ostaje skriveno i nepronično.

Nekako mi se čini da i ne bi bilo pravedno da takvo blago naslijedi jedna osoba. Beljanski bijaše neženja, svoju je zakladu ostavio narodu i državi, na radost nas, koji gotovo ošamućeni izlazimo iz Muzeja, ispijamo svoje pivo i u tišini kontempliramo: *Što bi se zapravo desilo, da su se srele dvije prekrasne slavenske duše, Beljanski i Cvetajeva, a koji, upravo saznadosmo, bijahu suvremenici? Bi li to spriječilo uteg nesreće na jednoj, i povećalo na drugoj strani? Bi li uopće…...*

Za razliku od Beljanskog, koji je većinu vremena provodio na otmjenim i zatvorenim mjestima, **Bogdan Dunđerski**, agronom, poduzetnik, političar, ljepoduh i hedonist, pripadnik najbogatije vojvođanske obitelji s kraja 19.st. boravio je mnogo u polju, šumi, parku, na hipodromu, uvijek u pokretu, među konjima, nasadima, drvećem, ponekad među otmjenim muškarcima i ženama koji su znali što je dobar život i duboka strast. Negdje 14 kilometara od Bečaja prema Bačkoj Topoli, izgradio je Dvorac FANTAST, po vlastitoj zamisli, a imenovao ga po svom najdražem konju, trostrukom pobjedniku kraljevskih konjičkih turnira. Na imanju od preko 2600 jutara zemlje, dižu se krila, kula, nazubljeni obodi i velebne unutrašnje prostorije dvorca dostojnog europske vlastele. Plod mašte, hedonizma i elementarnoga prkosa jedne neukrotive duše. Kad je naime, Kralj Aleksandar iz zavisti proglasio da je njegov oponent Dunđerski bankrotirao, on podiže tu građevinu, park, bazen, štale i gospodarske zgrade, premda ne namjerava živjeti na tako prostranu mjestu. Ima on ladanjsku vilu u Čelarevu, gdje se nalaze i njegova pivovara i tvornica tepiha, te druge stvari koje mu zaokupljaju duh. Fantast je mjesto za pokazivanja: za otmjene balove, susrete, društvene događaje i poslovne kontakte, te u zadnjem poglavlju, za ženu koju je želio osvojiti i zadiviti.

Dunđerski je naočit, stamen, plamena oka, lijepo krojene glave. Nosi ufitiljen brk, gospodsku odjeću, jahaće čizme: nikome ne dopušta usporedbu na svoju šte-

tu, pa ni samome suverenu. Volio je žene, no zbog okolnosti i samo njemu znanih razloga, nije se ženio. Dvije su Marije obilježile njegov život: izvjesna Mara Dinjaški, koju je, kažu, otkupio od svoga kovača, za mnogo zemlje i tvrde valute, a čiji će lik, po Bogdanovoj želji, ovjekovječiti njegov odani prijatelj **Uroš Predić,** slikajući Bogorodicu u dvorskoj kapelici. Legenda veli da je galantni ljubavnik Bogdan dao napuniti mlijekom dvorišni bazen, obučen u mramor, da bi mu se ljubavnica u njemu kupala i imala meku kožu. Također je zasadio reprezentativan park u englesko-francuskom stilu, a ta visoka, čvrsta, ekološki zdrava stabla i danas šumore poemu o rasnom i strasnom životu, konzumiranom do posljednje kapi. Nažalost, ljubljena Mara nije dugo živjela, a imanje je preuzela stroga i radišna domaćica Marija (kažu: rodom iz Podravine!) koja je upravljala stečenim dobrima i Bogdanovim životom.

Dunđerski također nije imao nasljednika ni potomaka. Nekada davno opljačkan i devastiran dvorac, obnovljen je u društvenom vlasništvu, dok su pivovaru u Čelarevu preuzeli vlasnici Karlsberga, a druga su dobra usitnjena i podijeljena. Bogdan je umro 1943. godine u 82. godini života. Sahranjen je u kapelici na imanju. S Predićem je imao dogovor da će ležati u zajedničkoj grobnici, no umjetnik je oporučno iznevjerio obećanje, želeći biti sahranjen u rodnom mjestu, pored majke koju je obožavao. Bogdanova nećakinja Lenka Dunđerski, inspiracija i tajna ljubav **Laze Kostića,** umrla je u Beču u 25. godini. Nekim čudom, glasovir na kome je svirala, preživio je paorsku grabež i pohlepu, te se nalazi u jednom od obnovljenih salona Dvorca Fantast. Lenkinom ljepotom nadahnuta je i čuvena Santa Maria della salute, koju smo nekada učili napamet, vjerujući u romantičnu i trubadursku ljubav. Možda vjetar ponekad kroz grane visokih borova prevlači njene svilenaste stihove: „*Zar meni jadnom sva ta divota? / Zar meni blago toliko sve?/ Zar meni starom, na dnu života, / ta zlatna voćka, što sad tek zre? /Oh, slatka voćko tantalska roda, / što nisi meni sazrela pre? / Oprosti moje grešne zalute, / Santa Maria della Salute…*“

I eto, tako. Sve ostalo pripalo je svemoćnoj zemnoj prašini i valovima Tise, koja tamo u daljini šumori, probijajući se kroz divlju, zatalasanu travu: „Sic transit gloria mundi / Tak prehaja slava tega sveta….“.

Završnica…..I POMALO O SRCU

Moje najvažnije vojvođansko iskustvo: Mru gospodstva…. Ponovo čitam tu rečenicu, i mislim kako u tome i nema neke drame, valja to prihvatiti, staloženo, heraklitovski, kao neminovnost generacijske smjene, kao pobjedu Prirode nad ljudskom slabošću, jer ona uistinu opstoji i tamo gdje mi prestajemo, gdje se pre-

dajemo, sumirajući u glavi što je odrađeno, što predstoji, a što nam naposlijetku nije ni bilo dano. Vraćamo se kući, raspravljajući o dobrom ribljem obroku prije granice, da se potroše preostali dinari i predahne uz Dunav u sjeni trepetljike, sjećajući se one lijepe pjesme: "*Trepetljika trepetala od vedra neba, / Aj, oni naši bijeli dvori, puni bisera…*". Zapisala sam u bilježnicu neke mjestopisne impresije: polja u valovima bogate zemlje, laporaste, razigrane, sa stvrdnutim krijestama poput valova nekadašnjeg Panonskog mora. Oblici praživotinja u krajoliku, korijenje krupno i kvrgavo kao nabrekle vene. Zelenilo do ruba prozora. U Đakovu čak i oblaci u obliku lipicanera u trku. Krupna li je opeka od vojničkog dvopeka! Tko li je gradio ove štacije, pivovare, kožare, ladanjske kuće, mlinove, kapetanije? Tko ih uništava, ne misleći o tome da je povijest lađarski konopac, kao ruka debela, neprekinuta i čvrsta nit, znojem i krvlju natopljena?

U Čelarevu smo vidjeli ladanjski dvor i park, ostavštinu Dunđerskog, obnovljene fasade, krovišta i stubišta, no ponovo uništeno rukom dokonih seoskih klipana i zgubidana, kojima ništa nije dragocjeno ni sveto. Ni kameni lavovi na ulazu u imanje nisu tu rušilačku ruku uspjeli zaustaviti. Prolazimo kroz sela, također obilježena znakom propadanja. Trijemovi i štukature, neće momci u pandure… Šamije su našivene, a cure su neljubljene. Opsjeda me duh folklora. O, staro raspelo među korovima i perunikama, gdje se maze žuta i ljubičasta svila, kao podsuknje u gazdinske kćeri! A pohlepna je hrđa oblizala željeznu ogradu, pojela slojeve boje i nigdje nema sjaja slavonskog zavičaja! Kuće su napuštene ili srušene: samo se prednjice fasada napred drže, jedan jedini zid poput kulise, prozorčić s trulom zavjesom, dok su čitav dvorišni dio i kućno sljeme srušeni, materijal odvezen, očišćen i samljeven u prah.

Napravili smo predah u Đakovu, poklonili se dičnome Biskupu i pojeli sladoled. Razgovori o prosvjetiteljstvu, filantropiji, o "pisanoj Toskani", kako veli zločesti Krleža za Strossmayerovu katedralu. Jako nas je umorilo sunce, pa dalje nisam zapisivala, a sve se činilo slično kao u Podravini. U Orahovici smo jeli, odmorili se; omirisala sam ruže, prošla između već ocvalih lipa, rastužila se zbog nečega, ne dohvativši razlog. Zavezli smo se u neke književne asocijacije, promakla mi je moja rodna kuća u Pitomači i kip Svete Obitelji u Kloštru Podravskom i već su se pojavili betonski mlinovi u Đurđevcu, znak kućnog praga.

Zaspala sam brzo, cijelu se noć penjala nekim zavojitim stubama u toranj, vjerojatno očekujući Bogdanovo plameno oko i viteški rukoljub. Aman zaman, nema više toga. Ruši se sve i osipa pod rukom vremena, samo nostalgija, ona žilava penjačica na prastarom hrastovom deblu, jaka korijena i kožnata lista otporna na mraz, živi i traje u vremenu.

2019.

MRENIN OTOK

Aleksandar Horvat, Ludbreg

Sonce je negda baš prave farbe. I baš je denes takvo, kak retko koji dan. Svet je čisti i lepi, zglancani, ali ne blešči, lefko je v njega gledati. Noge mi štrpčeju, rad bi me otpravile nekam v prirodu, nekam gde bum oči pasel i z vuhima migal, gde bu mi nos našpinčeni na duhe kaj jih veter donaša, gde me bu odvleklo v stare spomenke. Ostavlam pol lončeka kave i letim na Dravu, v Hrženicu. Dravsko korito je tu međa med Podravcima i Međimurcima. Pred četrdeset let sem, kak desetletni dečec z zelenom šiltericom i v špilhozicama, tu v Hrženicu z pokojnjakom hodal na ribičiju . Kak se zmislim, dubravskoga jezera onda još ni bilo, a toga leta, ili koje leto prije, su zalaufali varaždinsku hidrocentralu. Niti hrženičkoga mosta ni još bilo, samo dravski čoni namesto njega.

Z Hrženice na sever, slepa cesta naglo nestaje, pred menom je široka reka. Dale nema. Makar nisem to štel, pot se nastavil čez vreme...

Jezero devetsto sedamdeset šesta

Lepo mi je tu. Dravski viri šumiju i klokočeju. Otec mi je rekel da če me vir pogotne, da više ne zidem vun. Viru sem bil strahu, ali Dravi ne. Za sigurnost je moje mesto tam gde se šoder pomali spušča nekam v sivozelenu globinu. Otec sedi na visokšem "bregu", na travnati obali podlokanoj z brzakima. Kraj vode ide od ribičov i vikendašov dobro razgažena stezica. Niti travke na nji. Gda se otec pripravla za ribičiju, zaputim se vuzvodno, čez šumicu. Vrbe i svib se naginjaju nad stezu i nad mene detečega, nemaju se kam razmahati v prevelikom hladu. Ribolovci i izletniki tu iščeju svoj komad divljine. Drava jih vleče kak magnet. Na sakih par metri je ribičko mesto. Vidi se da je negdo tu bil, po škrakicama popikanim kraj vode i par sitnih srebrenih ljuski kraj njih, valda od babuške. Po njima mesnata zelena muha liže zadnje spomenke na ribu. Pisanu praznu škatulicu od

črvov, kaj je lenčini pala v suhi šaš, Drava nemre doseči. Na korak od nje, gde voda već plavi brega, zible se mala decnata flašica od Badelovoga konjaka. Nad njom nakinčana rakita, splečena flaksa i strgani štoplin postiha kuneju prokletu sreču. Za hrptom je mali plac na kojemu topli povuglenjeni komadi dreva svedočiju finomu roštilju. I trava je na strani kvadratično povaljena, od stolnjaka ili dekice. Tu je vlezla cela familija. Za grmom v šumarku tenka črna bibajuča crta spaja skritoga mravinjaka i ostanjke paradajza i slatkoga štrukla z sirom. I vrpa kosti od kremenatlov je tu. Čeka noč. Na misel o jelu zahrdam komad koščične pogače z žepa. To bum žvakal kakvih deset minut, pak plunul. Dale po stezici, zapletem se v pavučinu. Med dve jalše je pavuk rasplel zamku i čeka zajtreka. Tu je denes još nigdo ne prešel. Jakše stisnem mača i zakoračim iskat gusare, a v Dravi je štrbunjknulo kak da je negdo hitil kamena. To je otec nastavil prvoga prota.

Ima posebne finte za ribe loviti na ovoj silnoj vodi. Koščične pogače nareže na kockice, preluknja jih i skupa z žmefkim komadom olova navodi na flaksu. Na vudicu ide debela rozna glista drotarica. Če negdi nakopa one tenke, črlene, kalifornijske glist, napika jih po tri. Z njima je najbole vesel, vu vodi duže ostaneju žive. Gda tak pripravi spremu, copi vse skupa posred Drave, malo vuzvodno, onda olovo jen čas tone, jaka voda zateže flaksa, još se jen čas vse nacukava i steple kak da je riba već na vudici. Na kraju se olovo v šodranomu dnu zasidri i primiri. Na prot otec zakapči zvončeka koji samo drfče od fletne vode, preslabo kaj bi zazvonil.

A koščična pogača dela svoje. Dišeči koščični val nore ribe domami točno do gliste. Na ovomu mestu loviju se veliki podusti, fintače i šeteperke. Tu i tam kakva mrena zaluta v mirnešem toku, ali ne na gliste. Če pak na grunt zahitiš tu blizu obale, v sekundi primeš pohostnoga oštriža, maloga kak moj dlan. Celu glistu v šubu pogotne skupa z vudicom, predi nek potone do kraja. Otec kune kaj nemre vudicu mom zvaditi i kaj mu je "mali pizdek" glistu potratil. Za to vreme ja plandujem po terenu, preplečem se med gaveze, halosim po šašu, naganjam leptire na bekovini v cvatu, rušim mravinjake, mrnjim se na kiseli divlji kupinec, počivam v jalšinom hladu i onda dale v potragu za neprijatelima. Ni dugo prešlo, začul se zvonček, jeni ribi je odzvonilo. Na znak zvončeka, z mačom prepičim velikoga čičkovoga lista, hudoga gusara, doletim nazaj, otec je s podjemačom već grabil prvoga velkoga podusta. Krasna riba. Radi toga nosa i čobi pod njim sem ga zval "morski pes".

Na desnu stranu od našega mesta je v Dravi veliki peščani sprud, naslonjeni na obalu. Na njega se more po suhomu dojti. Veselo ostavlam bose trage. Za sprudom, nizvodno se Drava zavrača v zaton i tu je je bole pitomna. Sama je nanosila toga peska. V tomu vrtečemu mestu živiju mrene. Ne voliju onoga noroga brzaka po sred Drave, lepše jim je tu vu vrtincu. I za mrenu otec ima recepta. Namače

sredinu od črnoga kruha, na to doda jenoga trokuta "Zdenka" sira i vse zmesi v testo. Znam kaj treba. Ščeknem falačec toga testa, napravim zrno graška i stisnem ju na vudicu.

Na sprudu zahitim prota v on vrtinec, naslonim ga na škraku i pustim žarečega štoplina kružiti. I ja sem ribič, crtam kranjce po pesku, ze šakama slažem kule i kopam grabe, z celim telom slikam anđele kak v snegu. Otec se srdi kaj ne pazim na štoplin, ali bar mu nisem na zadevi. Vidim dravskoga čona, nekoga je brodar čonil bliže k Prelogu. Žuri se prije nego ga odnese predaleko. Kopam luknju v peščanomu sprudu, nekak mi se fletno puni z vodom. Zdignem glavu kaj pogledam prota, Drava je nekak zrasla, več plavi po škrakici. Preleva se i čez onu pličinu po kojoj sem došel na sprud, briše mi trage, nekam se fest žuri. Moj peščenjak je postal mali, premali otok kraj kojega štrajfaju brzaki. Drava se zdiže i moj otok je se menši, a strah se vekši. Viri su plesali okoli mene. Ve me i Drava straši, jako me straši. Plačno zaviknem, otec več leti k meni, makar mu zvonček taman zvoni. Lefko pregazi vodu, zgrabi me, ja zgrabim prota. Nekaj ga cuka nazaj. Mrena! Čez brzak idemo na sigurno, fest držim prota i za nami vlečem mrenu veliku kak klip kuruze. Moja prva riba, makar se sama prijela. Ocu je njegova druga pobegla.

Nisem znal kaj je Dravi bilo kaj se tak narogušila. Otok od peska je zginul, zbrisani su moji anđeli, samo još namreškana srebrno plava voda kaže da je tu pličina. Otec me fputil da je tulila sirena. Varaždinska centrala je javljala da otpiraju zapore na brani. V par minut Drava je zrasla skorom za meter. Ni denes ne znam je l' bi me Drava zaprav odnesla ili me je samo strašila.

Dve jezere devetnajsta

Stojim na istomu mestu. Drava se premenila, novo jezero je zraslo spram Dubravi, vuzvodno vidim mosta radi kojega se Podravci i Međimurci moreju pajdašiti zadnjih dvajst let. V šumarku z leve strane štrčiju dva debeli betonski stupi z luknjama. Čez njih je v prešlosti išla sajla po koji se skela vlekla v Međimurje. Zaraščeni su v slak i bršljan. Spomenik stari civilizaciji. Tam na šusu, gde su negda podusti i kleni vladali, Drava je mirna, veliju ribiči da su se šarani tu naselili, tu v miru rovariju po mulju. Mali poluotok kaj drži sredinu mosta i razdvaja kanala od stare Drave ide skorom do mojega mesta, špice načičkane z trstinom. Kraj nje, tam daleko, dva labudi. Zaputili su se k meni sprositi kaj za jesti. Po stezi koja me vodi je negdo delal reda, vidiju se presečene grane vrbe i kaline. Čutim kak da sam prvi put tu. Moji desetletni spomenki zarasli su v nekakve nove gustiše i šaše i tu su zanavek ostali zapleteni v zeleno i zalejani v dravske vire. A živo je kak negda. Na jenom mestu, gde se vrbova rakita naginje vu vodu, nekaj se velikoga skopitne i zašlafuri, baš gda ne gledim. Par vrbovih listov se još vrti v zmešani vodi, ali nigdi ničega. Ne verujem da bi šaran došel tak blizu brega. Huda ščuka

več bi, če je v stari Dravi ima. Negdo mi je spominjal i dabre, ali nigdi niti jenoga traga, niti jeno načeto drevo. Morti se to samo ona dravska vila med rakitu zaplela. Po mirni vodi vali se v krug širiju i nišeju dve pernate bele lađe z žotim klunima. Nisem niti videl gda su došli bliže. Kak hodam tak me pratiju po vodi, želni, a nemam jim kaj dati.

Z tom veselom družinom obračam po stezi nazaj. Našel sam čone, z nosima na obali i ritkama vu vodi. Vrbe su jih držale z debelim lancima. Nikoga ne voziju čez Dravu, ribičima su čoni ribičko mesto koje premeščaju kam jim paše. Jen stari čon je zvlečeni na suho, prekopitnuti v travi, rasušeni, mrtev, na pol pokopani, z velkom ranom v dnu. Čon, kak niti riba, nemre biti na suhom. Tu pre čonima labudi su splazili vun, čistiju bele odore. Idem iskat onoga mojega potonuloga peščenjaka. Tu bi negdi trebal biti. Ali spruda nema, vreme je pregazilo vidike, drevje premestilo hlada, drugač je zdubleno ovo korito. Reke svoje peske navek nosiju na isto mesto. Ova Drava, v ovo vreme i na ovomu mestu više nikaj ne nosi. To je ta starica Drava, polefka, gliboka, mirna, a još navek lepa, bogata, prebogata...

Preletavaju race, gustiš je pun vrapcov i senički. Negdi se čuje zalutala kukavica. Jajce bu stovarila dravskomu divljemu golubu kaj mrmra na topoli. V dravskomu rukavcu med resama se brčka nemirna liska, cele dane v poslu. Gda zaroni, pogađam gde bu zišla po zraka. Nigdar ne pogodim. Pod glogom vu visokoj travi nekaj zašuška pak zaciči, miš ili voloharica. Ili se to družina svadi ili je riđovka došla na obed. V pličaku, riblji se mlađ drži jata i hladovine. Planduju male ribice po celi dan i čekaju da zrasteju kaj se budu vupale v gliboku vodu. Sitna divlja perunika vabi leptire i druge kukce, previsoko za žabu koja rado pogotne konjsku smrt ili kakvu drugu leteču zverinu.

Pod nogom zaškriple šoder, samo jen falat na par metri steze. To je od negda Dravi pod kožom. Stara frajla se svojega ne odreče. Samo pospravi i skrije. Na zadnje sejeno zgledam i malo dravskoga peska, kaj je ostal od starinjave, v mali vudubini gde ga nikaj nije moglo splaviti. Nije to on moj pesek s Mreninoga otoka. Sejeno, zrital sem šlape i stisnul vu njega bose noge. Trag je bil zdeni i veliki kak od mojega oca.

I onda je najemput v daljini zatulilo. Zamuknuli ftiči, mali vir se zasuknul v pozdrav.

Sirena javlja, negdi v Hrženici gori. Drava više ne straši malu decu, a sonce je denes baš prave farbe.

JUTARNJA ZVIJEZDA I PRVA PLOVIDBA

Radovan Brlečić, Sv. Ivan Zelina

Upravo tim imenom, u kojem je utkana sva moja ljubav prema moru i brodovima, krstio sam u ljeto 1997. bezimenu brodicu kupljenu iz druge ruke, tog proljeća u Klimnu na otoku Krku, i trajno ju vezao u lučici Delfin u Puli. A u obje sam se zaljubio na prvi pogled. U Pulu kada sam davne 1960. iz rodnog Zagreba došao na školovanje, a u brodicu tipa *Kornat 707* kada sam joj prvi put vidio sliku i opis u časopisu *More*.

Plastični sedam metarski *moto sailer* sa *snasti sloop*a imao je već tada ljeta. Sagrađen je 1982. u brodogradilištu Veljka Ko*sanovića u* Jagodnom kraj Velike Gorice. Očito kupljen u kit izvedbi, opreman s puno improvizacija nikada nije, to danas znam, sasvim dovršen – za što još plaćam ceh. Možda sam pri kupnji uočio neki od nedostataka – ali nisam mario, ta nabavio sam pravi brod. Jupi! S oduševljenjem sam tada parafrazirao Slamnigove stihove; *da si ga vidio, gospe draga, kako je stasit sprijeda i straga,...*No za razliku od Slamnigove *Barbare, Jutarnja zvijezda* nije *modro i bijelo farbana.* Trup joj je i dan-danas žut k'o limun, a *nadgrađe* i paluba, koje sam u jednom trenutku nesmotreno dao obojiti u bijelo, izvorno su bili boje bijele kave. Malo je zapuštena *ali se još dobro drži,* udijelim joj ponekad kompliment, koji ona mrzovoljna i svojeglava prečuje … *dok vješto zamiče između molova…* Zaljubljen sam u nju jer…*to je prova staroga kova, to je krma što sitno se drma…,* a ja volim brodice (i brodove naravno) upravo takvog starinskog kova, one koje imaju dušu - liniju iz nekadašnjih romantičnih vremena, a ne kao ove današnje, sve više nalik svemirskim brodovima. Iako je zapravo mala (no gotovo svakom nautičaru njegova je brodica barem za pola metra prekratka), *Kornat* građen je za višednevne boravke na moru. Kabina za dvoje stajaće visine, u kojoj u nuždi može prespavati troje, pa i četvero. Za brodicu od sedam metara i brodske standarde kabina je velika, no to ujedno znači i da je premala. Usto su u njoj, kada sam ju kupio bili nagurani uz kuhinjicu i odvojeni prostor za toalet.

Oprema? U kokpitu nije bilo ni brzinomjera, ni dubinomjera, ni *anemometra* ni brojača okretaja motora, ni pokazivača pritiska ulja ni temperature motora – tek kompas, neispravni barometar i stari ruski *durbin*. A jedrilje? Skromno: Glavno jedro i dva leta od čega jedno olujno, ukupno kakvih 25 kvadrata.

Po svojim je *maritivnim* osobinama više motorni brod no jedrenjak koji je pokretao jednocilindrični Torpedo od 7 ks. Neuništiv, skromne potrošnje no nejak i pomalo na izdisaju, neprimjeren za plovidbu teškim morem.

Prva je plovidba, ako izuzmem nekoliko vikenda plovljenja Solinskim (Klimnskim) zaljevom na sjevernoj strani Krka, kako bi upoznao još bezimeni brod, bila je ova do Medulina. Moja kći Maja i ja pomalo nepromišljeno, bez dovoljno iskustva i svakako nepripremljeni uputili smo se na 50 milja za nas tada dugoooo!, putovanje duž Kvarnerskog zaljeva, od Klimana do Medulina. Kvarnerskim zaljevom u širem smislu zovemo morski prostor između istočne obale Istre do luke Jablanac u Velebitskom kanalu. U užem, kojim ćemo Maja i ja ploviti, dio je mora između istočne obale Istre, od rta Kamenjaka do Plominskog zaljeva i zapadne obale Cresa, Unija, Lošinja i Ilovika.

Dok sam zanesen skidao cime u još mrak utonulom i uspavanom Klimnu, na trenutak me, usprkos neizvjesnosti, obuzme radost.

U Kvarner ulazimo kroz Tihi kanal, prolaz između kopna i Krka. Na izlazu iz kanala mahnemo za rastanak otočiću Sveti Marko preko kojeg Krčki most spaja otok i kopno. Torpedo jednolično brekće gurajući *Jutarnju zvijezdu* u kasnolipanjskom svitanju kao po ulju mirnom moru, procjenjujem s kakvih četiri, četiri i pol *čvora*. Još dok smo plovili kroz Tihi kanal odabrao sam na kopnu dva orijentira i označio ih na karti, mjereći vrijeme plovidbe od jednog do drugog. Na osnovu te, više od oka metode nego pomoračke zbog približno određenog pријeđenog puta u nautičkim miljama u jedinici vremena, izračunao sam brzinu u čvorovima. Gotovo kao u ona stara vremena, iz kojih i potječe naziv mjerne jedince za brzinu svega na moru; plovila, vjetra, struje, kada se brzina jedrenjaka mjerila napravom zvanom log.

Na izlasku iz kanala uhvatimo kurs prema Mošćeničkoj Dragi na Istarskoj obali s naumom da pređemo Kvarner i nastavimo plovidbu duž obale najvećeg i meni najljepšeg Jadranskog poluotoka. Orijentir su Mošćenice, srednjevjekovni gradić na 173 metara visokoj hridi iznad Mošćeničke Drage koja je uz more. Iznad nje u gudurama Učke borave dusi starih Slavena, njihovi bogovi Perun i Volos i vile Učkarice što su gradile Pulsku arenu prenoseći od sumraka do zore kamen s Učke.

Još je prohladno pa samo virimo ispod nadkabine, uživajući u pogledu preko pramca na Liburniju. Strmo zaleđe uskog obalnog pojasa penje se Učkom. Daleko smo od kopna, a do uspona sunca nad Velebit još treba *ura* pa se ne mogu jasno

razaznati boje. Razabirem tek svjetlije i tamnije nijanse nekog neodređenog zagasitog kolorita. Uz more svjetlijeg, zbog onih gusto naseljenih gradića Opatijske rivijere što se upravo bude. Stoljetne šume koje se uzdižu nad gradićima rasvijetljenih ranojutarnjom svakodnevicom, nešto su zagasitijeg, dok se planinski greben, obrastao niskim mediteranskim raslinjem i ispresijecanim strmim golim stijenama, koji se proteže povrh šume, već okupao nježnom svjetlošću što će uskoro preći u crvenkasti odsjaj.

Kao kakva niska gradići poredani na uskom pojasu uz more, protežu se desno od pramca: Mošćenička Draga, Medveja, Lovran, Ika, Ičići, Opatija Volosko - klasicistički i ljupki ljepotani podignuti na mjestima gdje su od pamtivijeka bila skromna ribarska naselja ili kao u Lovranu i srednjovjekovna utvrda. Odavde s mora uočava se *agresivnost* nad krajobrazom njihovih ovovjekovnih kućerina, što se od onih povijesnih penju Ćićarijom i Učkom i narušavaju brižno njegovanu stoljetnu ravnotežu pomno urbanizirane obale i idiličnog krajobraza nad njom. Njihovom neuklapanju u krajobraz ne pomaže ni skrivanje među one oduvijek tamo; *miće kot suzice vele,* ni zavlačenje u dubinu ćićarijske i učkarske šume. Dapače, samo naglašava njihovu odbojnost oku i duši. Nadvisuju ih tek, no čini mi se ne za dugo, još uvijek zidinama opasani gradići građeni na istaknutim položajima iz vremena kada je sigurnije bilo živjeti udaljeno od mora; Kastav, Veprinac i Mošćenice. Obala Liburnije što se protegnula pak lijevo od pramca strmije se diže od mora i zato je slabo naseljena.

Za sada dobro napredujemo. Pred kakvih pola sata ostao je lijevo po krmi strmi i tamni rt Jablanac na sjeverozapadnoj obali Cresa. Rumenilo što najavljuje izlazak sunca razlilo se nad Krkom i Velebitom mu nasuprot. Usprkos razigranosti boja koje ulijevaju optimizam, spoznaja da smo posve sami na Kvarneru navalila je na mene teret odgovornosti za Maju i brod. A onda Maja pokaže u daljini desno od pramca na bijelu točkicu, koja tek što se odvojila od kopna. To prvi jutarnji trajekt za Cres napušta luku u Brestovi na putu za Porozine. I bi mi lakše. Grč u želucu što se javio u Klimnu čim sam usmjerio pramac ka izlazu iz zaljeva netragom nestade.

Negdje poslije sredine Kvarnera odustajem od nakane plovidbe uz obalu – oduzet će nam previše vremena i usmjerim pramac prema vrhu Crne punte koja je duboko zašla u prolaz između Istre i Cresa. Lako uočljiv poluotok, tamni zbog borove šume, strmo se i dugo spušta u more, tvoreći s obalom Cresa morski prolaz Vela vrata, skrivajući ulaz u Raški kanal s njegove druge strane.

Na obali nekoliko sela i zaselaka i usamljeni srednjevjekovni Brseč na 157 metara visokoj litici nad morem, predzadnji je utvrđeni gradić uz obalu nekadašnje zemlje Ilirskog plemena Liburna. Nezaboravan pogled na Kvarner i Cres s brsečkog belvedera, njegovih bedema i litice nesumnjivo je bio inspirativan

romanopiscu i pripovjedaču Eugenu Kumičiću.

Plomin, posljednji u tom lancu srednjovjekovnih gradića, do nedavno gotovo zapušten i napušten, skriven je od pogleda s otvorenog mora. U svoj svojoj ljepoti razotkrit će nam se uplovimo li u uski i duboki Plominski zaljev, strmih obala. Strmijih na sjevernoj strani, onoj gdje se Sisol, drugi po visini vrh Učke, strmoglavio u zaljev. Na suprotnoj obali nastavlja se lanac nižih brda. Do nedalekog ušća rijeke Raše još su visoka i nepristupačna, a onda se prateći obalu lagano spuštaju do rta Kamenjak – najjužnije točke Istre. U nastavku zaljeva duga dolina; plodno Ćepičko polje bilo je pred gotovo 100 godina jezero, stisnuto između Učke, Ćićarije i brda što se uspinju prema središnjoj Istri. Nad njime stoje stari utvrđeni gradići; biskupski Pićan, ponad njega ljupko Graćišće i nedaleko njih Lindar što bdije nad slijedećom dolinom, onom Borutskom, kojom teče Pazinčica. Na suprotnoj, zapadnoj strani polja još se njeguje istro-rumunjski jezik starih Ćića, a šume pod Učkom skrivaju ruševine usnulog grada Kožljaka. No mi žurimo da za dana stignemo na noćenje u Medulinski zaljev i ne možemo si priuštiti uplovljavanje u zaljev, kako bi se nagledali ljepote glagoljaškog Plomina, još do početka 19. stoljeća važne luke na istočnoj obali Istre.

Maja sprema naš prvi zajednički doručak na otvorenom moru. Špek, sir i kruh što smo ga preksinoć kupili u Zelini, i *nes* s hladnim mlijekom – hladni buffet, šalim se. Kada nakon doručka ona preuzme *timun,* sjednem na krmenu *razmu* spustivši noge na minijaturnu krmenu platformu i prepustim pogledu da nesputano luta duž Cresa. Razma je uska i neudobno za sjedenje (morat ću nešto učiniti u vezi s tim, pomislim), no strme i puste litice Cresa toliko me zaokupljuju da i ne pomišljam na žuljanje stražnjice i trnce u nogama. Od rta Jablanac do Porozina obala mu je pusta. S druge strane, tamo na liticama iznad Kvarnerića gnijezdi se bjeloglavi sup – gospodar visina, jedan od četiri europskih strvinara, a posljednji u Hrvatskoj, kojeg nalazimo samo na Kvarnerskim otocima Cresu, Krku, Prviću i Plavniku. Kao ugrožena vrsta zakonom je zaštićen. Nekoliko ptica kruži visoko iznad creskih litica. Poučen onim što sam saznao o bjeloglavom supu za jednog posjeta Cresu koju godinu prije, pokušam odrediti radi li se o njima. Supovi imaju velika krila, gotovo trokutasta, kratkog su repa koji kao da je odrezan, a u letu drže malu glavu za tako veliku pticu, spuštenu prema dolje. No predaleko su pa mi ne pomaže ni onaj ruski durbin.

Nenajavljeno se s Učke digne lagani vjetar noseći oblake. Podižemo glavno jedro i razvijamo flok, ali ne gasim motor u strahu (bezrazložnom) da ga neću moći ponovno pokrenuti kada i ako zatreba. I sa takvim slabim vjetrom i povremenim *laprdanjem* loše ugođenih jedara, brkovi pod pramcem kao da su veći i bjelilji. U duši osjetim nesputanost kakva ovlada jedriličarom uvijek kada zašušte jedra, iako mi motor brunda.

Crnu Puntu ostavljamo po krmi. Preplovili smo više od polovice puta. U daljini se jedva nazire silueta rta Marlera. Nizak je pa se gotovo stopio s morem. Iza njega je Medulinski zaljev, naše odredište. Zbog onih oblaka što se još više nabiru na zapadu zaplovimo bliže pod obalu, a po krmi se širom otvori pogled na ulaz u Raški zaljev. Na lijevoj obali rt Sveti Mikula sa svjetionikom. Visoko iznad rta srednjovjekovna crkvica sv. Agneze sa zvonikom na preslicu i gotičkim portalom. Davno joj Mleci odnesoše zvono. Bježeći s njime brod im se potopi u nevremenu. Otada se kažu za nevera ili bure koja je u 6 i pol milja dugom Raškom zaljevu izuzetno snažna, a zbog konfiguracije obale puše iz svih pravaca, čuje tugaljivi zvuk zvona. Pored sv. Agneze ruševine odavno usnulog starog Raklja. Onaj nešto noviji i još noviji skrivaju se podalje od mora. U jednom *kantunu* starog rakljanskog groblja, na kojem Rakljani više ne pokapaju umrle, grob je istarskog velikana Mije Mirkovića* alias Mate Balote, a nedaleko posljednjeg počivališta stoji mu rodna kuća u kojoj je mali muzej.

Zaljev Raše i rijeka Raša koja se na dnu zaljeva ulijeva u more, nakon što je prevalila 30 km puta kroz kanjon, oduvijek su bili svojevrsna razdjelnica u Istri. Politička, reljefna, klimatska… Do nje je u 10. stoljeću dopiralo i Tomislavovo kraljevstvo. Legendu o njegovoj kruni, žezlu i plaštu koji su prema predaji tu sakriveni i danas se može čuti u pričama mještana s lijeve obale Raškog zaljeva.

Dok ovo pišem, padne mi na pamet kako sam poslije ove plovidbe samo još jednom zaplovio dijelom Kvarnera što je ostao iza nas i kako nikada nisam uplovio ni u jednu od onih vala ili luka pod Ćićarijom i Učkom u kojima se skrivaju: Čarobni *mandrači* Voloskog i Lovrana. Gradići čija imena prema legendama potječu od: slavenskog boga Volosa (Volovsko), Ilirske božice Ike (Ika), grčke božice Medeje koja se kupala na prekrasnoj plaži Medveje. Tamo je i Sipar – najljepši žal na Kvarneru! *Vi ne znate moj bijeli Sipar i moje žalo gdje sam kao dijete malo letio za snima, lovio leptire tražio školjke po žalu čudio se vjetru i valu i moru i čekao kad ću na Učku goru da vidim vile i vilenjake što na krilatim konjima love sunčane trake. Vi ne znate Sipar i žalo moje carstvo malo kao starac ne smijem tamo.* (Rikard Katalinić Jeretov). Zato je Raški zaljev i neka moja granica, pa na tom mom *kufinu* simbolično prekidam putopisanje o istočnoj obali Istre i vraćam se priči o *Jutarnjoj zvijezdi*. Ali vratiti ću se ja u ovom putopisu još jednom dijelu istočne istarske obale, onom od rta Kamenjaka do Raškog zaljeva.

* Mate Balota: akademik, književnik, ekonomist, sveučilišni profesor i novinar. Hrvatski rodoljub, rođen je 1898. Umro je u Zagrebu 1963.

PUTOPIS Z MOSTOVLJANSKE PIRAMIDE

Marija Drobnjak Posavec, Zagreb

Piši, Marička, i o našem kraju!

To mi je rekla Anđelka Stovragova dok smo bile zadnji put na vatrogasni zabavi v Doljnjim Mostima. Ja sem bila pozvana kakti Mostovljanka koja je bila tu rođena i samo bi se gda-gda navrnula da vidim kak se živi i kako se itak nekaj i slavi, a Anđelka jedna od onijov koja je doma ostala i još ima volju nekaj i slaviti. Dočulo se, eto, kak ja tu i tam nekaj zapišem onak po domači, pak da bi zgorega da se nekaj više dozna ob ovom našem kraju, kak se tu itak još zdavnja živelo i da se baš sve ne zaboravi kak da neje nigdar ničega tu ni bilo.

Slavilo je Dragovoljno vatrogasno društvo svoju nekoju obletnicu. Pozvani su mnogi da dojdu na gulaš ob svom trošku, a koj more da nekaj i pripomogne vatrogascima, jerbo oni se navek najdu i vu nuždi i, ne daj Bog, jognja, povodnje, i na paradi, na svatima i na sprevodu.

Anđelka je sve vreme bila doma, a ja sem se po svetu potucala i koturala koje-kak. Mi smo tu negdi preko pleč več prehitile osamdesetu , dva rata, tri države i za živo čudo još smo kadre plesati staru polku, prem nju boli noga i kuk, a i mene svakaj. Ona je došla na zabavu z beciklinom kak negdar još dok smo bile curič-ke, a mene je dopeljal brat i njemu je bilo drago da se nekaj zapiše i da nešče još dozna nekaj o tom kaj je kak tu bilo negda i denes.

Veli mi još i da bi bilo škoda da bi se zatrajalo sve to kak da neje nikaj ni bilo, jerbo nešče bu morti za nami i ostal i preživel, pak nek se barem zna kak je to zgledalo negda, i bomeš lepo, ti naši mirni ljudi i taj naš bilogorski kraj. Faktično da se jesu mnogi po svetu zgubili i povmirjali, ali još bu nešče ostal i za seme, valjda.

Rekla sem joj da to baš i neje leko pisati takvoga nekaj, a pogotovo da bi se to nekom i svidlo i da bi to nešče štel čitati.

Veli da to i ona zna da neje leko, ali ak bi se štelo, puno toga se najde da bi bilo vredno za zapisati.

Kak smo i zakaj toliki ošli od doma, kak smo ostavili tu našu pitominu i toplinu. Čist leko je bilo otiti kak vu nekakvom neznanju i ne znajuči kaj ostavljamo i kaj bumo našli vu svetu.

Dijaki su išli najviše v jeseni na školovanje, ni na kraj pameti nam neje bilo da se bumo zaprav pogubili po nekakvom belom svetu, koj, zaprav i neje bel, nego više sivkast.

A Mosti su ostajale najlepše vu rana jesenska jutra, sva dišeča i nakičena kak mlada sneja dok si prvi put zaveže crlenu šamiju na glavu, obleče našlenganu bljuzu koja ima široke našite rukave i obešvice, još vuz to ako ima crlenoga kraljuša, pa onda nafaldanu suknju, spod koje se moru videti špice od najmenjše dve pocuknjenke. A prek toga atlasni fertunec i firtle. Firtle su bile preštimane jako i samo su se nosile na svatima i tak nekak.

Da se našel vu to vreme nešče spameten, pa da je morti rekel kak je velika škoda iti po svetu iskati nekaj lepše i slajše nek je takvoga nekaj ftečno i slatko kak rođeno selo i mlada sneja dok si mekne šlajera z glave i prvi put obleče novo novcato ruvo žene. Morti bi nam svima bilo lekše podnesti tu svu muku i teškoču života da se neje otišlo daleko od doma.

Ali neje se nišče oglasil, osim koje stare majka kaj je zdihavljala i stija bi samo šeptala deci da nek nikam nejdu da se more i doma živeti. A kraji tu jesu pitomi, nigdar se neje zapamtilo da bi tu bile nekakve velike povodnje da bi voda odnesla nečije stanje, iže , koce, parne i tak nekaj. Morti je tu i tam odnesla kojega drvenoga mosta, a v Mostima je bilo navek dost mostov. Ni suše tu nesu bile kak drugdi da bi zdenci i potoki presušili.

A puti su išli na sve strane jedni v dol, drugi na breg, pak na breščec, pak preko potoka, prek šume, po livadi, po goricam. Sve se je to dalo prejti ako si samo imel zdrave noge, nikaj ti drugo neje trebalo. Zna se da se išlo najprvo tam gde je bilo ravno i gde su puti bili šodrani. To je bilo prema Kapeli ili Novigradu Podravskom. Tu su bile i velike cirkve, za našega veka ona vu Kapeli je bila več skroz naskroz zrušena, ali ona novigradska je bila velika i lepa, tam se išlo na proščenje za Valentinovo da se pomolimo za zdravljiče. Novogračice su bile jako preštimane, osobito su bile fletne za šlengeraje, za štikanje stoljnjakov, i pocuknjenke, i obrisače, i vanjkuše, sve su to dobro i lepo znale delati.

Ak bi se pak nešče otputil v breg tam je isto cirkva i groblje okre nje, to su bile Zdelice, malo selce, ali su navek imali i svojega dučana i vatrogasnu družinu i svoje zdence. S tem su se štimali kak i z fletnim i plečatim dečkima.

Prek šume na sever išlo se šumskim putem, ali se došlo onda na prugu koja je vodila dalje do Glogovca, gde su bile rudarske jame, a još malko dalje Koprivnički

Bregi, dost gizdavo podravsko selo, gde su bile dobre mekote, a kuruza je tu rasla kak malo gde, kak ruka na debelo znali su biti klipi.

Eto, tak sem se ja hapila pisati malko drugač nek je običaj da se pišu putopisi, jerbo ja nesem išla, još za sad gledet egipatske piramide, niti sem vidla Niagaru zbliza, ni veliki zid kaj je opasal Kinu, ni najlepšu grobnicu na svetu kaj je zezidana za Semiramidu.

I Mostovljanici imaju svoju piramidu, i ja vam morem reči da je ona napravljena, ne za mrtve, neg za žive. Napravljena je od drveta kaj se tu moglo najti, a koristila je za kojekaj. Tam na vrh, išli su najprvo oni koji su morali gledet jel se kaj opasno događa vu selu ili na polju. Onda su išli lovci da vide gde su srne i srnjaki, gde su divlje svinje i jel su napadnuti kokuruzi… Najzadnji smo išli mi, školarci, da bi vidli kak z visoka zgledi naša cirkva, selo i ceste. Nišče ne bi mogel reči da su sve egipatske piramide za Mostovljence nekaj vredneše od ove mostovljanske piramide. Jer ak bi divlje svinje navalile na mekotu i pojele koruzu, bila bi to velika škoda. Z te piramide mogli su i mali dijaki videti malo sveta dok su išli na šetnju da bi se nafčili kaj je to zavičaj i kak on zgledi. Denes je to sve drugač, ali se još i sad z te piramide more videti na daleko.

Lepo se vidi „ Bele Virje, tam su cure kakti vile." Pripovedalo se da je to negdar bilo najvekše selo vu tom delu Hrvatske. Jaj, kak su samo bile široke livade i visoke trave, mogle su se kositi više puta na leto, a dugo v jesen se teralo blago na otavicu. Jako puno iž je denes prazno, a groblje je sve vekše.

Ak bi se gledelo još dalje i išlo prema Dravi mogle bi se videti i Molve, sad je to fest gizdavo selo, neje nikavo čudo kaj se Molvarci štimaju, spod njijovi mekot i livadtki, gliboko vu zemlji, imaju još nekaj kaj im je dalo da se fest potpomognu, a to je zemni plin. Dok je toga dosti more im se biti da se štimaju jer bomeš od toga zlata, patri lep del i njima. Još malko dalje su Konaki gde rastu veliki orehi, dobri kuruzi, jalšje, vrblje, jablani, a na breščecu gde je peskovito imaju i goric.

I Koprivnica se z ove strane lepo vidi, kaj se raširila kak bogata sneja z širokim suknjam. Zapisano je da se Koprivnica spominje još 1272., a več od 1356. da je to bil slobodni kraljevski grad. Jel je dobila ime po koprivam, ili neje , to se točno ne zna, ali je imela i ona svoje utvrde i vojnike koji su to čuvali, sad toga više nema, zrušilo se sve staro, ali se zezidalo svakaj novoga. Koprivnica je najprva vu tom kraju imela prugu i vlakmašine kaj su vozile tijam do Zagreba i Pešte, a i denes je na zgodnom mestu za otiti na daleko, od Jadrana, do Carigrada, jerbo ima dobre široke ceste i pute. Bomeš ima i tvornice gde se, vele, delaju dobre paštete, gulaši, slanine, začini, vračtva i još kojekakve finote do kojijov se drži i po celom belom svetu. Trgovalo se na veliko i malo, živelo se gospocki, a podravske sneje znale su i znadu i denes oblačiti se gizdavo i pripravljati svakojačka ftečna jela.

Čist je drugi put koj ide prema Kapeli, on je širok i bome asfalteran, Kapela je

općinsko mesto i navek se tam važni posli obavljaju. Ima općinu, novu, ima školu staru i novu, stara više ničem ne služi jer se skoro več zrušila, nova lepa i velika, sve menje služi i ona, nema dost dijakov, kak onda dok su je zidali i ž njom se štimali. Kapela ima svoja dva dučana, dve birtije, veliko groblje i zrušenu cirkvu. Još ima v jarku toplice, zaprav, tu su bile negdar toplice jer ima zvirik s toplom vodom, bile su tu i kabine gde se moglo kupati da te nišče ne vidi i pripovedalo se da je bilo fest zgodno i godelo je tu se kupati i hasnovito za stare, a i mladima neje škodelo. Nekoji Kapelčani, kaj su doma ostali, imaju farme picekov, krav i pajcekov, al im baš i nejde predobro, pak se drže Belovara i tam si išču kakvoga lekšega posla.

Ak bi pak šteli prema Belovaru, moralo bi se iti na čist drugu stran Bilogore. Belovar je bel i lep, tu se več more svakaj videti. Zezidan je zdavnja, za Vojne krajine i napravljen za celi puk, je po meri gospode koji su se negdi prije nafčili dobre zgrade delat i(1756.). Park je tu vu samom centru, baš gizdav, a na sami sredini paviljo od beloga mramora, a nekaj kaj je tu dragoceno, zdenec, gde se mogel svatko napiti friške dobre vode. Okre paviljona su mačuhice, tulipani, zumbuli i hortenzije. Jedna steza široka ide prema vratima velike i poznate cirkve Sv. Terezije, a do cirkve je muzej, tu se more doznati puno više o tome koj je sve gradil, a i rušil. Z druge strane cirkve su denes nekoji fakulteti, a bile su tu kasarne i komande. Prema jugu su takaj bile vojarne, a denes su knjižnica i nekakvi gradski uredi. Glavna vulica ide vuz park od juga na sever, na jugu je gizdava zgrada stara gimnazija vu koju su išli posle poznati belovarski doktori, profesori, inženjer, slikari. Ja vam sad nemrem reči koji sve, ima jov puno, ali i vremena se menjaju pa ja ne znam koga vi sve držite za preštimane, a koga su več zbrisali. Zapamtila sem jednoga poznstoga pesnika, koj se sam zbrisal, neje mogel pretrpeti da preživi još jednoga rata. Zval se Željko, on si je vu najlepšem belovarskom parku pod kostanjima sam presudil.

I denes se Belovar more poštimati i s dost toga kaj se drži kulturno i preštimano. Imaju svakakve škole i fakultete, od kojijov je zdavnja poznata več spomenuta gimnazija, glazbena, ekonomska, medicinska i druge dobre škole. Poznat je i veliki pijac kraj Belovara , v Gudovcu, gde se znadu skupiti najlepši i navekši primeri svakojačkoga stočnoga blaga kaj se more najti pri nas, a dojdu tijam i nekoji z drugi držav Evrope.

Zdavnja su imeli napravljenu lepu sokolanu gde su se vežbali sportaši. Za nekoje se čulo i po svetu.

Pak bi se tu još vu svakom našem selu i svaki naši šumi moglo najti još puno toga kaj bi se lepo dalo videti da smo tu zdavnja več negda bili i vuglenari i ciglari, tišljari, lončari, kolari, belini, tkalci, prelci i svakaj. A i Stovragi smo valjda bili dok su nas pritisnuli i dok se baš nesmo dali prepeljati žeđni preko vode i bosi

po trnju. Ne bi smeli nigdar biti tuđi cujzeki kaj vleču tuđe šklopocije i litričke, klafre, šocike, vlačuge kaj za drobne sitniše pozabimo kaj smo i ko smo bili. Sve ove gadne reči, nesu baš za zapisati, ali kaj čemo, tak je bilo i bu dok se čovek ne pripitomi bolje.

Još bi se moglo po tom našem kraju najti i zapisati puno toga kaj je bilo i kaj je dobro, lepo, fino i gizdavo, kaj se tiče onoga kaj su ljudi napravili i porušili, za sad moram ostaviti nekaj i za drugu priliku. Anđelka je imela praf, treba se zapisati još puno toga i potsetiti sve one koji su zaboraveli da su naši kraji tak lepi i bogati, ne samo z onim kaj se već zna, nego i z onim kaj nas je nadarila priroda i ne samo nas Mostovljance, nego borme i druge naše, a kaj mi još ni zdaleka ne znamo občuvati i još više koristiti sve ono na zemlji, pod zemljom kaj sve imamo, nego kaj ostavljamo sve to kak da nikaj to neje i rasipamo se po tuđim krajima kaj nemru biti ni sluga našima. Razišli smo se kak tuđi sluge i mučimo se po svetskim zadimljenim zgradurinama, fabrikama, delamo za njima ono kaj oni sami neče delati, a naši su bregi zarasli i drač raste tam gde bi cvele ruže, dozrevalo žito, slatko grozdje i rasla lepa deca.

I praf ima moja pajdašica Anđelka Stovragova (ime i prezime su za razmisliti) i sve naše Božice, Ljubice, Štefice, Katice i Iveki, Drageci i svi koji još nekj držiju do onoga našega bogatstva i blaga, i ne daju da se baš sve zatraja i prodati za kaj god, nego se nekak premeču i zmišljaju kak bi se opčuvalo ono kaj zbilja ima svoju cenu.

To bi bilo za sad dosti za prečitati o ovom kraju. Ima toga još puno kaj je zapisano na Farofu, vu školskom dnevniku, vu Muzeju belovarskom i kojekud. Ak bi nešče više štel, nišče ne brani da čita ono kaj su drugi zapisali, a more i sam iskati kaj još svega ima, a nitko neje još našel.

Zagreb, 30 6.2019.

KA KUPSKOJ DOLINI

Davor Grgurić, Delnice

Ljetno je doba uvijek polazište baroknog opredjeljenja, najednom vedrijih ušećerenih misli, pojačane želje za putovanjem, vađenjem sna iz ljušture, pogotovo i upravo u Gorskom kotaru, škripavoj kolijevci u kojoj me Priroda othranila. Tako barem osjećam, dok slobodnije ljeti dišem. Zadojen željom da pripomažem zavičaju, ali i da me se u dovoljnoj mjeri kao punokrvnog sanjara ostavi na miru, odljuđenog i samotnjikavog onoliko koliko to sam želim, ljeti konačno skraćujem sva svoja odlaganja i odlazim iz Delnica kamo god poželim. Svi pravci i sva odredišta jednako su dobri.

Zima je na goranštini jedno poprilično užasno doba koje jednostavno valja stisnutih zubi otrpjeti, koliko god Vas idilične slike novovjekih goranskih luksuznih vila obmanjivale. Pogotovo u Delnicama, oko tog stava sam itekako pristran, jer znam kako stvari ovdje stoje. Ne može se bilo gdje, katkada ni igdje, a kad se i može, čovjeku tu zimi počesto nedostaje snage i voljnosti za bilo što. Preko pola godine svi planovi i sve normalne ljudske ambicije o rekreativnom kretanju i slobodnim aktivnostima staju i kržljave. Osim ako nisu vezane uz venoznu maglu, jaki kostoboljni vjetar, obilje vlage u zraku, prijeteći visok gripozan snijeg. Ne možeš u vrt, u jogging ili običnu šetnju šumom, u vožnju autom do nekog poznatog vidikovca ili samo tebi znanih brložastih proplanaka daleko u gori. Sve je blokirano, ostavljeno do proljeća, do poboljšanja vremena, kako smo se naučili reći.

Mnogi se zato u Delnicama upredu u vlastita klupka nesnošljivosti, onog nikad dovoljno opjevanog delničkog jala i zlovolje (da ne kažem zloće), pa psuju snijeg iza svojih zastora, cijepaju drva i naložu peć, škrguću na mećave što kroz zimu, osobito u siječnju i veljači, ližu i grickaju kućne i općinske proračune, ne daju ljudima izići iz kuća i Delnica i po tjedan dana. Idealna mikroklima za razvoj klica tračeva, gripozne nesnošljivosti spram ičeg ambicioznog, duhom živog i duhovitog. Mnogi mladi, koji su rasterećeno otišli iz Delnica, s olakšanjem

govore kako su se izbavili iz kraja gdje žive vjerojatno karakterom najlošiji ljudi. I mada mi to kažu telefonom iz Kanade, ili na nekoj sunčanoj terasi u Puli ili Zagrebu (dok u Delnicama, naravno, magla danima stenje), i dalje šapuću kao da će ih netko čuti, kako će se pročuti da su se drznuli rogoboriti protiv Delnica. A što im se zasigurno ne bi oprostilo do trećeg koljena. Ostala im je negdje trajno uz kosti usađena strepnja "kaj bodo lidi rekle", poštapalica koju prvu nauči svako samoživo delničko derište kojeg ukućani skrivečke u četiri zida smiruju.

Skuplji je ovdje život no drugdje. I duhovno i materijalno više plaćaš nego u Primorju, Rijeci, ili bilo gdje izvan ovih brda. Toliko se mnogo izdvaja za ogrjev, zimsku odjeću, automobile koje već nakon nekoliko sezona "odispod" naveliko nagrizu sol i kemikalije kojima se posipaju goranske ceste, a koncesionari čije ralice danonoćno krče glavne mjesne ulice općinskim računovodstvima dostavljaju milijunske iznose za svoje snijegočistiteljske usluge. Sve je zimi u goranskim njedrima neveselo i kostoboljno, čangrizavo ili makar suosjećajno mrko. Televizijski izvjestitelji tome ne pogoduju, u veljači ko gladni psi laju pred prozorom za vrijeme gospodareve večere, stalno se javljajuć "sa terena", iz još jedne *mećave stoljeća*, mole pučanstvo da - ako ne mora - ne ide kroz Gorski kotar, nek' ga se kloni i staro i mlado jer ovdje mogu samo upasti u nepraktične nevolje uslijed apokaliptičnog nevremena. Ide to tako zimi, kojoj se raduju samo djeca i turisti vikendaši koji su masovno pokupovali *starine* po goranskim selima, pa se ipak zapute u naša brda da si ugriju nekretninu, kad su je već masno platili. Slikaju se za facebook i zarade makar dvodnevnu malaksalost i prehladu. Znadem ih dosta koji su stoički trpjeli nazeb i višednevna *kidanja* snijega oko vikendica, trudili se nekoliko zima svojim gostima usiljenim smiješkom govoriti kako je ovdje baš pravi raj na zemlji, a onda su naposlijetku vikendicu ili staru obnovljenu kuću ipak preprodali dalje, nekom novom naivcu koji misli da je kupio vlastit komad zemaljske Arkadije, a ne skupo održavanje kuće koju vlaga, snijeg i led nemilice nagrizaju.

Ma čujte, naravno da je priroda i zimi lijepa na goranskim njedrima, kako što je lijepa i žena koja najbolje ne pogodi i uskladi cipele i jaknu, kapu i suknju. Šuma je uvijek ovdje sama po sebi bajkovita. Čarobna su i drhturava sela. No sve je manje upaljenih ognjišta, prozora što noću svijetle u zaselcima. Gorski kotar se prazni i svi žale za tim. Mada nitko još nije uspio pronaći lijek da mu se vrati brži pritisak u žile, krv u blijede staračke obraze. Država je oduvijek maćehinski trpko osluškivala i udovoljavala tek profiltriranim vapajima iz tamo nekih besmisleno zabačenih goranskih *hišica* i sela, pa tako eto i danas čini. Briga milijunaške „saborske guzice" u Zagrebu za išta drugo osim zasitnih goranskih *povatica* i pečenki, *friške* veprovine s njokima i medvjeđih šnicli u nekom od rijetkih goranskih restorana kojih ima manje nego što stari pilanski radnik ima prstiju na ruci. Gorski kotar svi najradije vole i zaklinju se u nj kroz tanjur, u predizbor-

no vrijeme kad dođu održe miting (naivni Gorani svima *stranjskima* i svačemu *stranjskom* kmetski odobravaju i vjerničkim žarom plješću). Dok je tanjur pun i dok kamere rade, a potom je svim tim gostima obećavateljima poći kući, a kuće im – pogađate – nisu ni u Brod Moravicama, ni Mrkoplju, ni Skradu.

I zato ću ti baš sad, kad je ponovno užarilo ljeto, osmisliti jednu laganu otkrivateljsku *turu* po mom prašinastom zavičaju. Kad, recimo, od Delnica kreneš u Kupsku dolinu, već ćeš nakon nekoliko zavoja i ponekog zeca koji ti projuri preko ceste ući u Marija Trošt, neveliko selo koje ima vlastiti kajkavski govor drukčiji od *dejuonškega*, a zovu ga *marjatroške* ili, kako bi Delničani posprdno rekli, *pobrejške*. Selo se ugnijezdilo uz cestu koja vijuga nizbrdo prema Brodu na Kupi i bližoj Sloveniji, odakle vikendom zuje kao iz košnice raspuštene stotine i stotine automobila s tablicama Maribora, Ljubljane ili Novog Mesta, a čiji vlasnici posjeduju brojne vikendice i apartmane na Krku. Ovuda im je najkraće do njih. Ima u Marija Troštu, na ulazu u selo neki stari *fant*, čudaković duge masnjikave napol sijede kose, koji s materom obrađuje uredan vrt, ogradivši brojnim mrežama ono malo krumpira, češnjaka, mahuna i zelja, muku svoju Isusovu, nadajući se da mu ih tako neće pobrstiti noću nasrtljive košute i srne. Uz kuću im rastu one neke stare sorte cvijeća koje je nekoć sadila i moja prabaka: noćne kate, klinčići, božuri i perunike. Ali *kaj* će im to, kad im nitko ne prelazi kućni prag, a jazavac se noću došulja do rđave ograde i svađa se s mačkom oko njene porcije mlijeka kraj vrata u kuću!

U Marija Troštu još ima nekoliko starica čiji nosovi izviruju iz grmova starinskih sorta ruža, koje povezuju rascvale hortenzije i čiji sinovi za vikend dođu iz grada pa obrežu mladice voćaka ili promijene poneki napukli crijep na krovu štale nakon ljetne nenadane tuče. Ima u selu pasa, koje više nitko ne drži vezane na lancu uz kućicu, oni su sada uz ukućane koji roštiljaju za *šajerom*, a noću laju na medvjeda koji je došao obrati krušku, i na migrante koji se šuljaju okolnim putovima oko sela. Seljani sad imaju novi strah, strepnju od nepoznatih došljaka o kojima se raspredaju zastrašujuće priče i predviđanja o kojima Goranin najradije ne bi znao ništa. Kao i drugdje po goranskim selima, i ovdje gotovo svaka kuća u prizemlju ima garažu koja je nekoć bila štala, iz koje se vilama izbacivao još topao gnoj na *tralje* ili *karijolu*, pa ga se *razvozilo* po njivama na obroncima. Sad tu kravice više ne muču, a ljudima je žao da ih više nema, premda ih nitko ni u ludilu ne pomišlja ponovno nabaviti i pribaviti si silnu muku oko njih.

Dalje, kroz voćnjake i uzbrdnu vožnju u prvoj, cestica se naglo rita i strmoglavo spušta do zaselaka Gornji i Donji Turni, gdje je nekoć, pa i danas, osobito često prezime Lisac. Turni su tako dali i profesora Josipa Lisca, uglednog sveučilišnog profesora, dijalektologa nastanjenog u Zadru. Iz Gornjih Turni je živahan starčić, Ivan Lisac, koji mi je pripovijedao svoj životni put za moju emisiju

"Radio Ž'rjoafka" na jedinom goranskom radiju. Bio je radnik željan bježanja u Kanadu, zacrtavši si da će ondje, kao i mnogi o kojima je čuo, postići više. Uspio je, najprije zbog nelegalnog imigriranja dospjevši u zatvor, no kasnije je legalnim kanalima postao ponosan gastarbajter. Sada mu se kuća druži s bršljanom i gnijezdom stršljenova što ulijeću na tavan kroz napuknut prozor, no sjećanja mu sežu do djetinjstva, Kraljevine Jugoslavije, kada je u selu bilo živih duša koje su čuvale dijalekt i narodne običaje… Jedini mi je to kazivač koji mi je išta smisleno znao (i to mnogo) pripovijedati o Turnima, selu koje čuva nestvarno lijep pogled na klisure ispod Kupjačkog vrha, po kojima skaču obijesne divokoze i bore se za dobra sunčališta za ljetnih žega s riđovkama i poskocima koji vole planinsko stijenje baš kao i one.

Dolje ispod, pod klisurama, mnoštvo je gudura u kojima za ljetnih mjeseci presahuju brojni bezimeni potočići, koji se nešto dalje udružuju i iz podzemlja vuku na danje svjetlo Kupicu. Njen je izvor smaragdnozelen, i nema goranskog fotografa koji ga nije otišao snimiti, poigrati se kasnije izmaglicom oko njega u *photoshopu.* Kupica vijuga između hlada grabova, bukava i vrba koje se takmiče u što prisnijem prijateljevanju s njom, a ja ću se prisjetiti kako ispod sela Turni, Gornjih i Donjih, ima još manje selo, kao što iz drvenih ruskih babuški ispada iz omanje još manja, pa još i sitnija, te na kraju još jedna posve majušna. Tako se i onaj, tko bi iz nekog čudnog razloga otišao na *obrove* ispod Donjih Turni mogao iznenaditi da mu neki starčić, ako takvog još uopće tamo za nekim plotom ima, povjeri kako jedan put vodi u šumu, pod debele zavjetne smreke, gdje je za zaraslim stazama nekoć u pećini bio partizanski logor, gdje su se vodili važni sastanci za obranu ovog kraja od Nijemaca i Talijana koji su zaposjeli čitav Gorski kotar, čak i velike Delnice, popratni Marija Trošt. Drugi put je pak tandrkavi put pješčan, ispran od kiša. Najbolje je u Turnima ostaviti auto pa se pješice tim neodržavanim cestuljkom uputiti između lijeska i razljućenih vjeverica koje cijene svoj mir do visoravni koja se nekoć sva kosila zbog *blaga*, a na kojoj i danas gologuze čuče dvije prastare kuće i dva *šajera*, čineći tako nešto što se danas zove jednako neveselo kao i nekoć, selo Ćuke. (Književno ih pišu: Ćuki). Tuga je već i u samom imenu, jer ti su Ćuki upravo samotni i odbačeni kakvi su i zaslužili biti, kad su se išli drznuti nastaniti na kraju neodržavanog, bujicama ispranog puta koji u njima i staje. Ćuki su ovdje zadnja stanica. Dana im je ta drevna visoravan koja se smanjuje jer obruč šume raste oko minijaturnih Ćuka i koje će za desetljeće krošnje i korijenje potpuno progutati.

Za Ćuke ni ja ne bih znao i ne bih se njima nikada naročito u svojim zbrkanim mislima bavio, da ih neću trajno vezivati uz stanovitog *gospona Branketa*. Njegova životna priča ne može biti vesela ni naročito uzbudljiva, kao što ni samotnjački Ćuki nemaju mnogo mjesta ni zadovoljstva da se udebljaju i prošire

na onoj oltarnoj visoravni ispod koje su same strmine i potoci, uspaljeni jeleni i meketave strašljive košute.

Striče Branko, kako smo ga zvali, zalazio je u dom mojih djeda i bake, i bio je preparator, jedan jedini za kojeg sam čuo i kojeg sam poznavao u čitavom goranskom kraju. To mu je osiguralo trajno počasno mjesto među brojnim Goranima i mojim djedom, prekaljenim lovcem, te i danas u kući imam nekoliko *Branketovih* dermopreparata, koji su stariji od 50 godina ali još iz njjh ne ispadaju dlaka i perje. Gledaju me tako sa zida *Branketov* jastreb kokošar, srnjakova glava, crna i zelena žuna, škilji na mene vjeverica koja kao mali dlakavi Golum ne ispušta iz šapa jedan naročito dragocjen prašnjav orah, a i lještarka koja zadnjih pola stoljeća ne zna kud bi sama sa sobom, pa ukipljeno sjedi na grani na koju ju je žicama sprovedenim kroz njene osušene noge posjeo stari majstor Branko. Bio je i on stari *fant* koji je u Ćukima, onom neveselom ćukovitom selašcu, desetljećima živio uz svoju majku. I kad nije preparirao životinje koje su mu lovci donosili sa svih strana, vjerojatno je kosio sijeno za kravu, klepao kosu i nadao se prognozi barem jedne slabije nadolazeće zime, kako su već svi *Branketi* po goranskim selima zasigurno činili.

Branka sam još posebno upamtio po tome što sam jednom kao dječak jurio biciklom ponijem iza delničke crkve, i vidio da su vrata mrtvačnice na gradskom groblju otvorena, a unutra palucaju svijeće. Bilo je poslijepodne, poneka starica je šušnjala u crnini između čempresa i spomenika, gledajući gdje li će i sama uskoro pod ploču leći, pa me nije bilo strah ući i pogledati tko to *frižak* na odru leži. Mada nije bilo nikog živog žalujućeg unutra, ušao sam po svim propisma kao dobro odgojen dječak, s pijetetom i ruku sklopljenih ispred sebe, pa se primaknuo *mrliču* koji je ležao u lijesu, prekrivenim crnim tilom. Začuđeno sam gledao u voštano smrtno ozbiljno lice dobrog *stričeka Branketa*, tišeg no ikad, a bio je to inače prilično tih i šutljiv čovjek. Možda je napokon imao prilike leći bez da ga se ometa iza podnevnog ručka pa zbrojiti sve *tice* i *živine* koje je za života preparirao. Sjećam se da sam se iznenadio vidjevši ga, prepoznavši ga ondje, u lijesu i tišini svijeća, jer nisam bio čuo da je umro. Otišao sam kući i rekao to djedu, koji je pak znao već za Brankovu smrt, i već je u pjeni brijao svoju bradu, spremajući se na pajdašev *sprevod* kroz koji sat. No bio je tužan kao da je vijest o Brankovoj smrti čuo baš tada, najprije od mene.

Ispod sve te mačje *trajbe*, šljivika i nagnutih *šajera* u kiši, stoljećima stara cesta vodi od Marija Trošta dolje, k Brodu, dalje. Ondje je na jednoj zaravni (s koje se vide u daljini samotni Brankovi Ćuki u šumi im onih nekoliko crvenih krovića sve tješnje stišće) sama ciglena kuća, nikad dovršena, više puta napuštena. Zadnji su u njoj godinama živjeli Cigani, sa svojim glasnim radijima iz auta, neopranom djecom i začuđujuće upornim veseljem. Bilo je ondje kokoši uz cestu, magaraca

koji su repom tjerali muhe i konja koji su po nekom poslu bili upregnuti u kola. U toj je kući vječito bilo zadimljeno i glasno, a živjelo ih je unutra možda i petnaestak. I mada su onud stalno auti frcali, Slovenci do vikendica na Krku, Delničani prema Brodu i Kupi, pri prolasku svakog auta svi bi Cigani zastali i puštali što god da su trenutno radili, domahujući i smiješeći se putnicima i vozaču. Kuća posve sigurno nije bila njihova, jednostavno su je onako napuštenu jednog jutra nastanili i živjeli u njoj možda i dulje od desetljeća, a onda su je jednog istog takvog nenaročitog jutra iz njima znanog razloga i ostavili da i dalje bude napuštena, kao što joj je najviše i pristajalo. Sada već iz njenih prozora raste bazga, grmovi lijeske je stišću sa svih strana, a krov se polako urušava. Jedino iz visoke nekošene trave izviruje par ogromnih žbunova vrtnih ljiljana koji upravo sad narančasto cvatu, cvatu i njišu se pri prolasku brzih auta, kao da umjesto Cigančica okreću glave za strancima koji žure nekud tamo gdje ih sreća pisana na dlanu neće nikad uistinu stići.

BADAV(C)A IZVORA PROLAZNOSTI 2019.

Tomislav Šovagović, Zagreb

Od tu idoše po stareh zlameneh i tako ravno naposred Badavsa
I tu e edan velik križ visečen na kamiki

Lako je danas putem svemrežja i putopis napisati. Moderne tehnologije pružaju mogućnost svakom pismenom stvorenju imitirati Matka Peića, sjedeći za stolnim ili prijenosnim računalom, pretražujući mrežne stranice, provjeravajući neistražene putove i činjenice, umjetno prikazujući boravak na neviđenoj lokaciji. „Putopisac“ može postati svatko bez i jednog prijeđenog metra, u četiri samotna zida privatne „igre prijestolja“.

Ali....

Kako dočarati makadamski puteljak do Badavce, kada ondje nisu prošla satelitska vozila, samo sitno kamenje, staza nedovoljna za mimoilaženje dvaju automobila. Jedan mora u rikverc. Kako opisati ognjišta seoceta Rapavel bez posjeta u nedjeljno predvečerje, njegove balote dalmatinskoga i Balote istarskoga naglaska, brbljave boćarske sportaše i šutljive kamene ljepotice pokojnih nonića i nonica, otišlih davno kusati nebeski *žamak*, u visinama nedostižnih pjesama. Kako u riječi staviti simbiozu suhozida i gušterice, prašine i skakavaca... Kako pisati, a stajati na mjestu, a opet, kako upijati, a ne razmišljati što napisati. Kako biti putopisac bez one Peićeve male bilježnice, jer poredbe su plod trenutka, i jednom kada pobjegne, nadahnuće je teško nadoknaditi. Svejedno, putovati, prepustiti se, vrjedniji je izbor od suhoparnoga traganja za neprijeđenim, nedoživljenim, neproživljenim. Još k tome – na iskon, na utočište čovjeka i marve.

Vodič i organizator „Književnoga susreta Badavca“ Tomislav Milohanić Slavić nepogrešiv je, kao i sunčani sat pokazuje točno vrijeme, ovdje na rubovima Istarskoga razvoda iz 14. stoljeća. Samo prolaznost boli. Proplanak raznovrsnoga kamenja. Zastajem. Dišem. Gledam. Otkucava li sunčani sat o punoj uri svojih

dvanaest „satova“, zapravo župa i općina između Motovuna i Višnjana. „*I tu se vsi komuni sjediniše s mirom*“, ostade zapisano svjedočanstvo tjeskobne prošlosti. Boljih tragova nemamo, a i oduvijek bijahu imovinske svađe oko granica, svađe braće, kumova, susjeda, prijatelja. Stari zavjet nakalemljen na Istru, nije iznimka ni tlo Badavce, ma kako posebno djelovalo na prvi pogled. Svim su šorovima, pa i ovim, osim svatova prolazile vojske, konjanici, bojna kola, podizali šatori, kovali planovi. I zaboravljalo na onu bol prolaznosti.

Promatram istarski Stonehenge, ili je ono čudo engleska Badavca, robujemo tuđim znamenitostima, ne poznajući svojih. Zastajem, upijam mjesta bez *google street viewa*, tako rijetka, korijenska. Ovdje dolaziše drevni pastiri Badusiuma, pripadajućeg Porečkom ageru, u vremenu prije žestokih bitaka između austrijske krune i mletačkoga dužda. Ah, zaspati pod vedrim nebom, napojiti pitomu janjad izvorom Badavce, vrutka života, spoznaje privremenoga, ovozemaljskoga. Mijenjala se povijest, ali pastiri ostadoše. I nakon rušenja sela Badossi u 16. stoljeću, mjestašca naseljenoga Morlacima, koji se iz Dalmacije pred Turcima skloniše – ali mira ne nađoše. Nema zemlje za starce, rekla bi braća Coen, ali ni zemlje za mir. Uskočki rat je 1616. godine o Uskrsu prešao preko Gospe od Badavce, njezinih kićenih sajmova, godova, svakodnevice, natjerao stanovništvo na novi, lokalniji bijeg. Što je ostalo četiri stoljeća kasnije? Samo Badavca, samo vrutak, malen, neznatan, gotovo podcijenjen, zaboravljen, i jedino još književnici posljednje nedjelje svibnja hodočaste tihoj dolini, skriveni stihovima od zemlje, šatorom od nebesa koja često natope svečanost. I prizove se duh sela Badossi, ožive stanovnici po travkama i klupicama nasljednika, jednako prolaznih kao i oni koji se radovaše svetkovinama. Kuha se *fažo* s kobasicama, pijucka malvazija, miris prženog luka i hmelja pomiješan s damskim parfemima, zagrljaj kamena i čovjeka, o Badavci 2019. Noć mogućih zvijezda kvare oblaci, ili i oni samo žele zakloniti misterij mjesta, zbog čega i ovaj zapis djeluje svetogrdno, kao remećenje skrivenoga rituala, ponavljanja o kojemu je najbolje govoriti u užem krugu. No, kako znati glagoljati, što bi kazali akademici Bratulić i Damjanović, kako spojiti Sveti Petar u Šumi i Strizivojnu ako čovjek ne nasloni svoje uši na zemlju, i ne osluhne zaboravljene vagone djetinjstva, i ne vidi kako iz iskri na tračnicama kao Domaći iskaču mladi pastiri i pastirice, cjelivaju se poljupcima na vrutku svemira, na razmeđi pjeskovitoga „ipsilona“, staze koja neminovno napaja, ali i odvodi prema prijateljici smrti. Lakše je i fizički odlazak pojmiti na prirodnoj „pučini“, luci kojoj ne trebaju valoviti svjetionici i burovito udaranje ponoćnim hridinama.

Zastani, čovječe, pokloni se Badavci, njezinoj prošlosti, kamenu okovanih mramornih kolača, jer majke i bake bez njega ne kreću na proslavu, zastani i pokloni se djeci koja dolaze, rastrčana, bosonoga, sigurna da munje neće pogoditi njihova mala čela, nevina, spašena. Najmlađi u narodnim nošnjama prikazuju narodne

običaje svojih predaka, pranje rublja na izvoru Badavce, razgovore o momcima i djevojkama, kao da u sitnim bićima nose kod budućnosti, nagoviještene bukom motorkotača, i na trenutak, samo na trenutak, kao da je staza Mladina kod Jaske, a ne Badavca, kao da je Mad Max, a ne Pasija, i kao da Mel Gibson recitira s bračnim parom Draguzet „Istrijansku“, oda boškarinima, roženicama, tko bi bez beside o kamiku, škoju, zemji i soli razumio Kristovo uskrsnuće.

Na središnjem kamenu glagoljski i latinični tekst iz „Istarskoga razvoda“, priča o sredini Mavrovega brega, lokvi Badavsi „*i te loki je pol komunu motovunskomu, a pol trviškomu, i tu e edan velik križ visečen na kamiki*“. Tražim ljepotu u ulici brijestova, i onaj kojemu su čavlima zakucali u oblik križa, uštipnem se, ali tišina eshatona govori umjesto mojih ljudskih očekivanja. Komu se žaliti na tišinu, opijen trećim gutljajem malvazije, kotrljajući se gostoprimstvom pjesničkoga Woodstocka, ili su ipak Joe Cocker, Jimi Hendrix i ostali svirali „stonirani“ na Badavci. Tada bi se morali sjećati obroka, a i ne umire se od graha, osim u pripovijestima baka neposlušnoj unučadi.

Gdje su sada porečki biskupi i akvilejski patrijarsi, jesu li prvi zauzeti nekretninama u Dajli, a drugi prirodnim nepogodama, hoće li crkveni velikodostojnici kolektivno vratiti svijest o promatranju kršćanstva bez nacije, i svjesnosti da je isti Trojedini Bog napojio žedne pastire Badavce sklonjene u improviziranim *kažunima,* i ogladnjele kineske lovce na tune, daleko na otvorenom, pravom moru. Ili, zavapiti, zar nije Bazilika Rođenja Isusova samo jedna, a opet univerzalna za cijeli, jednom spašeni svijet. Zar nema svako rođeno stvorenje pravo na spasenje duše, čak i ako grijesima uprlja darovanu slobodu volje? Jesu li i istarski glagoljaši mozgali nad svevremenskim pitanjima, praćeni bolnim osjećanjem da samo cjeloživotna žrtva može pružiti onozemaljski raj, iako filozofi vještim riječima „dokazali“ nepostojanje druge dimenzije. A možda se baš krije s onu stranu bregova Badavce, nad kojima bdiju libanonski cedrovi, kanadski javori, i na kraju kao da se cijeli planet sjatio i natiskao uz sunčani sat Badavce, vrteći dvanaest župa i općina, smjer kazaljke na zemlji uvijek pokazuje točno vrijeme, nije ga potrebno podešavati kao na budilici ili mobilnom aparatu. Ono curi kao na čovjekovom dlanu, ali je besplatno podijeljeno i kao što kosci i ratari govoriše da se poklonjenom konju ne gleda u zube, tako ni vremenu svih vremena nitko ne bi trebao ništa prigovoriti.

Samo zahvalnost, naslonjenost nad drveni stol, žlica puna fažola, komadić kruhovitoga stiha, čašica razgovora s *mišancijom*, i gle, već oblaci postaju kišom, ili samo zemlji šalju razglednice, i gle, već su okupane umjetničke slike izložene uz stijene Badavce. Posljednja je šansa zagrabiti bočicu vrutkovite vodice, blagoslovljene kišicom, zahvaliti Nebu na poškropljenosti, jer „Nebo se penje na usne“, tako i jest bio slogan susreta neugašenoga od 1996. godine, oplođenoga sunčanim

satom tri proljeća kasnije. Odlazak je nagao, ali nije rastanak. Djedovina organizatora, vino i keksi na dvorištu, terasa sprječava padaline, romantičan ugođaj, i kako se lako skida veo s Rapavela, čak i kada posljednji boćar krene na spavanje. Ali ne, kiša neće stati, sada kada je započela, ispraća iz Badavce i govori „vrati se, čovječe, u epicentar", i najednom su i austrijske, i venecijanske, i turske vojske spuštenih koplja, konji umorni klipsaju pokorenim krajevima, ali identitet nitko neće pokoriti, jer hrvatski „znakovi pored puta" stoje. Ali visi križ čovječanstva na stijeni, drvetu, čovjeku, visi i strpljivo očekuje novi stih, novi izvor. Badava je sve na Badavci. Kao ljubav. Kao Riječ.

NA KAVI S FERNANDOM PESSOOM

Spomenka Štimec, Zagreb

U srpnju 2018. putovala sam u Portugal. Kad nam je u osnovnoj školi nastavnica govorila o Bartolomeu Diazu i Vasci da Gami, neobična imena moreplovaca ponavljala sam kao bajalicu. Lisabon, glavni grad Portugala, udaljen je od Zagreba nešto više od tri sata leta... ako nitko ne štrajka. Tko putuje avionom u zraku će biti pokraden: netko će mu ukrasti jedan sat. Kad se vrati u Zagreb kradljivac će neprimjetno vratiti ukradeno.

Prva lekcija o Lisabonu bila je da mu je aerodrom u samom gradu te je lako dostupan metroom. Aerodrom je svega 3,5 km udaljen od centra. Cilj nam je bio lisabonsko sveučilište na kojem se odvijao Svjetski kongres esperantista u *Alameda da Universidade.* Slušali smo zanimljiva predavanja na *Faculdade de Direito* i *Reitoria* (Pravnom fakultetu i Rektoratu). Napadno blizu naših glava slijetali su avioni. A lisabonsko sveučilište nije bilo kakvo, već jedno od najstarijih u Europi. Osnovao ga je kralj Dinis 1290. godine, četrdesetak godina nakon što je vladar Alfonso III. učinio Lisabon glavnim gradom. (Starije od Lisabona svakako je Sveučilište u Bologni osnovano dvjesto godina ranije. Dva stoljeća nakon osnutka lisabonskog sveučilišta započelo je kovanje kolonijalnog kraljevstva i portugalska ekspanzija u svijet kojem je srce bio Lisabon.

Grad se prvi put spominje kod rimskih povjesničara kao Olisipo, pojam koji se odnosi na „lijepi zaljev“ Alis Ubbo. Zemlji je ime dao grad Porto u 9. stoljeću kao Terra Portucalis, prema Portus Cale. Po Portu se zove i slavno portugalsko vino. Da se to vino ne kvari na dugom putu transporta, u njega se dolijeva konjak koji mu daje osebujan okus.

Na putu do Sveučilišta najviše smo koristili žutu metro–liniju sa zelenom kartom *Viva Viagem* kompanije *Operadores de Transportes*. Znatiželjno smo razgledavali stanice metroa urešene portugalskim ukrasnim pločicama – *azulejos*. Pločice su inspirirali Mauri dok su vladali Iberskim poluotokom od 9. - 15.

stoljeća. Kad je kraljica Izabela Katolička sa svojim mužem Louisom Aragonskim protjerala Maure, na Iberskom su poluotoku ostale pločice kojima su Mauri ukrašavali svoja zdanja. Mauri su pobijeđeni, ali njihove su pločice ostale pobjednici. U Portugal su stigle u 16. stoljeću iz Seville. Najčešće su bile oslikane geometrijskim motivom, kako priliči islamu. Poslije su se na pločicama rascvali cvjetovi, girlande, crkve i portreti ljudi. I ja sam u suvenirnici kupila jednu pločicu da je nosim kući. Svidjela mi se jer je na njoj plavom bojom bio nacrtan neki romantični dvorac – tek kad sam je u miru odmotala u maminoj kuhinji i bolje je zagledala vidjela sam da je na njoj raskošni dvorac Pena koji je maštovito nadogradio Fernando II., portugalski kralj iz bogate obitelji njemačkog plemstva Sachsen-Coburg i Gotha. von Gotha. U toj će obitelji naš *Zagorec* Geza pl. Matačić jednom Feldmarschalu Philippu odvesti gospođu, belgijsku princezu Louise. Sigurno je da kralj Fernando nikad nije čuo za taj skandal o kćeri najbogatijeg kralja Europe Leopolda II. od Belgije i ulanskog potporučnika iz Hruševca kod Klanjca. Skandal je tresao Belgiju i Austro-Ugarsku. Kralj Fernando II. umro je 1885. godine, deset godina prije ove strastvene veze. Kralj-umjetnik, kako su ga zvali, nije samo gradio dvorac već i planirao i ostvario jedinstven arboretum oko svog dvorca.

Kad putnik u metrou sjedne na trenutak i pogleda oko sebe na motive pločica na stajalištima, možda će ga se najviše dojmiti lik slavnog markiza Pombala koji je podigao Portugal poslije potresa 1755. Markiz nije očajavao nad zadatkom koji mu je nakon potresa dodijelio kralj. U jednoj rečenici dao je jasne naputke kako oživiti razoreni Lisabon:: „Mrtve sahraniti, žive nahraniti, luke umrežiti".

Da su luke ovog grada slobodne, odnosno da je Lisabon mnogoetnička prijestolnica, vidi se po svim nijansama kože na licima njegovih stanovnika. Da je Lisabon grad slobodne luke, potvrdio je u srpnju 2018. Antonio Costa, portugalski premijer, obznanivši da je u sumraku Europe Portugal jedina zemlja koja ne odbija migrante, svjesna da joj se pučanstvo smanjuje i da treba ljude. Ksenofobna retorika u toj se zemlji jednostavno ne tolerira.

Lisabon je uz Atenu jedan od najstarijih europskih glavnih gradova. Metropola je portugalske države više od osam stoljeća. To je grad raskošnih palača, grad u kojem pirka vjetrić s oceana, grad s dva milijuna stanovnika, grad koji je učvrstio svoj status prekrasnog velegrada nakon što je 1994. bio europska prijestolnica kulture, a 1998. domaćin svjetske izložbe posvećene oceanima. Tom je izložbom najsvečanije obilježio petstotu obljetnicu povratka moreplovca Vasca da Game iz Indije.

Vasco da Gama najveći je portugalski pomorac. Živio je od 1460. do 1524. Krenuo je preko Atlantskog oceana iz luke na rijeci Tejo put nepoznatog i otkrio – Indiju. Njegov kolega po hrabrosti, Bartolomeo Diaz, prije njega je došao do Rta dobre nade na jugu Afrike. Istočnom obalom Afrike vladali su Arapi, ali je Vasco

da Gama našao načina da sa svojih 168 ljudi na četiri broda dopre do Indije. Vratila su se dva broda i 55 ljudi. Kralj Manuel odao mu je počast i odredio mu godišnji prihod. U Indiju je Vasco da Gama putovao pedesetak godina nakon putovanja Christophora Columba. Indiju je istraživao u tri ekspedicije. Najgore se ponio u drugoj, kad je dao ubiti tristo ljudi na jednom arapskom brodu. Treća ekspedicija koštala ga je života. Proglašen je potkraljem Indije i umro je u indijskom Kočiju 1524. Bilo je to vrijeme kad kod nas Matija Gubec još nije stavio zimzelen na svoj *škrljak*.

Došla sam u Lisabon u međunarodnoj godini kulturne baštine da sudjelujem na 103. svjetskom kongresu esperantista. Lisabon je Kongresu dao svoj neponovljiv okvir. I generalna direktorica UNESCO-a Audrey Azouley u svojim je dobrim željama sudionicima Kongresa istaknula da ćemo uz naše radne teme na ovom kongresu posebno uživati radi ljepote grada. Kongresna tema bila je „Kulture, jezici, globalizacija – kuda sada?" Volim biti dio svjetske kulture koja je u godini održavanja 103. svjetskog kongresa esperantista u Lisabonu obilježila stotu obljetnicu tiskanja *Pana Tadeusza* Adama Mickiewicza na esperanto.

I sama sam doprinijela jednoj stogodišnjci. Čitala sam odlomak putopisa Ive Andrića o Portugalu. Božidar Brezinšćak Bagola održao je predavanje o Andrićevu boravku u Krapini 1918. Za vrijeme svog boravka u Krapini budući je nobelovac završio svoju prvu pjesničku zbirku „Ex Ponto", započetu u mariborskoj kaznionici. U Krapini se Andrić liječio u tada poznatim Mrzlicama, gdje se koristila Kneippova metoda liječenja hladnom vodom. Andrića smo predstavili publici u dvorani iznad kongresne knjižare u kojoj su kupci listali novi prijevod Fernanda Pessoe na esperanto, knjigu pod naslovom *Pastir stada*. Prijevod je ostvario esperantski portugalski pjesnik Goncalo Neves.

U starinskom teatru Colosei dos Recreios u centru Lisabona predstavila nam se zemlja domaćin: pjevači, plesači, portugalska gitara, lisabonski fado koji pjeva muškarac. Glazbenici koji ga prate zaogrnuti su crnim dostojanstvenim pelerinama. Za razliku od lisabonskog, fado iz Coimbre pjeva žena.

Po izlasku iz teatra, vani je žamorio Lisabon i pozivao da nazdravimo.

Portugal je europska zemlja u kojoj se poslije Islanda najviše jede riba. Riba koju Portugalci često nalaze na svom meniju je bakalar. Ni mi bakalaru nismo mogli odoljeti, a ni krupnim srdelama. *Bacalhau nas Brases* zvao se onaj za kojim smo najčešće posizali. Nazdravljali smo vinom koje se zvalo Verde na teresi u uličnom restoranu u lisabonskom centru Chiado.

Najviše nas je oduševio ručak u Muzeju azulejosa u nekadašnjem prekrasnom samostanskom vrtu, gdje su to popodne u sjeni palmi servirali čudesnu „majmunsku ribu" sa crnim sipinim rezancima. Na najvišem katu Muzeja na pločicama je plavom bojom sačuvan pogled na Lisabon kakav je bio prije potresa

od 9 stupnja u studenom 1755. Potres je razorio grad. Oštećenja su bila velika i od naknadnih požara jer se potres dogodio na Sisvete kad su brojni stanovnici u crkvama zapalili svijeće u spomen na svoje poginule.

Stanovali smo u hotelu Grande, u četvrti Campo Grande, i s prozora gledali na jedan od raskošnih lisabonskih spomenika. Nekoliko puta popili smo kavu u kavani Brasileira koja je ovjekovječila portugalskog pjesnika Fernanda Pessou tako da je njegovu skulpturu postavila za stol gdje sjedi pod svojim prepoznatljivim šeširom. Stolac do njega je prazan i posjetitelja poziva na kavu. Tko prihvati poziv može s tog mjesta vidjeti na susjednom trgu statuu jednog drugog pjesnika, Camoesa. Luis Vaz de Camoes je najveći portugalski pjesnik koji je opjevao osvajanja. Rođen je u Lisabonu 1524. u plemićkoj obitelji. Po majci je rođak Vasca da Game. Studirao je u Coimbri. Opjevao je portugalska osvajanja i kontakte s Indijom Vasca da Game u najvećem epu portugalske književnosti *Luzitanci* i u fokus stavio epohalna otkrića. More, morske bitke, oluje i brodolomi teme su epa s 10.000 stihova. More pokreće svijet. Epu je dao naziv „Luzitanci" prema srednjovjekovnom imenu za Portugalce. Luzitanci su izvorno iberski narod kojeg je pokorio Rim i osnovao rimsku provinciju Luzitaniju s glavnim gradom današnjom Meridom.

I sam je Camoes pustolovno živio. Izgubio je jedno oko u bitci u Ceuti. Svoj ep o Luzitancima objavio je 1572. Na kraju burnog života umro je u lisabonskoj ubožnici, i ne sluteći da će mu buduća prijestolnica Luzitanaca dati jedan od najljepših trgova i da će mu književno djelo svijetliti punih pet stoljeća. Svakog 10. lipnja, na nacionalni dan Portugala, književnikova će skulptura biti prekrivena cvijećem. Nacionalni dan zove se Dan Camoesa.

Dan predviđen za izlete proveli smo u Sintri. Sintra je čudesan grad u kojem je Byron u Andrićevoj pripovijetki sreo ženu koja ga je tako ošamutila da ju je mogao stvoriti u sjećanju, stiskajući dva zrnca soli među prstima. Na željezničku stanicu Rossio ušli smo kroz raskošno ukrašene lukove portugalske secesije. Lukovi su izrađeni u obliku potkova.

U Sintri nas je čekala glazbenica Kaja koja se odmara u zelenilu Portugala kod sestre svog prijatelja, francuskog kompozitora. Stanuju na imanju Quinta de la Capella. U kapelici na imanju čuvaju se najstarije portugalske pločice azulejosi iz 16. stoljeća. Sintra je na listi zaštićene baštine UNESCO-a. Portugalski su je kraljevi birali za svoju rezidenciju. Kaja nas je vodila u palaču Pena. Palaču je portugalska kraljica donirala svom mužu Fernandu Drugom iz obitelji Sachsen Coburg von Gotha. Po portugalskim zakonima on je postao portugalski kralj tek kad je njegova žena kraljica Maria rodila sina. Njemački zet, stigavši u Portugal, na kraju 19. stoljeća u dobivenom dvorcu dao je mašti krila i spojio maurski i Manuelov stil i pokazao svoju zaigranu sklonost umjetnosti i eklektici.

Po povratku u Lisabon okrećemo se za žutim tramvajem koji se penje po lisabonskim brežuljcima. Šećemo Trgom Comercao, na južnoj strani središta Baixe uz obalu rijeke Tejo. Plan markiza Pombala bio je da se na ovom trgu postavi raskošna bronzana skulptura kralja Dom Josea I. koji je obnovio Lisabon nakon potresa. Skulpturu je napravio najbolji portugalski kipar 18. stoljeća Machado de Castro. Na ovom trgu događali su se prijelomni portugalski povijesni događaji. U atentatu 1908. ubijen je kralj Carlos I. i prestolonasljednik Luis Felipe. Bio je to događaj koji je portugalsku kraljevinu dvije godine kasnije pretvorio u republiku. Godine 1974. trg je svjedočio čuvenoj mirnoj „revoluciji karanfila". Upamtili smo je po karanfilu umetnutom u puščanu cijev.

Za čas dođe vrijeme za rastanak od Lisabona. Zagledam se u pločnik – tamne i svijetle kocke „kaldrme" oblikuju crtež. I tu u ukrašavanju pločnika nenadmašni su majstori.

Živa se tog kolovoza 2018. popela na 45 stupnjeva Celsiusa. Po parkovima Lisabona patrolirali su čuvari vrebajući na odbačene opuške, da sačuvaju grad od plamena. Nigdje drugdje nisam vidjela da se tako čuva užareni grad. Sjetila sam se Andrića i završne rečenice njegova putopisa iz 1931. godine: „Srećni ste i mirni: u Portugalu ste".

AUGUST KOVAČEC: RJEČNIK GOVORA JESENJA

Rječnik govora Jesenja (građa); Općina Jesenje : Gornje Jesenje, 2020.

Držim u ruci opet poseban biser u istraživanju jednoga od triju hrvatskih narječja, kajkavskoga, *Rječnik govora Jesenja,* koji je izradio izvorni govornik i jedan od vodećih hrvatskih lingvista August Kovačec.

Nakon govora Virja i podravskoga dijalekta, specifičnoga po svojoj akcentuaciji (*Zweisilbengesetz* – „zakon dvaju slogova") ne samo u kajkavštini i hrvatskom jeziku nego i u slavinama i Europi, koji je postao poznat nakon opisa Franje Fanceva, rođenoga Virovca, u Jagićevu Archivu 1907.[1]), drugi govor koji je postao tako poznat, ako ne i poznatiji, govor je Bednje, sela na krajnjem sjeverozapadu Hrvatskoga zagorja i Hrvatske, u Varaždinskoj županiji. Bednjanski govor postao je poznat po opisu Josipa Jedvaja 1956.[2] **Za** bednjanski govor obično se ističe velika arhaičnost, no istina je zapravo suprotna, ono čime se taj govor ističe u kajkavskome narječju i hrvatskom jeziku upravo su velike novine u razvoju govora toga područja, koji sam izdvojio kao bednjanski poddijalekt središnjozagorskoga dijalekta.[3] O tim osobinama reći ću nešto kasnije.

Bednjanski poddijalekt obuhvaća šire područje od govora u selima koja je opisao Jedvaj, tako i najveći dio općine Jesenje, jugozapadno od Bednje, te voćanski kraj, sjeveroistočno od Bednje. No među tim govorima značajne su i razlike, zasad su poznate tri skupine govora toga poddijalekta. Dio sela Općine Jesenja ima govor bednjanskoga tipa (skupina Lužani, Cerje).

Sa specifičnim govorom Jesenja upoznao nas je u nizu članaka August Kovačec, rođeni Jesenjanin, rođen u Donjem Jesenju 1938. godine. Kovačec je romanist koji je ostavio velik trag u našoj lingvistici, posebno istraživanjem i opi-

[1] *Beiträge zur serbokroatischen Dialektologie. Der kaj-Dialekt von Virje mit Berücksichtigung der Dialekte Podravinas (Koprivnica – Pitomača)/Prilozi srpskohrvatskoj dijalektologiji: Kajkavsko narječje Virje s obzirom na podravski dijalekt/. Archiv für slavische Philologie XXIX.* Sadrži i najstariji kajkavski dijalekatni rječnik.

[2] *Bednjanski govor. Hrvatski dijalektološki zbornik I.* Zagreb 1956. Govor obuhvaća općinu Bednja (prije u kotaru Ivanec), veća naselja: Bednja, Rinkovec, Pleš, Saša, Pašnik, Vrbno Bednja je na istoimenoj rječici.

[3] Radi lakšega snalaženja u bogatoj jezičnoj raznovrsnosti kajkavštine, kao i hrvatskoga jezika, donosim svoj posljednji pregled grananja kajkavskoga narječja, klasifikaciju govora: dijalekata je 15: *I. zagorsko-međimursko podnarječje* – dijalekti: ① središnjozagorski, ② samoborski,③ varaždinsko-ludbreški, ④ međimurski, ⑤ gornjosutlanski; *II. turopoljsko-posavsko podnarječje* – dijalekti: ⑦ turopoljski, ⑧ vukomeričko-pokupski, ⑨ donjolonjski; *III. križevačko-podravsko podnarječje* – dijalekti: ⑩ sjevernomoslavački, ⑪ gornjolonjski, ⑫ glogovničko-bilogorski, ⑬ podravski; *IV. goransko-plješivičko podnarečje* – dijalekti: ⑥ plješivičko-ozaljski, ⑭ goranski. Izvan podnarječja ostaje ⑮ donjosutlanski dijalekt, koji ima čakavsko-štokavsku osnovu. Kajkavskih govora ima i izvan Hrvatske, u Sloveniji, Mađarskoj, Rumunjskoj i Slovačkoj.

Hrvatski romanisti učinili su jako mnogo za hrvatsko jezikoznanstvo i filologiju, nezaobilazna su imena Petar Skok, Žarko Muljačić, Petar Guberina i drugi. I velik povjesničar hrvatske književnosti Ivo Frangeš bio je romanist. Naravno, i drugi hrvatski neofilolozi također su dali velik doprinos, npr. germanisti Zdenko Škreb, Viktor Žmegač, rusisti Josip Badalić, Aleksandar Flaker, anglisti Josip Torbarina, Rudolf Filipović.

som istrorumunjskoga govora. Sam govor kao i njegova lingvistička interpretacija bili su mu otkriće u poznavanju hrvatske jezične raznolikosti, kao mladom kroatisti.[4]

O odnosu bednjanskoga govora (u užem smislu) i jesenjskoga, Kovačec kaže: „I zemljopisno i po svojim značajkama govor Jesenja nalazi se na polovici puta od Začretja do Bednje. …. u fonologiji (posebice u vokalizmu) bednjanski pokazuje vrlo sustavne podudarnosti s govorom Jesenja, a u morfologiji i leksiku, barem u načelu, stanovito starije stanje.“[5]

Voćanska skupina razlikuje se više od bednjanskoga govora, npr. u akcentu čuva veću starinu, o čemu Celinić kaže: „Rečanski govor, tako kot tudi govor celotnega vočanskega območja, sodi med naglasno najbolj konzervativne hrvaške kajkavske govore (Ivšićeva skupina I. 1). Ob svoji severni meji je območje Voće v stiku s slovenskimi Halozami.“[6]

Rječnik donosi građu rodnoga sela, Donjega Jesenja, i dijelom građu sela Gornjega Jesenja te Brda Jesenjskoga. Jedvaj u svojoj radnji nema rječnik, ali kao primjere pojedinih gramatičkih kategorija donosi mnogo riječi. U slavističkim krugovima zato je ta monografija isticana kao izuzetno hrvatsko dijalektološko djelo.

Autor se služio vlastitom transkripcijom, koja polazi od uobičajene hrvatske transkripcije. Istaknut ću razlike od uobičajene hrvatske dijalektološke transkripcije, u prvom redu različite od one prihvaćene za *Hrvatski jezični atlas,* i to kod kratkoga pregleda fonologije.

Natuknica je pisana masnim **kurentom**, za riječ se označuje vrsta – za imenice rod, a za glagole (ne)prijelaznost i povratnost, što je drukčije nego je uobičajeno u našoj leksikografiji (gdje se za glagol navodi vid). Donosi se značenje i potvrde u rečenici.

Za imenice se redovno navodi G jd. i NA mn., a navode se i drugi padeži ako imaju posebne nastavke i drukčiji naglasak. Ispred L i I, negdje i za D, u zagradi se donosi prijedlog (/pri/ **brâtu**, /z/ -am; /h/ **grãdu**; /na/ **fũrku;** /k/ patȍku). Za pridjev se navode različiti oblici za padeže, ostaci posebnih oblika za vid; za komparativ i superlativ donose se sintetički i analitički oblici. Kod zamjenica i brojeva donose se znakoviti oblici, kod načinskih priloga komparativ i superlativ. Za glagol se navode prezent, imperativ, pridjevi radni i trpni te supin.

Kao izvorni govornik i vrhunski lingvist, Kovačec je nešto drukčije interpretirao akcentuaciju svojeg rodnoga govora i govora Bednje: umjesto „prozodijskog sustava od tri tona (̋ , ͡, ~) treba … utvrditi četverotonski sustav: ravnomjerni ton (̋)[7], neravnomjerni silazni (͡), neravnomjerni uzlazni (~), neravnomjerni dvosložni silazno-uzlazni (ᐯ).“[8] To potvrđuju opozicije „ *pı̋la* „pića“ (gen. sg.) ~ *pîla* „pića“ (nom. pl.) ~ *pĩla* „(ona je) pila“ ~ *pı̌la* „pila (za piljenje)“. Kovačec posebno objašnjava svoj „silazno-uzlazni dvosložni ton“: “Valja napomenuti da naš silazno-uzlazni dvosložni ton odgovara sekvenci (tzv.) prednaglasne duljine na prvom slogu i tromog naglaska na idućem slogu (kod Jedvaja i drugih).”[9] Njegov “ton” samo je opis realizacije sekvencije prednaglasne duljine i kratkog naglaska iza nje. Njegov ravnomjerni ton jest kratki naglašeni slog, kratki naglasak.

Sedam je osnovnih samoglasnika (*i e ę a o uo u*) (otvoreno *e* /*ę* / autor bilježi sa *æ*. Sedam je jedinica samo u dugom slogu, s time da *e*

---

[4] *Opis današnjeg istrorumunjskog (dizertacija, Filozofski fakultet, Zagreb, 1965.).*

[5] *Sklonidba imenica u govoru Jesenja.* 2019.

[6] *Fonologija Rijeke Vočanske in vočanskega območja (na severu Hrvaškega zagorja)*. 2019.

[7] Autor kratki naglašeni slog bilježi znakom ̋, kako je Ivšić bilježio naglasak koji je nazvao „tromi“, a kako se obično realizira kajkavski kratak slog. Sam Ivšić bilježio je kajkavski kratak naglasak znakom za novoštokavski i književni kratkosilazni naglasak (̏). Svakako da je Kovačecovo bilježenje kajkavskoga kratkoga naglašenoga sloga bolje od Ivšićeva, jer ne dolazi do kolizije u hrvatskoj transkripciji, a ima i kajkavskih govora s četiri naglaska. Za Hrvatski jezični atlas uzeli smo za kajkavski kratak naglasak, kada je samo jedan, znak međunarodne fonetske transkripcije (ˈ).

[8] Za to značenje obično se koristi naziv naglasak, u širem smislu prozodem.

[9] *„Četverotonski prozodijski sustav nekih kajkavskih govora.“ Govor* (Zagreb) 6/2 (1989), 13-27.

ima homologni samoglasnik dvoglas *ie.* Kratki vokalizam ima šest jedinica jer su neutralizirani *o=uo* u jednom vokalu (*o*). Nenaglašeni vokalizam ima pet jedinica, neutralizirani su *o=u* kao *u*, a zanaglasni čak 4 neutralizirani su *e=ę*.

Samoglanici *i, ę, a, u* potječu od adekvatnih osnovnih kajkavskih vokala. *e||ie* potječe od osnovnog kajkavskog *ę* < (*ə=ě*) (*biêrso* 'birsa'; *vẽter; spedẽben* 'spodoban', *sastiẽr* 'sestara',); *uo* od dugoga *o* (*ō*) (*muôrati* 'morati'); *o* potječe od dvaju osnovnih kajkavskih vokala: a) od kontinuante *ǫ=l̥* (*klôp* 'klup/a/', *mŏčati 'šutjeti'*); b) od dugoga *a* (*môst* 'mast'). U prednaglasnom položaju došlo je do „akanja" – prema naglašenim *æ, o, uo* dolazi samo *a* (*puŏtek – patõka* 'potok', *mæ̃dved – madvẽda*; *hadĩti* 'hodati', prez. *hõdim*).

Kod šumnika autor smatra da su u primjerima kao *Buôg, l ̂æd* na kraju rijetki šumnici fonološki zvučni, za razliku od uobičajenog mišljenja da su ne samo fonetski nego i fonološki bezvučni (*k, t*), pa su te riječi izjednačene sa *buôk* 'bok', *l ̂æt* 'let'. Za razliku od toga, u prijedloga zvučni su fonološki zvučni, iako fonetski mogu biti bezvučni (*d̥* ili *t*), pa možda postati i napeti (*t*), a ne samo bezvučni, a ostaju nenapeti (*d̥*) (*pad̥* || *pat kńĩgu* 'pod knjigu'). Tako je i sa prijedlozima *z, v,* koji ostaju fonološki *z, v* i pred bezvučnim šumnikom, npr. *v̥ kńĩgu* je fonološki *v kńĩgu,* kao što je književno *s bratom* i fonološki *s bratom,* iako se izgovara na mjestu prijedloga zvučni šumnik.

Par šuštavih afrikata, srednje („troroge") kajkavske (*č̓ – ǯ̓*) bilježen je sa *č – ğ*. Bezvučni spirant velar (*x*) bilježi se sa *h*.

Autor je u posebnom radu[10] prikazao deklinaciju imenica, sustav sklonidbe imenica: tri roda (muški, ženski, srednji), dva broja (jednina i množina) te šest padeža (NGDAVLI). A jd. o-osnova muškoga roda također se izražava i razlika između „živo" i „neživo". U osnovi se skup značenja i funkcija rod, broj i padež (eventualno i „živo"/„neživo") realizira oblicima, koji su „amalgami", a izriču se padežnim nastavcima i prozodijski, s tri naglaska te prednaglasom oprekom po kvantiteti. Naglasak može doći na osnovi i nastavku padežnom dočetku. Kovačec prema svojoj interpretaciji akcentuacije govori o četiri melodijska (tonska) naglaska (tromi, dugosilazni, akut i dvovršni naglasak).

Prema tome koji naglasak ima nastavak izriče se drugačiji amalgam padežnih značenja. Autor je utvrdio devet skupina imenica za muški rod, sedam za srednji te za ženski rod pet za a-sklonidbu i tri za i-sklonidbu. U tablicama je prikazao sheme kombinacijâ nastavaka i naglasaka. Nema sinkretizma DLI u mn.

<u>o-osnova.</u> Muški rod. Jd. za „neživo" A=N. U L određene kategorije imaju drukčiji naglasak od D *(bra̍tu – (pri) brâtu).* U I jd. i D mn. m.+s. te G m. poopćen je nastavak tvrdih osnova (*-am, -av; -am*), a za s. I. Mn. m.+s. L *-e*, I *-i.*

Srednji rod. U mn. pridjevi, atribut i predikat, slažu se u ž. r. (*l̥iẽpæ vũha* 'lijepe uši'). U određenoj kategoriji prema kratkoj osnovi u jd. u mn. je duga (jd. G *jẽla* – mn. NA *jiêla* 'jelo').

<u>a-osnova</u>. Jd. DL ima *-e,* palatalne osnove *-i.* A i I imaju u osnovi *-o* (< *ǫ*), a neutralizacijom iza naglaska danas je *-u*, samo je u *gaspõ* 'gospođa' sačuvano *-o.* Obično su oblici jednaki (*gõsku*), a u određenim naglasnimm tipovima razlika je u naglasku, tako u I je duga osnova, prema kratkoj u D (*žẫbu, võdu – žâbu, vuôdu*), razlika u mjestu A *pĭlu* (= *pīlu̍*) – I *pīlu.* G mn. uz *-ɷ* ima negdje „nepostojano" *e* te obično naglasnu značajku (*čriẽšńæ – čriêšeń, gõskæ – gõsek, žẫbæ – žâb, pĭlæ – pīl*; *žâb, pĭlæ* obično je *žâp, pīlę̍*).

<u>i-osnova.</u> Dosta padeža (5) ima naglašen nastavak (⌒ ili ~ – *-jõ, -ôm, -æ̂m, -iẽ, -mĩ*); ako nije naglašen, umjesto jd. I *-jõ,* u mn. D *-æ̂m,* L *-iẽ,* onda je *-ju, -am, -e* (*rečjõ, rečæ̂m, rečiẽ – lâsam, lâse*).

Ostaci su razlikovanja oblika neodređenoga i određenoga vida pridjeva, neki pridjevi imaju kraće i dulje oblike, ali funkcija je narušena (*glũhi||glûh jæ*). Tendencija je prema analitičkom komparativu i superlativu, pa se donose i sintetički i analitički oblici. Drukčije od naše tradicije uz natuknicu, infinitiv, ne donosi se podatak o vidu, nego o prijelaznosti (/ne/prijelazan, povratan). Supin imaju samo nesvršeni

[10] *Sklonidba imenica u govoru Jesenja.* HDZ 23 (2019), 1-32.

glagoli. Neki glagoli imaju i prozodijski razliku između infinitiva i supina (*brȁ̄ti – brât, lavȉ̄ti – lavît* 'loviti', *gladȇ̄ti – gl⁀ædet* 'gledati')

Prezent ima u 1. mn. *-mę* (*diȇlamæ*), kao i Bednja (*prādȁma* || *pradā*mȁ̀), što je veza sa slovačkim, s kojim je kajkavski imao kontakt u Panoniji prije dolaska Mađara, kao što i neki slovački govori imaju *-mo,* prema većinskome *-me.* Donose se specifični povratni glagoli sa *si* npr. **sedȇ̄ti** *nepr.* (**sedȇ̄ti si** *povr.*) sjediti.

Rječnik govora Jesenja manji je hrvatski dijalektološki rječnik, oko 6.500 riječi, ali je neprocjenjiv zbog iznimne lingvističke obrade, fonološke i morfonološke. Vidi se suvremeno stanje govora i njegov razvoj, tako da i za njega vrijedi što se govorilo za Jedvajevu monografiju. Posebno veseli da je u izradi rječnik Bednje (Celinić) te što je pri kraju i kompletna monografska obrada govora Jesenja (Kovačec).

Mijo Lončarić

ISPRAVITI NEPRAVDU NIKAD NIJE KASNO
(Ivan Zvonar: Florijan Andrašec, Zagreb – Čakovec, 2020.)

Nakladnički trio: Ogranak Matice hrvatske u Čakovcu, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti (Zavod za znanstveni rad u Varaždinu) i međimurska općina Dekanovec, objavili su pri kraju 2020. godine studiju Ivana Zvonara pod naslovom *Florijan Andrašec, hrvatski kajkavski pjesnik, melograf i kantor.* Projekt je pisani spomenik gotovo posve zanemarenom pjesniku i melografu, dugogodišnjem kantoru u njegovoj rodnoj župi, u srednjemeđimurskom Dekanovcu.

Ivan Zvonar – priznato ime u kajkavskoj književnosti, autor nekoliko knjiga i znatno više članaka o starijoj kajkavskoj usmenoj i pisanoj književnosti – prihvatio se ovoga posla u manjoj mjeri motiviran zavičajnošću (rođen je u međimurskom Dolnjem Vidovcu), nego više iz revolta: Florijan Andrašec, koji je danas u UNESCO-voj usmenoj međimurskoj popijevci gotovo zaštitni znak, do danas nije doživio zasluženu revalorizaciju, štoviše, spletom raznih okolnosti (čitaj: „okolničara") gotovo je posve marginaliziran. Zvonar činjenicu razložno elaborira i polemički intonira razne pristupe i interpretacije Andrašecovih stihova.

U prvom redu, Andrašec – đak poznate Bervarove orguljaške škole u Celju, potom dugogodišnji kantor i najpoznatiji suradnik Vinka Žganca, doživio je svojim popijevkama i sreću i nesreću. Naime, stvarao je „na narodnu", to jest preuzimao je poetiku usmene književnosti i to je ostvario u toj mjeri da je mnoge njegove popijevke prihvatila šira publika, to jest prenošenjem i čuvanjem ih ovjerila te su postale narodnom svojinom. Ukratko, doživio je sudbinu nadarenog pojedinca u tome narodu – taj pojedinac stvara popijevku, ali ona se u performanci „ponašuje", ponarođuje, postaje opće usmenoknjiževno dobro jedne sredine i autor se pritom najčešće, gotovo uvijek zaboravlja.

Druga je (dis)kvalifikacija da je Andrašec pučki pjesnik. „Puk" Rječnik hrvatskog jezika tumači kao „široki slojevi naroda" te bi prema tome Andrašec bio narodni pjesnik. A to nije. U najnovije vrijeme operira se i izrazom „treći književni fenomen": prema njemu jedan je, naime, fenomen usmena a drugi pisana književnost te se u ovaj treći trpa sve što je „nešto između", reklo bi se – književni „poluproizvodi". Andrašec je 1953. objavio zbirku *Medjimurske fijolice,* složenu od pjesama što ih je pisao godinama, još tamo za 1. svjetske vojne u kojoj je sudjelovao. Jedna od takvih, „zakarpatskih" pjesma je Mesec; navedimo samo prvu kiticu koja će nam zorno potvrditi da nije riječ ni o kakvom „trećem književnom fenomenu":

Svetel mesec pitam tebe
Jel ti svetiš tak mi domaj?
I zvezdicu onu tamnu,
Ko kre tebe vidim komaj.
Jel ti moje domaj dramiš?
Jel tak svetlost k njima vpiraš?

Jel tak mojim kak i meni
Svojim traki v srce diraš?

To je intimna, ljudska drama u kojoj se preko sugovornika Mjeseca pjesnik spomina sa svojima, ti stihovi su međimurska matrica: mottema, se, eto, začela na bojištu u prvom ratu i nastavila do novijih i suvremenih gastarbajterskih međimurskih drama, ona dakle poprima univerzalno značenje. Je li to „treći književni fenomen“? Andrašec je ili pjesnik ili to nije (a jest); Zvonar je u toj kvalifikaciji rezolutan. I u pravu je.

Treći uzrok (bolje:uzroci) marginalizaciji, zahitavanju Florijana Andrašeca leži u – ljudima, točnije onima (urednicima, priređivačima, skladateljima) s kojima je kantor surađivao. Andrašec je bio i cipelmešter (na bojištu), i bačvar (pintar), slikar i kipar, pa poštar, ponajviše orguljaš u župnoj dekanovskoj crkvi, no ponajprije nadaren pjesnik, koji je stvorio svoju poetiku s obzirom na usmenu, narodnu međimursku popijevku. Ali nije pripadao nikakvom lobiju, nije imao svoga mecenu, mentora koji bi ga pomagao i upućivao bi u tajne književnoga stvaranja. Zato se probijao vrlo tegobno i bivao osoba od koje su mnogi imali koristi, ali ne i on.

Počnimo sa Žgancem. Njihovo poznanstvo i suradnja počinje koncem 1916., nakon što je Žganec već objavio svoju prvu, glasovitu zbirku narodnih popijevaka. Suradnja je trajala godinama i Zvonar je pobrojio da su u Žgančevim objavljenim zbirkama 202 Andrašecova zapisa, dakle, daleko više nego od ostalih suradnika. Međutim, Žganec je u Andrašecu uglavnom vidio zapisivača, a ne autora narodnih popijevki i napjeva te, s pravom napominje Zvonar, „znanost neće nikada saznati točan broj zapisa koji među objavljenim pjesmama predstavljaju Andrašecova autorska djela, jer ona toliko duguju poetici usmenoga stvaralaštva da se ni formom ni sadržajem ne razlikuju od međimurskih narodnih pjesama“. To je ona spominjana Andrašecova dobra i zla kob: stvorio je djela po uzoru na narodna, ali do te mjere da su ona i postala narodna (recimo: vratila su se narodu), pri čemu je autor zaboravljen. Zvonar ovako to formulira: „Bili su to sretni trenuci za međimursku narodnu pjesmu, ali i prokletstvo za Andrašeca“.

Drugi slučaj je s Vilovićem i Odakom. Za operu Dorica pleše Vilović je skupljao tekst, Odak glazbenu građu. U tome im je obilato pomogao Andrašec, većina građe njegovo je djelo jer su „jedan i drugi doslovce prepisivali od njega, a da niti jedan uopće ne spominje Andrašeca“. Naivni kantor bio je impresioniran obojicom te je uz zajedničku fotografiju kasnije dopisao.“Dva profesora iz Zagreba kod moga bunara u dvoru kod pisanja opere Dorica pleše“. Andrašecova imena dakle uz operu nigdje, niti u napomeni, a kamoli kao suradnika. To je na djelu taj, rekao bih krležijanski, superiority kompleks: gospoda „profesori“ došli su iz metropole da se opskrbe građom čvrsto uvjereni da će mali kantor u jednoj selskoj župi biti presretan što je s njima uopće govorio!

Kada je Nikola (Mikula) Pavić objavio Antologiju novije kajkavske lirike (1958.) u nju je uvrstio jednu Andrašecovu pjesmu, Nacek, koju je preimenovao u Dudaš(?), ali je pogubnije što je intervenirao, „popravljao“ Andrašeca. Primjerice, prva dva Andrašecova stiha *Skapaju se kalamperi/ Nacek vesel cestu meri,* Pavić mijenja u *Skapaju se kalamperi,/ dudaš čvrknjen cestu meri,* ili: *Sploh ga nekaj v grabu vleče* u Pavića je *zmir ga nekaj v jarek vleče.* Zvonar je posve u pravu: „To je falsikikat najgore vrste koji si jedan Pavić nije smio dozvoliti“.

Nakon Andrašecove smrti (1962.) zaredale su knjige/antologije o njegovoj poetskoj ostavštini. Kako se pritom pristupalo najzornijim primjerom nam je Miroslav Vuk koji je zajedno s Franjom Božićem objavio knjigu: Florijan Andrašec: „Hrvatske popijevke iz Međimurja“ (1981.). Vukov pristup najilustrativnijim je primjerom književnoga prepravljanja, dodavanja i ispravljanja Andrašecovih tekstova. Navedimo bar dva primjera: prvi je početak pjesme *Spomen letošnjega božiča,* drugi *Poveč golob zakaj si mi vu tugi:*

Andrašec:
Sveta noč je, bor na stolu ,
Kre njeg tužna majka sedi, .
Sveti večer obstrli su
Nočne zvězde traki blědi
Poveč golob kaj si mi vu tugi
Morti tebe koja druga ljubi.
–To mi je, kaj me ve

Srce boli za tebe!

Vuk:
Sveta noč je, bor na stolu
kre njeg tužna majka sjedi
Svetu večer kitili su od
zvijezdica traci blijedi.
Poveč, golob, kaj si mi vu tuogi
Morti tebe štiera druga ljubi?
Dva dni je kaj mene
Srce boli za tebe.

(Svojedobno sam u emisiji narodne glazbe na zagrebačkom radiju čuo ovakvu urednikovu intervenciju: stih međimurske narodne *Ki ljubiti ne zna naj se ne hapljuje,* promijenio je u *Ki ljubiti ne zna naj se ne kušuje;* urednik nije znao značenje „hapljuje“, što mu svakako ne služi na čast, ali jedan etnomuzikolog, nastavnik glazbenog odgoja, rođeni Međimurec takvo što u navedenim stihovima ne bi si smio dopuštati!).

Moglo bi se toga još nanizati iz Zvonarove pedantne, ali i polemičke studije. Ukratko, dao si je truda, zavirio u sve relevantne pristupe popijevkama Florijana Andrašeca (osobito u monografski pristup Zvonimira Bartolića), knjigom je otvorio vrlo važno ali i osjetljivo pitanje individualnog, nadarenog pojedinca i njegove sredine oko poetike i sudbine te popijevke, ali je ponajprije ukoričio sudbinu jednog samozatajnog međimurskog pjesnika i pjevača, melografa koji je – što zapisom, što vlastitim uradcima – dao velik doprinos i sudbini i vrijednosti te popijevke koja je, eto, svjetska kulturna baština. Zvonar je „zazvonio“ o Florijanu Andrašecu i time nastojao ispraviti jednu veliku nepravdu. Hoćemo li je uvažiti ili ostati gluhi kao što se gluhoća manje-više „čula“ i za kantorova života?

Stjepan Hranjec

MEĐIMURSKI FRAZEMI I POSLOVICE OTETI ZABORAVU

(Anđela Frančić, Mira Menac-Mihalić, Rječnik frazema i poslovica međimurskoga govora Svete Marije. Kaj? Storijapa Kanižaj!, Knjigra, Zagreb, 2020.)

Kọt sọnce gręje, kruh rọdi (posla ima posvuda, samo treba htjeti raditi), čega sę j^{u}ọčị bọje, tọ rọkę fčịne (ne treba se unaprijed bojati posla), dę vrọg nęmrę, tam babọ p^{u}ọšlję (žene su u stanju sve učiniti, pa i ono što je naizgled nemoguće), m^{i}ętị pęnez kak ljọščinja (imati jako puno novca), m^{i}ętị pęnez kak žaba perja (nemati novca), kaj mị petę krọdęš? (ne idi preblizu za mnom), petę m^{i}ęknọtị (otići) samo su neki od poslovica i frazema marno prikupljenih u novoj knjizi „Rječniku frazema i poslovica međimurskoga govora Svete Marije. *Kaj? Storijapa Kanižaj!*“ autorica Anđele Frančić i Mire Menac-Mihalić.

Sveta je Marija donjomeđimursko naselje, smješteno dvadesetak kilometara istočno od Čakovca, a desetak kilometara zapadno od utoka Mure u Dravu. Prema posljednjemu popisu stanovništva iz 2011. šesnaesto je po veličini naselje u Međimurju, središte istoimene općine i župe, kojima pripada i susjedno naselje Donji Mihaljevec. Od 1995. godine Sveta se Marija neizostavno spominje u kontekstu hrvatskoga čipkarstva, zato se svetomarska čipka i nalazi na naslovnici knjige, upravo iz toga razloga što je tada obnovljena gotovo zaboravljena izrada špici (čipke na batiće, klepane čipke).

Autorice *Rječnika* iskusne su i eminentne poznavateljice hrvatske dijalektologije i frazeologije. Anđela Frančić izvorna je govornica svetomarskoga govora. Frazemsko i poslovično blago Svete Marije bilježila je posljednjih desetak godina. Mnoge je frazeme prikupila usmjerenim upitnikom izrađenim u sklopu projekta Istraživanje hrvatske dijalektne frazeologije. Kao rođena Međimurka, a filologinja po struci,

nije ostavila svoj zavičaj po strani, već mu se iznova vraćala brojnim znanstvenim radovima – spomenimo samo knjigu *Međimurska prezimena* (2002) i radove *Iz poredbene frazeologije međimurske kajkavštine* (1997), *Povijest imena naselja Sveta Marija* (2008), *Upitni frazemi Donjega Međimurja* (2020) i dr.

Mira Menac-Mihalić začetnica je hrvatske dijalektne frazeologije i najuglednija znanstvenica u tome području hrvatskoga jezikoslovlja. Godinama je vodila projekt u okviru kojega je istraživala foneme u više od stotinu hrvatskih govora svih triju hrvatskih narječja. Autorica je brojnih znanstvenih radova iz dijalektne frazeologije, a ovdje bih spomenuo samo knjige iz toga područja koje je priredila sama ili u suatorstvu – *Frazeologija novoštokavskih ikavskih govora u Hrvatskoj* (2005), *Frazeologija križevačko-podravskih kajkavskih govora s rječnicima* (2008) i *Frazeologija splitskoga govora s rječnicima* (2011). Njezino znanje i iskustvo iz dijalektne frazeologije svakako je pridonijelo vrsnoći Rječnika.

Ova knjiga nije rječnik svetomarskoga govora u cjelini, nego samo njegova poslovično-frazeološkog dijela. Nje ne bi bilo da nije bilo puno ispitanika – njih tridesetak. Veći dio zabilježenih frazema i poslovica pripada govoru stari(ji)h osoba, a manji dio govoru mlađih stanovnika Svete Marije. Svetomarski govor ranije su istraživali vrsni dijalektolozi Mijo Lončarić i Đuro Blažeka, ali poneki njihovi zabilježeni primjeri razlikuju se od onih kako ih je govorila i čula izvorna govornica Anđela Frančić. To je bio poticaj da se svetomarski govor, a posebice njegovo poslovično-frazeološko blago, još jednom istraži, popravi, nadopuni ili potvrdi ranije istraženo stanje. Sama knjiga je izvrsno koncipirana s detaljnom znanstvenom aparaturom. U njoj se, prije samog rječnika, navode dosadašnja istraživanja i opisivanja svetomarskoga govora, slijedi opis govora na fonološkoj, morfološkoj, sintaktičkoj, leksičkoj i tvorbenoj razini, daje se definicija frazema i njihova podjela. Rječnik frazema i poslovica sadržava više od 3800 svetomarskih frazema i 160 poslovica, oprimjerenih u više tisuća rečenica. Knjiga je opremljena i Rječnikom istoznačnih i bliskoznačnih frazema i poslovica, Svetomarsko-standardnojezičnim razlikovnim rječnikom manje poznatih riječi, kao i Standardnojezično-svetomarskome razlikovnom rječniku manje poznatih riječi potvrđenih u Rječniku frazema i poslovica. Na kraju knjige navode se kratice, posebni znakovi, popis literature i kratki sažetak.

Na kraju valja zahvaliti autoricama, a posebno strpljivim ispitanicima, da se ovdje, na jednom mjestu, govor Svete Marije ispitao i opisao u detalje „da ga nigdar ne pozabimo“. Ova je knjiga samo djelić otimanja zaboravu svetomarskoga govora.

Boris Kuzmić

ČVRSTA NIT I OTPORNO TKIVO (Emilija Kovač, *PARALELIZMI, One i oni*, Providenca BnM, Zagreb 2020.)

Emilija Kovač renomirana je autorica, koja čvrsto drži svoju pjesničku i proznu nit, stvarajući literaturu otpornu na habanje, uklopljenu u vrijeme, poticajnu za razmišljanje i konkurentnu u vrvežu imena i stilova, čime se obilježava današnji književni trenutak. Ona je izvanredno načitana i obaviještena, jezično osviještena, superiorno bilingvalna: u štokavskom standardu i kajkavskom jeziku /idiomu pliva istom okretnošću, pokazujući vlastito uživanje u tekstu, u pletenju i stvaranju raznolikih jezičnih „mustri“. To uživanje prelazi i na čitatelja, premda bravuroznost nije i jedina odlika teksta, već ima nešto dublje i više, što se od prave literature očekuje: naime, osjećaj „paralelne stvarnosti“, u koju će nas autorica povući i mi ćemo još dugo nakon

sklopljenih korica razmišljati gdje smo to bili, koga smo susreli, s kakvim smo se sudbinama prepleli i suočili.

Da i nema nužnih biografskih referenci na početku rukopisa *PARALELIZMI, One i oni,* morali bismo likovima priznati punokrvnost i egzistentnost. Oni govore unutrašnjim glasom (kao autoričin alter ego) otkrivajući nam ono što „normalan svijet" nastoji sakriti: svoja bolna mjesta, opsesije, strasti, halucinacije, stvaralačku groznicu, erotsku strast, strahove, nagnuća, neodoljivi smrtozov koji slama stapku životne energije. Svaka njena ličnost (hotimice ne kažemo: literarni lik) ima svoj vlastiti govor, neki kôd u koji upleće ispovjednu nit. Čak i mala guščarica, „falična" i drugima nerazumljiva, kojoj se *neče vmreti* i koja ljubi svoje poslanje i život, govori s bogatim asocijacijama, uključivši pri tom čula i dokazujući kako je ono „iznutra" uvijek važnije od onoga kako nas „izvana" ljudi vide, čuju i percipiraju.

Ekonomija teksta, temeljna vrlina Emilije Kovač, također je fascinantna. Ponekad nam se čini da smo cijelu priču dobili i doživjeli u pet rečenica, a ostalo su fine štukature, ručno obrađene i doslikane, koje će primijetiti estetski uvježbano oko. Primjerice: *„Žena se mora nafčiti roditi i pokapljati. I jedno i drugo je boleče, i jedno i drugo trga kosti i žge drob. Vre sem saprek osmujena i od toga jognja spretrgana…a itak hodam gorzdignjena i malo srečna".* (Mati ajngelov).

To nas dovodi i do neke vrste stilističkog sinkretizma: tekst ima lirske dijelove, natruhe esejistike, filozofije, biografizma i fantastike, pa ipak funkcionira i kao pitka, lijepo skrojena cjelina. Štoviše, dok pratimo neki misaoni tijek, nismo zakinuti za atmosferu, ćutimo godišnja doba, zvukove, ambijent, hladnoću ili toplinu. Uranjamo u ambijent u kome se likovi kreću, te kroz njihove oči doživljavamo prizor, prostor i prisutnost, slutimo micanje vegetacije, osjećamo materijale s kojima stupaju u dodir. Slično umijeće vidjeli smo kod Borgesa, proizišlo iz njegove *vidovite sljepoće,* koja je bila više dar negoli hendikep.

I premda se oblici teksta primarno određuju prema energiji erosa koja ih pokreće, zamjetno je kako Emilija Kovač uspješno balansira u literarno gledajući androginoj poziciji. Podjednako uspješno govori iz istančane ženske osjećajnosti, kao i iz perspektive rastrganoga muškog identiteta. Njeni su likovi šibani sudbinskim određenjima, žrtve su vlastitih demona, promašene ljubavi ili neminovne propasti. Moraju donositi odluke koje uključuju dramatičan ishod i čine to u punoj prisebnosti jer: *„Teški su trenutci jednostavni. Sastoje se od da i ne. Nedostaje mu ta jednostavnost".* Kao u drevnim indijskim tekstovima, najčešće je područje borbe sama svijest protagonista. U jednom trenutku, oni ostaju posve sami, igraju posljednju partiju šaha s cijelim univerzumom i prate približavanje *skradnje vure.*

Način na koji to čine, lišen je naturalizma, jezovitosti ili bilo kakve želje za šokiranjem čitatelja. Dapače, ima tu nečega drevnog, ritualnog, nečega što izaziva poštovanje, kao u opisu dobrovoljno izabrane smrti dječaka /mladića, koji izlazi u ciču zimu i otvorenih očiju susreće vlastiti nestanak: *„Ušao je u priču koja se zove praznina. Gušta je i ne vidi joj dna, a mislio je da je-prazna" (Diptih o umiranju).* S druge strane, u nekom karnalnom, propadljivom smislu, minuciozno se opisuje prevlast koju smrt drži nad svakom ljudskom voljom i nastojanjem oko opstanka: *„ Nije ni znao da postoji nešto takvog, a sad je odjednom odlučivala o svemu. Tjednima je, sjedeći japi do nogu, motrio kako se uz žile razmrežuju modri crvići, cijela jata sitnih kuglica s okašcima, od kojih svako migolji ispod kože, izvijajući se kao zmijica" (Desno krilo: Posljednji kvadrat / Meštrija dobroga hmrtja").* Zapravo, to odsustvo pobune pokazuje i dosegnuti filozofski stupanj: mirno prihvaćanje, prepuštanje i rezignacija (na pragu ataraksije!) znaci su zrelosti u prihvaćanju ljudskoga određenja i ljudske karme.

Kao kontrapunkt „teškim temama" dolazi i jedan živahan, filmičan, blago ironičan prikaz komparserije u lokalnom vlaku, s vješto razrađenim likovima putnika. To je mali odah u ovoj složenoj i vrijednoj cjelini, pa je poziv za ulazak u *Intervillage Drava Ekspres* dodatni bonus i nagrada čitatelju od strane naše autorice.

2019.

Božica Jelušić

POVRATAK ISHODIŠTIMA
(Goran Gatalica, *Jezero zmešaneh noči,* „Biakova d.o.o.“, Zagreb, 2020.)

Pjesnik mlađe generacije – Goran Gatalica pokazao je od samoga početka osebujnu refleksivnu bremenitost i estetsku začudnost pjesničkog izraza, te gotovo svaka njegova zbirka zadobiva zapažena priznanja i nagrade. Već prva tiskana zbirka *Krucijalni test* (Matica hrvatska Daruvar, 2014.) ovjenčana je nagradom Dana hrvatske knjige – *Slavić* za 2015. godinu. Druga objavljena pjesnička zbirka Gorana Gatalice *Kozmolom* 2017. god. ovjenčana je Nagradom *Kvirin* na 21. Kvirinovim poetskim susretima u Sisku, a također i Nagradom *Dragutin Tadijanović* Zaklade HAZU. Potom 2019. i treća po redu objavljena zbirka *Odsečeni od svetla* dobiva Nagradu *Katarina Patačić* za najbolju kajkavsku knjigu objavljenu u 2018. godini, a pored toga autor je dobitnik brojnih međunarodnih priznanja; od Poljske, Italije, Irske sve do Indije, SAD-a i Japana za svoje haiku pjesme. Njegova poezija iskazuje se kao dojmljivi, dobro ugođeni sraz slikovnog i pojmovnog pjesništva.

U svojoj novoj zbirci *Jezero zmešanih noči* autor nastavlja svoje usmjerenje prema njegovanju starog kajkavskoga književnog jezika (dobro leksički proučenog u kajkavskim himnodijskim i homiletičkim zbirkama 17. i 18. stoljeća) kojI potom nadograđuje neočekivanim sintagmama i novokovanicama preko kojih pjesnik kao *homo ludens* oslobađa svoju kreativnost. Priklanjanje kajkavskom izričaju u neizvjesnim trenucima zbilje još jače naglašava tvrdnju Hansa Georga Gadamera da *čovjek ne može postojati izvan jezika*. Ovaj Gataličin odabir istovremeno pokazuje i jedan neočekivani obrat: njegov jezik budi iz zaborava srednjovjekovne i barokne apokaliptične homilije i prizore kao iz teksta *Quattuor hominium novissima,* a te scene čovjekovih moralnih stranputica, prirodnih nepogoda i pošasti živo i aktualno preslikavaju suvremenu zbilju. Prošlost postaje naša neposredna sadašnjost, a vrtuljak povijesti se tek ponavlja na nekoj novoj virtualno-vremenskoj razini. Fantazmagoričnost postaje realno mimetični odslik poremećene i traumatizirane stvarnosti. Prvo poglavlje *Nore, lomlive ceste, nore* duboko i oštro ocrtava globalno vrijeme u kojemu rasap etičkih vrijednosti dovodi do bolesti tijela i duha, do nesigurnosti, do degradacije i depresije (*živi človek se zavlekel vu sebe*). U ovoj maloj kompozicijskoj pjesničkoj trilogiji, ovaj pjesnički ciklus je svojevrsni silazak u suvremeni zemaljski Danteov *Inferno,* dok neposredni prikaz korona-pandemije i potresa pronalazimo u naizgled kataklizmično-apstraktnim, a potpuno dokumentarno-prepoznatljivim pjesmama *Dugi harci za terde vure na Zemle, Poslednji sod, Zabadav je denes noč, Senja o nebeskem flojsaru, Šepet smerti z druge strane samine, Čemer i strahi po Richterove lojtre* i dr. Tegobni uteg prvog pjesničkog ciklusa kao da želi prodrmati čovjekovu oholost i bahatost te ukazati na sljepoću plitkog, sebičnog načina življenja. Pjesme unutar prvog ciklusa obilježava bujanje znakovitih snoviđenja, kozmogonična slikovnost, kumulacija sklopova riječi kroz koje Gatalica odgoneta apokaliptične pojave suvremenog usuda i nastoji svojeg čitatelja preneraziti, trgnuti iz indiferentnosti i letargije. Stilski se to očituje kao osebujni sraz ekspresionističke retoričnosti s nizovima simboličkog znakovlja, gdje se pjesnički subjekt pojavljuje kao senzibilni seizmograf koji dodiruje puls našeg doba. Međutim, ipak nisu sve pjesme ovog prvog kompozicijskog ciklusa obojene težinom stradanja i neizvjesnosti. U tom smislu indikativna je pjesma *Gda truple vitiznanca zbudiju* koja promatra lik pjesnika kao buditelja zagubljenog promišljanja i nade. U prvom ciklusu zbirke možemo vjerodostojno doživjeti asocijaciju kako unutar Gataličinih stihova progovara neki modificiran, neoanimiran krležijansko-kerempuhovski timbar, koji se često prelijeva prema bolnim i zlosretnim Galovićevim lirskim slutnjama nestanka i smrti. Unatoč podivljaloj *vremetečini tera zible noči i dneve*, unatoč *letu zakrabulenega cajta* u kojem živimo …*spod Judine sence na galgah*, / *spopiknut čez kmičnu saminu*… Gatalica iskazuje svoje neprestano čeznuće za nadnaravnom duševnom astralnom dimenzijom koja čovjeka preporađa i obnavlja. U tom smislu se poput putokaza iz *Inferna,* usred turobne atmosfere prvog ciklusa, pojavljuje pjesma *Da mi je imeti telo od zvezdi.* U toj iskrenoj, ljupkoj, nostalgično-liričnoj romanci očituje se temeljna autorova usmjerenost prema sferi transcendentalne duševne preobrazbe:

Tulike je lubavi skrite i nevideče, / a najvekša je duša tera se otpira / najdalšem soncu / i zvezde tera postaje prah / na smertne postele.

Potom nas 2. pjesnički ciklus naslovljen *Prošecija svetla v požiraku* iznenađuje svojim kontrastom. Kao u putovanju Danteovom *Božanstvenom komedijom* pjesnički subjekt već u prvoj pjesmi 2. ciklusa doživljava katarzu pročišćenja kroz suze, okreće se prema svjetlu iznova otkrivene kršćanske duhovnosti i izlazi *vun z žigosane kore duše*. Poput Danteova *Čistilišta* odzvanja i nadalje u ovom ciklusu jeka *gingave tenje*, *človečje grenkobe*, *raskolene duše*, a pjesnika kao pritajena silueta prati *Fantlivi ščepec samine*,[1] no usporedno raste i opredjeljenje za *poniznu i svetu reč*, za život *po mere našega Stvoritela*. Samo u pojedinim pjesničkim vizijama kao da još plamsaju čudesni alegorično-paraboli-

ni egzempli iz baroknih *Hištorija* Štefana Fučeka (npr. *Grehi, černi kavran i pekel),* ali u 2. pjesničkom ciklusu kroz iskreno proživljen i preobražen izraz oživljava se tradicija višestoljetnih kajkavskih crkvenih pjesmarica, od *Pavlinske pjesmarice* (iz 1644.), Krajačevićevih *Molitvenih knjižica* (iz 1640.), i *Svetih evangelioma* (iz 1651.) do *Cithare octochorde, Poljansko-ludbreške pjesmarice* ili međimurske *Lehpamerove pjesmarice.* Poput drevnih romarskih popijevki u stihovima se zrcali smiren, utješan melodiozni ton koji isijava emocionalnu toplinu, a lirski timbar pun je novoprobuđene nježnosti, dok *zeleni gartlic* zavičajnih pejzaža zadobiva profinjenu Domjanićevu patinu. Iako u neprestanom tijeku jednog dijela zbirke Gataličinu poeziju obilježava upitni grč o smislu postojanja, karakterističan za postmodernističku suvremenu hrvatsku liriku (Drago Štambuk, Ante Stamać, Ernest Fišer, Boris Biletić, Delimir Rešicki) u 2. ciklusu ove zbirke preteže ganuće, samozatajna, ali čudesno ozarena epifanija duševne preobrazbe. *Verzuši* pobožnih nota u najbližem su dosluhu s intimom doma u kojem pjesnik evocira trenutke spokoja, obiteljske ljubavi i zajedništva (*blagosloveni obed za stolem*, *zmirene korake i steze*). Varirajući između govornog ritma molitve i crkvene himne, stihovi nas, usprkos kušnjama našeg vremena, vode prema putu budnosti i ozarenosti višeg nebeskog reda. Pjesma *Zvezdane reči opraščanja* svojom tajnovitom astralnošću, ali i profinjenom vizualnom atmosferom prikazuje noćnu hodočasničku procesiju, kao na platnima Ivana Lackovića Croate, dok u pjesmi *Pravični angelek* oživljuju ljupke i nježne vedute združene s anđelima, kao u opusu varaždinskog slikara Željka Prsteca. Pjesnik se ne okreće uzaludno prema iznova prizvanoj hrvatskoj sakralnoj baštini, već mu ona poput ishodišnog kajkavskog jezika pruža bitan oslonac kulturne i moralne ukorijenjenosti i spasonosnog svjedočanstva o uščuvanoj tradiciji dičnih prethodnika koju pronosimo u vremeplovu zemaljskog života.

Naposljetku, u trodijelnoj strukturi Gataličine zbirke, dolazimo i do trećeg, *rajskog* ciklusa – *Dišeći bombeki verzušekov,* u kojem pjesnički subjekt pronalazi svoje dodatno utočište u okrilju *Parnasovskih meštrija*, odnosno u oazi pjesničke erudicije i stvaralaštva. Kao potvrda tog uvjerenja ističu se brojne pjesme, među kojima možemo apostrofirati stihove *Verzušeki za zdena vuha* u kojoj autor očituje svoju kognitivnu otvorenost prema istraživalačkim mogućnostima pjesničkih tragalačkih orbita. Pjesme u ovom ciklusu obilježava intertekstualnost (pojavljuju se interpolirani stihovi André Bretona, reminiscencije na Charlesa Baudelairea, Giacoma Leopardija, Jakšu Fiamenga, Dragutina Domjanića, Jožu Skoka te na japanske zbirke haiku-pjesništva.). Slike kaotičnog i pandemijskog čemernog vremena u ovom ciklusu su hibernirane i reducirane, jer pjesništvo postaje zaštićeni, gotovo nedodirljivi duhovni prostor i zavjetna ostavština za budućnost, kao u pjesmi *Malička tisučletna inkunabula*:

Čez dišeči pušlek hištorije / natoplen z glagolicu / putuje sončeke / zaboravlenega sveta.

U prvim svojim zbirkama Gatalica je otvorio riječotvorni prostor svojih astronomskih viđenja, a u ovoj zbirci koja je paralelno nastala u zloslutnim okolnostima svjetske pandemije i potresa u Hrvatskoj, autor se okreće novom brušenju ljudskosti. Roland Barthes je u knjizi *Književnost, mitologija, semiologija* zaključio kako živimo u bešćutnom vremenu utemeljenom na *odbijanju da se vidi Drugi*, a Goran Gatalica stoga upućuje na osviješćenost, samozatajnu strpljivost, plemenitu susretljivost i bogobojaznost u kojoj uvijek ima mjesta za Drugoga. Jezikom i nasljeđem hrvatskokajkavske arhaike Gatalica govori o sadašnjosti i u tom pretapanju stoljeća još jače uviđa čovjekovu prolaznost i vremensku minornost, ali to ne čini da bi ga ponizio u beznađu, već da bi ga uzvisio i usmjerio prema njegovoj transcendentalnoj vertikali.

Fenomenu osjećajnosti, duševnosti i egzistencijalne sabranosti autor pristupa kao oblicima energije koji ostavljaju svoj jasni trag i pečat te zauzimaju svoje neupitno mjesto unutar svijeta cjelokupne galaktičke pojavnosti. Josip Užarević[2] kao načelo Gataličine poetike ističe svojevrsnu ukriženost svjetova tj. *antropomorfizaciju kozmosa i kozmizaciju čovjeka*. Cjeline svih poglavlja unutar zbirke *Jezero zmešaneh noči* pokazuju da Gataličin pjesnički kozmos nije isključivo apokaliptični pandemonij koji se sve opasnije urušava, već i neiskušana orbita u kojoj se rađa mogućnost preokreta prema svjetlosti duše i pjesničkog duha. Spoj znanstveno-egzaktnog s nevidljivim i spiritualnim je put o kojem govore mnogi astrofizičari, a njima nedvojbeno pripada i Goran Gatalica s poezijom koja gradi putokaz prema otkrivanju duhovne dimenzije univerzuma.

Hrvojka Mihanović-Salopek

[1] *Fantlivi ščepec samine,* je ujedno i naslov predzadnje pjesme u 2. poglavlju zbirke *Prošecija svetla v požiraku.*

[2] Josip Užarević, *O lirskoj kozmologiji Gorana Gatalice,* pogovor u zbirci *Kozmolom,* Zagreb, 2016.; str. 69-73

SURADNICI U OVOM DVOBROJU

Dr. sc. ŽELJKO BAJZA (Zagreb) – književnik, znanstvenik (s područja kemijskog inženjerstva i tehnologije), publicist, urednik

BOŽICA BRKAN, prof. (Zagreb) – književnica, publicistica, urednica, istaknuta autorica internetskih magazina; piše na kajkavskom ('kekavskom') i hrvatskom standardnom jeziku u vrlo raznolikim žanrovima

RADOVAN BRLEČIĆ, dipl. ing. inf. (Sv. Ivan Zelina) – pisac, publicist (Prigorski glasnik); među ostalim, autor putopisnih knjiga

ŽELJKA CVETKOVIĆ, prof. (Zagreb) – pjesnikinja i prozaistica, spisateljica za djecu; uvrštena u osnovnoškolske čitanke

MARIJA DROBNJAK POSAVEC, prof. (Zagreb) – književnica i publicistica (kolumnistica u *Školskim novinama*), autorica knjiga za djecu, te brojnih (kajkavskih) putopisa i kratke proze

†BOŽENA /BOŽICA / FILIPAN, mag. psych. (Varaždinske Toplice) – književnica i znanstvenica, kulturna djelatnica; pedagoginja, nastavnica biologije, geografije i kemije; autorica biografskih djela o značajnicima u hrv. kulturi i o povijesti školstva; utemeljiteljica *Kukuljevićevih dana*

DAVOR GRGURIĆ, dipl. prav. (Delnice) – književnik (poeta bilingue), publicist, urednik *(Radio Ž'rjoafka)*; predsjednik Etno-udruge „Prepelin'c" Delnice i udruge Glazbeni susreti Gorskog kotara, te voditelj književnih manifestacija; idejni začetnik Etnografskog muzeja Gorskog kotara u Delnicama

ALEKSANDAR HORVAT, graf. dizajner (Ludbreg) – kajkavski pjesnik i prozaik (kratke priče, putopisi); predsjednik KUD-a „Anka Ošpuh"

Prof. dr. sc. STJEPAN HRANJEC, prof. emeritus (Čakovec) – književni povjesničar; do umirovljenja sveuč. redov. prof. u trajnom zvanju na čakovečkom odsjeku Učiteljskog fakulteta u Zagrebu; autor 20-ak djela iz znanstv. područja dječje književnosti, folkloristike/zavičajne usmene književnosti i kajkavštine

BOŽICA JELUŠIĆ (Đurđevac) - književnica, esejistica, publicistica, likovna kritičarka, ekologinja, prevoditeljica; izrazita predstavnica *activae kajkavianae*; u zemlji i svijetu antologizirana autorica višejezične kompetencije u više od 60-ak djela na hrvatskom standardnom, kajkavskom, engleskom

Dr. sc. EMILIJA KOVAČ (Čakovec) – književnica, znanstvenica, esejistica, urednica; do umirovlj. predavačica (Graditeljska škola, Učiteljski fakultet u Čakovcu); autorica 10-ak raznorodnih djela na hrvatskom standardnom jeziku i kajkavštini

Prof. dr. sc. Boris Kuzmić (Zagreb) - redov. prof.; Odsjek kroatistike / Katedra za dijalektologiju i povijest hrvatskoga jezika Filozofskoga fakulteta u Zagrebu; znanstv. istraživanja: hrvatski kajkavski i čakavski književni jezik, turopoljski kajkavski pisci; autor/koautor jezičnopovijesnih djela za studente, te monografije i studija

Dr. sc. MIJO LONČARIĆ (Zagreb) – znanstveni savjetnik; dijalektolog, leksikograf, autor značajnih jezičnopovijesnih monografija o kajkavštini; koautor i član redakcije Rječnika hrvatskoga kajkavskoga književnog jezika; zaslužni znanstvenik IHJJ, Zagreb

MILA MAŠIĆ (Krapina) – učenica OŠ Ljudevit Gaj Krapina; mentorice: Mira Benc, prof. hrv. j., Suzana Pracaić, dipl. bibl.

Dr. sc. HRVOJKA MIHANOVIĆ-SALOPEK (Zagreb) – znanstvena savjetnica u trajnom zvanju; Zavod za povijest hrvatske književnosti, kazališta i glazbe HAZU /Odsjek za povijest hrvatske književnosti; autorica 10-ak znanstvenih knjiga i 110-ak izvornih studija (osobito s područja hrvatske himnodije); među ostalim, počasna dopisna članica Međunarodne Mariološke akademije u Rimu

Mr. sc. DENIS PERIČIĆ (Varaždin) – književnik (nagrađivan u svim žanrovima), publicist, književni kritičar i povjesničar, urednik, antologičar, prevoditelj; samostalni umjetnik; nakladnik, recenzent, znanstveni i stručni pisac

IVAN PICER (Koprivnica) – pjesnik (kajkavskog i standardnojezičnog izbora) i prozaist (anegdote) u 6 djela; istaknuti sudionik suvremenih recitalnih događanja

Dr. sc. ZDRAVKA SKOK (Čakovec) – znanstveno područje rada i objavljivanja – polje filologije, grana kroatistike /hrvatska (kajkavska) frazeologija; predavačica na Učiteljskom fakultetu Odsjeka u Čakovcu i Gimnaziji u Čakovcu

TOMISLAV ŠOVAGOVIĆ (Zagreb) – književnik, diplomirani novinar; teolog; samostalni umjetnik; urednik; kolumnist; predavač; asistent u nastavi studija komunikologije na Hrvatskim studijima

SPOMENKA ŠTIMEC, prof. (Hrašćina /Zagreb) – književnica, prevoditeljica, esperantistica; autorica i urednica značajnih djela na esperantu; voditeljica međunarodnoga susreta esperantista i manifestacije „Hrašćinski meteorit“

MARIJAN VARJAČIĆ, dipl. pravnik (Varaždin) – književnik, k

azališni kritičar i povjesničar (više desetaka ogleda, studija i članaka o kazalištu i književnosti, sabranih i u knjigama); urednik kazališnih izdanja i umjetnički savjetnik

SAŠA VUKOVIĆ, univ. bacc. archeol. et mag. hist (Zagreb) - širokog područja povjesničarskog interesa (trenutno - proučavanja međimurske prošlosti); član uredništva časopisa „Pro tempore“ i urednik portala Povcast.hr.

KATARINA ZADRIJA (Vrbovec) – (kajkavska) pjesnikinja i prozaistica, sudionica brojnih recitala; predsjednica udruge *Osebunjek*